

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

ODSJEK ZA SOCIJALNI RAD

**UZROCI I POSLJEDICE OVISNOSTI
O KOCKANJU KOD MLADIH**

-magistarski rad-

Kandidatkinja:

Zijada Karamović

Broj indeksa: 832/II-SW

Mentor:

Prof.dr. Nedreta Šerić

Sarajevo, juli 2023.

Zahvalnica

Prije svega, zahvaljujem se svom mentoru prof. dr. Nedreti Šerić, koja mi je svojim stručnim i korisnim savjetima, pruženoj pomoći i podršci, te velikom razumijevanju, strpljenju i uloženom trudu, pomogla pri pisanju i izradi ovog magistarskog rada.

Zahvalnost dugujem i članovima Komisije koji su svojim konstruktivnim prijedlozima i sugestijama doprinijeli kvalitetu moga rada.

Također se zahvaljujem na pomoći svim direktorima, pedagozima i psiholozima srednjih škola u kojima je provedeno anketno istraživanje, ali i učenicima tih škola koji su učestvovali u navedenom istraživanju.

Posebnu zahvalnost dugujem stručnom licu s kojim je obavljen intervju, magistru društvenih nauka iz područja socijalne pedagogije i dugogodišnjem radniku na području ovisnosti, koja mi je svojim iskustvom sa terena i savjetima pomogla da steknem realnu sliku o istraživanom problemu.

I na kraju, najveću zahvalnost dugujem svojim roditeljima koji su mi nesebično pružali, a i dalje pružaju kako moralnu tako i materijalnu podršku, te prijateljima i profesorima koji su na bilo koji način bili uz mene i svojim prisustvom uljepšali studentske dane.

Hvala vam.

Zijada Karamović

SADRŽAJ

UVOD	5
1. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	7
1.1. Teorijske osnove rada.....	7
1.1.1. Kategorijalno-pojmovni sistem.....	7
1.2. Problem istraživanja.....	7
1.3. Predmet istraživanja	8
1.3.1. Vremensko određenje.....	9
1.3.2. Prostorno određenje	9
1.3.3. Disciplinarno određenje	9
1.4. Ciljevi istraživanja.....	10
1.4.1. Naučni ciljevi istraživanja	10
1.4.2. Društveni ciljevi istraživanja	10
1.5. Sistem hipoteza	10
1.5.1. Generalna hipoteza.....	10
1.5.2. Posebne hipoteze.....	11
1.6. Metode istraživanja	11
1.7. Naučna i društvena opravdanost istraživanja	12
1.7.1. Naučna opravdanost istraživanja	12
1.7.2. Društvena opravdanost istraživanja	13
2. KOCKANJE I IGRE NA SREĆU	14
2.1. Pojam i definicija kockanja	15
2.2. Kockanje kroz historiju	16
2.3. Karakteristike i faze kockanja	18
2.4. Društveni aspekti kockanja	20
3. OVISNOST O KOCKANJU	21
3.1. Pokazatelji ovisnosti o kockanju	24
3.2. Modeli razvoja patološkog kockanja.....	25

3.2.1. Model ovisnosti	25
3.2.2. Psihodinamski model	26
3.2.3. Psihobiološki model	26
3.2.4. Bihevioralni model	27
3.2.5. Kognitivni model	28
3.3. Posljedice kockanja na kvalitet života	29
3.3.1. Posljedice kockanja na funkcionisanje porodice	29
3.3.2. Posljedice kockanja na radno funkcionisanje	30
3.3.3. Posljedice kockanja na mentalno zdravlje	31
4. KOCKANJE I MLADI	33
4.1. Rasprostranjenost kockanja kod srednjoškolaca u FBiH	35
4.2. Uzroci i motivacija za kockanje kod mladih	41
4.3. Rizici za razvoj problematičnog kockanja	44
4.3.1. Komorbiditet	44
4.3.2. Motivacija	45
4.3.3. Kockanje članova porodice	46
4.4. Posljedice ovisnosti o kockanju kod mladih	46
4.5. Uloga socijalnog radnika u radu s mladim ovisnim o kockanju	48
5. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE	50
5.1. Intervju sa stručnim licem	50
5.2. Uzorak, pristup i sprovođenje istraživanja	53
5.3. Interpretacija dobijenih rezultata	54
5.4. Rezultati istraživanja i rasprava	55
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE	75
LITERATURA	78
POPIS SLIKA I GRAFIKONA	84
PRILOZI	86
IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA	92

UVOD

Kockanje ili učešće u igrama na sreću, predstavlja jedan od najstarijih oblika zabave. Podrazumijeva ulaganje materijalnih sredstava u događaj neizvjesnog ishoda radi povećanja materijalnog uloga. Popularno je i u savremenom svijetu sa zabilježenim porastom učestalosti u svim starosnim grupama, a naročito u rizičnim grupama poput adolescenata. Kockanje se obično doživljava kao opuštajuća, društveno zanimljiva aktivnost, prožeta osjećajem očekivanja materijalne dobiti. Međutim, prisutnost bioloških, psiholoških i socijalnih rizičnih faktora uz izloženost kockanju i uzbuđenju koje ono podstiče, može dovesti do pojave ovisnosti i višestrukih posljedica vezanih za kockanje.

Pojam kockanje se odnosi na bilo koju „igru” u kojoj postoji šansa za dobitak ili gubitak novca, a čiji ishod se ne može predvidjeti. Za većinu ljudi, kockanje je aktivnost u koju se uključuju povremeno i to u vidu zabave. U kockanje spadaju bingo, strugalice, loto, sportsko klađenje, razni automati te igre u kockarnici poput ruleta, ajnca i sl. Faktori koji doprinose socijalnom aspektu kockanja su dijeljenje iskustva s drugim igračima, korištenje specifičnih izraza u pojedinim igrama te osjećaj pripadanja grupi. Određeni ljudi isključivo u takvom okruženju ostvaruju socijalne kontakte.

Kockanje mladih je posebna i specifična pojava koja se različito percipira od kockanja odraslih osoba. Adolescenti i mlade osobe predstavljaju posebnu populaciju sa specifičnim potrebama i u posebnim okolnostima jer adolescencija predstavlja razdoblje brzih promjena i razvoja individue. U takvom razvojnem periodu svaka osoba ima razvojne specifičnosti i ponašanja te su adolescenti u većem riziku za uključivanje u rizična ponašanja. Razdoblje adolescencije pred mlade osobe stavlja nove izazove, dok one prelaze iz djetinjstva i ulaze u fazu kada se preusmjeravaju na pripadanje vršnjačkim grupama od kojih traže odobrenje. Razvojna obilježja, prvenstveno traženje uzbuđenja i egocentizam, povećavaju vjerovatnoću za razvoj rizičnih ponašanja (Arnett, 1992.; prema Ricijaš, Dodig, 2011). Istraživanja i praktična iskustva stručnjaka o radu s mladima u razdoblju adolescencije potvrđuju veću zastupljenost različitih rizičnih ponašanja, uključujući i kockanje (Derevensky, Gilbeau, 2015; prema Ricijaš, i sur., 2016).

Dodatan faktor i rizik od pojave ovisnosti o kockanju kod mladih je i činjenica da mladi danas odrastaju u svijetu koji je digitalizovan i u kojem se tehnologija razvija izuzetno brzo, što dovodi i do brzih promjena trendova i načina života. Novi oblici kockanja doprinijeli su većoj dostupnosti, na primjer internet kockanja (Ricijaš i sur. 2016; Calado, Alexandre, Griffiths, 2017). Igre na sreću su same po sebi neizvjesne i donose uzbuđenje te potencijalni finansijski dobitak. Upravo iz tog razloga može se pretpostaviti da mladima pružaju upravo ono što traže:

uzbuđenje i neizvjesnost. Iako je kockanje za mlade od 18 godina zakonom zabranjeno, lako postaje predmet interesovanja mladih. Razlog povećanja dostupnosti kockanja mladima, Zoričić i saradnici (2009) objašnjavaju profitom države za promociju ove aktivnosti, navodeći ipak da države izvlače profit, ali ne i sveukupnu dobit od liberalizacije kockanja. Bjelde, Chromy i Pankow (2008; prema Tse i sar., 2012) navode da je važan faktor povećanja dostupnosti i sve naklonjeniji stav javnosti prema kockanju kao vrsti zabave, interesu države za otvaranjem novih radnih mjesta, ostvarivanjem prihoda te jačanjem turističke ponude pojedinih gradova.

Ovisnost o kockanju je jedan od ozbiljnih problema s kojima se suočava sve veći broj mladih širom svijeta. Iako kockanje nije ilegalno, postaje problem kada mladi ljudi počinju razvijati patološku ovisnost o kockanju koja može imati dugoročne i štetne posljedice na njihovu fizičku i mentalnu dobrobit. Uzroci ovisnosti o kockanju mogu biti raznoliki, uključujući društvene, psihološke, biološke i genetske faktore. Međutim, bez obzira na uzroke, posljedice ovisnosti o kockanju mogu biti katastrofalne, uključujući finansijske gubitke, socijalnu izolaciju, probleme u porodici i prijateljstvima, probleme sa zdravljem i mentalnim zdravljem, pa čak i samoubistvo.

Ovisnost o kockanju kod mladih nije samo njihov lični problem, već ima i društvene posljedice. Naime, kada mladi ljudi postanu ovisni o kockanju, to može dovesti do povećanja kriminaliteta, smanjenja produktivnosti i povećanja troškova zdravstvene zaštite. Osim toga, ovisnost o kockanju može uticati na porodične odnose i socijalni život, što može dovesti do gubitka povjerenja i smanjenja društvene podrške.

Uzroci ovisnosti o kockanju kod mladih mogu biti različiti. Neke od najčešćih su društveni pritisci, nedostatak samopouzdanja, emocionalni problemi, finansijske teškoće i genetska predispozicija. Osim toga, neki mladi ljudi mogu biti skloni ovisnosti o kockanju zbog nezadovoljstva svojim životom ili nedostatka drugih interesa.

Prevenција ovisnosti o kockanju kod mladih može uključivati različite mjere, poput edukacije o rizicima kockanja, promovisanja alternativnih aktivnosti, smanjenja dostupnosti kockanja za maloljetnike, jačanja samopouzdanja i emocionalne stabilnosti te podsticanja zdravog životnog stila. Također, važno je osigurati adekvatnu podršku i liječenje za mlade ljude koji su već razvili ovisnost o kockanju.

Ovisnost o kockanju kod mladih je ozbiljan problem koji može imati dugoročne i štetne posljedice. Razumijevanje uzroka i posljedica ove ovisnosti ključno je za prevenciju i liječenje. Važno je raditi na promociji zdravih životnih stilova, edukaciji o rizicima kockanja i osiguranju podrške i liječenja za mlade ljude koji su već razvili ovisnost o kockanju.

1. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1.1. Teorijske osnove rada

1.1.1. Kategorijalno-pojmovni sistem

U ovom dijelu rada, definirat ćemo najvažnije pojmove koji su korišteni u istraživanju, a to su: uzrok, posljedica, ovisnost, kockanje ili kocka, mladi.

Uzrok – Pojava koja uvjetuje nastupanje neke druge pojave, odnosno koja izaziva drugu pojavu kao svoju posljedicu.

Posljedica – Ono što iz nečega proizilazi, nastaje, rezultanta, učinak.

Ovisnost – Prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije „ovisnost je duševno, a ponekad i tjelesno stanje koje nastaje međudjelovanjem živog organizma i sredstva ovisnosti.“ Postoji više vrsta ovisnosti: ovisnost o narkotičkim sredstvima, ovisnost o alkoholu, kocki, cigaretama, ali i ovisnost o nekim osobama, na primjer ljubavni partner.

Kockanje ili kocka – je zajednički naziv za skup raznovrsnih igara, ponašanja i aktivnosti, koje uključuju ulaganje novca, uz rizik i nadu u očekivanje pozitivnog ishoda, tj. igrač riskira i nada se da će povratiti uloženo ili dobiti više od toga (Koić, 2009).

Mladi – osobe u životnoj dobi od navršениh 15 do navršениh 30 godina starosti. Svaka mlada osoba ima pravo na podršku i unapređivanje svoga razvoja da postane odgovorna za sebe i društveno suodgovorna ličnost, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi (član 4. stav 1. Zakon o mladima FBiH).

1.2. Problem istraživanja

Problem istraživanja vezan za uzroke i posljedice ovisnosti o kockanju kod mladih je ispitivanje faktora koji dovode do razvoja ovisnosti o kockanju kod mladih te posljedice koje ovaj problem ima na njihov život. Problem istraživanja je bio i da se shvati šta podstiče mlade ljude na kockanje te kakve negativne posljedice ovisnost o kockanju može imati na njihovo fizičko, mentalno i emocionalno zdravlje, kao i na njihove odnose s drugima, školsko funkcionisanje i finansijsko stanje. Ovo istraživanje može pomoći u identifikovanju preventivnih mjera i intervencija za pomoć mladima u borbi protiv ovisnosti o kockanju.

Problem istraživanja smo razmatrali kroz sljedeća pitanja:

- 1) Da li se uzrok za pojavu ovisnosti o kockanju mladih može pripisati neadekvatnoj društvenoj reakciji i brizi o mladima?
- 2) Da li postoje propusti u zakonskim rješenjima koji su naročito vidljivi u manjim sredinama?
- 3) Koji su glavni uzroci koji dovode do razvoja ovisnosti o kockanju kod mladih?
- 4) Koje su posljedice ovisnosti o kockanju kod mladih na njihovo zdravlje, odnose s drugima, školsko funkcionisanje i finansijsko stanje?
- 5) Koje su metode efikasne za pomoć mladima u borbi protiv ovisnosti o kockanju?
- 6) Koje su razlike u učestalosti ovisnosti o kockanju kod mladih žena i muškaraca?
- 7) Koji su kriteriji za dijagnozu ovisnosti o kockanju kod mladih osoba?

Ova pitanja su pomogla u fokusiranju na istraživanje i dala su smjernice za daljnja istraživanja.

1.3. Predmet istraživanja

Posljedice ovisnosti o kockanju kod mladih imaju mnogobrojne komplikacije i negativne efekte. Mlade osobe koje se kockaju i klade, češće su uključene u druge oblike rizičnog ponašanja poput pušenja, ispijanja alkohola, uzimanja psihoaktivnih droga, rizičnog spolnog ponašanja i sl. Navedena ponašanja vrlo brzo prati popuštanje u izvršavanju školskih obaveza, odnosno slabije ocjene, neopravdano izostajanje iz škole i neprimjereno vladanje u školi. Svako pojedinačno rizično ponašanje, uključujući kockanje, ne mora biti izraženo u zabrinjavajućim razmjerama. Međutim, pojava višestrukih rizičnih ponašanja ukazuje na potrebu za stručnom podrškom i savjetovanjem kako bi se turbulentno odrastanje prevladalo na način koji će ostaviti što manje negativnih trajnih posljedice na razvoj i zdravlje kasnije u životu. Nije opravdano čekati razvoj ozbiljnih kockarskih problema već je pomoć potrebno potražiti i pružiti puno ranije.

Iz svega navedenog definišemo predmet istraživanja, a to je koji su uzroci i posljedice ovisnosti o kockanju kod mladih. Predmet istraživanja je ispitivanje faktora koji dovode do razvoja ovisnosti o kockanju kod mladih osoba, te posljedica takve ovisnosti. Predmet istraživanja je i to kako ovisnost o kockanju utiče na ponašanje mladih, psihološko-socijalni profil mladih koji posjećuju kladionice, iz kojih razloga se mladi okreću kockanju: da li se radi o igri i zabavi ili iz materijalnih razloga, ili je riječ o nečem trećem, te koje posljedice mogu nastati ukoliko se ovaj trend popularnosti kockanja kod mladih nastavi.

Predmet istraživanja u ovom radu je određen prije svega starosnom granicom ispitanika i mjestom proučavanja same pojave. Naše istraživanje smo bazirali na mlađe osobe starosti od

14 do 19 godina, bez obzira na polnu strukturu, a mjesto istraživanja su bile srednje škole. S tim u vezi, kao konkretni predmeti istraživanja su bili obuhvaćeni: pojam ovisnosti o kockanju, zdravstvene i druge posljedice koje se mogu javiti kod mladih ovisnika o kockanju, uzrocima koji dovode do pojave ovisnosti o kockanju, koliko su mladi danas upoznati s opasnostima koje sa sobom nosi ovisnost o kockanju, koliko je kockanje rasprostranjeno kod mladih osoba na području Kantona Sarajevo, koji su načini prevencije i borbe protiv ove ovisnosti.

1.3.1. Vremensko određenje

Za teorijsku osnovu, kreiranje anketnog upitnika, definisanje adekvatne populacije, odabir reprezentativnog uzorka, osiguravanje materijalno-tehničkih pretpostavki za realizaciju istraživanja, provedbu terenskog dijela istraživanja i obradu podataka potrebno je oko tri do četiri mjeseca intenzivnog rada. Empirijski podaci su prikupljeni u martu i aprilu 2023. godine, a njihova analiza, obrada i sistematski prikaz rezultata istraživanja, vršila se u aprilu 2023. godine. Ovaj period istraživanja je odabran jer se želilo postići da prezentirani podaci i rezultati istraživanja budu aktuelni, nezastarjeli i relevantni za upotrebu.

1.3.2. Prostorno određenje

Podaci za ovo istraživanje su prikupljeni u nekoliko srednjih škola sa područja Kantona Sarajevo i obuhvatili su mlade, odnosno učenike starosne dobi od 14 do 19 godina. Podaci koji su prikupljeni na ovaj način su na uzorku koji čini populacija različite socijalne i polne strukture, a u cilju dobijanja što boljih, relevantnijih i kvalitetnijih rezultata. Također, u svrhu istraživanja su korišteni podaci različitih institucija sa područja Kantona Sarajevo kao i udruženja i nevladinih organizacija sa područja Federacije Bosne i Hercegovine (JU „Kantonalni centar za socijalni rad“ Sarajevo, Udruženje za prevenciju ovisnosti NARKO-NE, Klub liječenih ovisnika o kocki – KLOK Mostar, centri za mentalno zdravlje i druge zdravstvene ustanove koje se bave problemom ovisnosti).

1.3.3. Disciplinarno određenje

Istraživanje je multidisciplinarno i provodilo se u okviru nauke socijalnog rada. Samo uvidom u pomenutu nauku socijalnog rada, možemo relno sagledati i istražiti uzroke i

posljedice ovisnosti o kockanju kod mladih. Dobijenim rezultatima istraživanja mogu se koristiti sve naučne discipline koje istražuju ovaj problem.

1.4. Ciljevi istraživanja

1.4.1. Naučni ciljevi istraživanja

Naučni cilj ovog istraživanja je ispitati i analizirati uzroke i posljedice koje ovisnost o kockanju ima na mlade sa područja Kantona Sarajevo. Utvrditi razloge zbog kojih se mladi ljudi opredjeljuju za odlazak u sportske kladionice, koje je prosječno vrijeme koje provode na ovim mjestima i koje su posljedice ove aktivnosti. Glavni akcenat istraživanja odnosio se na to kako ovisnost o kockanju utiče na život mladih, to jest u kojoj mjeri mladi mijenjaju svoj život zbog kladionica i kockanja. Naučni cilj je istražiti veze između uzroka i posljedica ovisnosti o kockanju mladih.

1.4.2. Društveni ciljevi istraživanja

Društveni cilj ovog istraživanja je da se utvrde stavovi i mišljenja mladih osoba o uzrocima koji dovode do pojave ovisnosti o kockanju, ali i posljedicama koje ovaj fenomen ostavlja na mlade. Društveni cilj svakako jeste i taj da se utiče na promjenu percepcije mladih o ovoj negativnoj pojavi, što je polazni osnov za borbu protiv ovisnosti o kockanju. Osnovni društveni cilj istraživanja je ukazati na važnost proučavanja problema ovisnosti o kockanju mladih s obzirom da ta ovisnost utiče na kvalitet života mladih. Pragmatični ciljevi istraživanja ukazuju na činjenicu da je i sam karakter istraživanog problema društveni. Također, sprovedeno istraživanje je rezultiralo pokazateljima koji, nakon što su interpretirani i dostupni javnosti, omogućilo članovima zajednice da se više edukuju i uključe u moguću prevenciju navedene problematike.

1.5. Sistem hipoteza

1.5.1. Generalna hipoteza

Socio-demografski, emocionalni, spolni, psihološki i finansijski faktori utječu na pojavu ovisnosti o kockanju kod mladih sa negativnim posljedicama na njihovo zdravlje, odnose s drugima, školsko funkcionisanje i finansijsko stanje.

1.5.2. Posebne hipoteze

Iz generalne hipoteze izveli smo šest posebnih hipoteza:

H1: Adolescenti najviše igraju sportske kladionice, zatim lutrijske igre i igre na automatima, dok su ostale kockarske aktivnosti manje zastupljene.

H2: Postoje razlike u učestalosti kockanja i izraženosti štetnih posljedica povezanih s kockanjem s obzirom na spol.

H3: Postoje razlike u učestalosti kockanja i izraženosti štetnih posljedica povezanih s kockanjem s obzirom na starost učenika.

H4: Emocionalni faktori, kao što su stres, tjeskoba, depresija i osjećaj usamljenosti, igraju važnu ulogu u razvoju ovisnosti o kockanju kod mladih.

H5: Mladi koji redovno kockaju ili učestvuju u igrama na sreću imaju izražene štetne posljedice poput konzumiranja cigareta, alkohola, izostanaka iz škole, slabijeg uspjeh u školi.

H6: Ovisnost o kockanju kod mladih ima negativne posljedice na njihovo psiho-fizičko zdravlje, odnose s drugima i finansijsko stanje.

1.6. Metode istraživanja

Za istraživanje ove teme dodatno smo proučili postojeća teorijska saznanja s jedne, i istražili nova iskustva i saznanja s druge strane. U radu smo koristili kvalitativnu i kvantitativnu metodu, kao i analizu sadržaja i statističku metodu, tačnije mjerenje. U pojedinim dijelovima rada naročito smo koristili analizu sadržaja na način da smo prikupili što veći broj sadržaja i podataka o istraživanom predmetu i problemu i pokušali klasifikovati i izdvojiti ono što je bitno za ovu temu. Kvantitativna metoda podrazumijeva korištenje anketa i upitnika kako bi se dobili podaci o socio-demografskim, emocionalnim, psihološkim i finansijskim faktorima koji utječu na ovisnost o kockanju kod mladih. Kvalitativna metoda podrazumijeva provođenje intervjua s mladima koji su ovisnici o kockanju kako bi se dobile informacije o njihovim iskustvima i uzrocima koji su doveli do njihove ovisnosti. Analiza podataka je obezbijedila da se prikupljeni podaci analiziraju korištenjem statističkih tehnika kako bi se utvrdile veze između socio-

demografskih, emocionalnih, psiholoških i finansijskih faktora, te posljedica ovisnosti o kockanju kod mladih.

Instrumenti istraživanja, odnosno tehnike prikupljanja podataka kojima smo pribavili podatke je anketiranje i intervju. Za potrebe istraživanja kreiran je anketni upitnik sa pitanjima koja su se odnosila na provjeru hipoteza, odnosno potvrđivanje ili odbacivanje definisanih hipoteza. Pored anketnog upitnika, koristili smo i tehniku intervjua sa stručnim licem. Pitanja u obje tehnike pribavljanja podataka su bila nesugestivna, precizna i jasna svim ispitanicima. Konkretno, posredstvom anketnog upitnika je sprovedeno istraživanje u nekoliko srednjih škola na području Kantona Sarajeva gdje smo provjerili i utvrdili koliko je kockanje rasprostranjeno među ovom populacijom, kao i koliko su ispitanici upoznati s posljedicama koje kockanje ima na njihov budući razvoj. Također smo kroz obradu statističkih podataka utvrdili broj registrovanih ovisnika o kockanju, njihovu strukturu kao i efekte koje je kockanje ostavilo na njihovo mentalno zdravlje.

1.7. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

1.7.1. Naučna opravdanost istraživanja

Istraživanje o uzrocima i posljedicama ovisnosti o kockanju kod mladih ima značajnu naučnu opravdanost iz nekoliko razloga.

Prvo, ovisnost o kockanju je ozbiljan problem koji ima potencijalno štetne posljedice po mentalno i fizičko zdravlje pojedinca, kao i po društvo u cjelini. Mladi ljudi su posebno osjetljivi na ovisnost o kockanju zbog nedovoljne zrelosti i iskustva u suočavanju s rizikom i stresom. Stoga, istraživanje ove teme može pomoći u razumijevanju kako mladi ljudi postaju ovisni o kockanju i koje su posljedice ove ovisnosti po njih i društvo u cjelini.

Drugo, istraživanje uzroka ovisnosti o kockanju kod mladih može pomoći u razvoju preventivskih strategija koje bi pomogle u sprječavanju ovisnosti prije nego što se ona razvije. Ovo je posebno važno u kontekstu mladih ljudi koji se suočavaju s mnogim izazovima u današnjem društvu, a koji su često izloženi pritiscima koji mogu dovesti do ovisnosti o kockanju.

Treće, istraživanje posljedica ovisnosti o kockanju kod mladih može pomoći u razvoju programa liječenja koji bi bili efikasni u borbi protiv ove ovisnosti. Ovo je posebno važno jer je ovisnost o kockanju često povezana s drugim mentalnim i emocionalnim problemima koji mogu biti veoma teški za liječenje.

Ukupno gledano, istraživanje o uzrocima i posljedicama ovisnosti o kockanju kod mladih ima značajnu naučnu opravdanost jer može pomoći u razvoju preventivskih strategija i programa liječenja koji bi pomogli u suzbijanju ove ozbiljne društvene bolesti.

1.7.2. Društvena opravdanost istraživanja

Ovisnost o kockanju nije samo individualni problem, već i društveni. Istraživanje o uzrocima i posljedicama ovisnosti o kockanju kod mladih ima društvenu opravdanost zbog činjenice da ova tema još uvijek nije dovoljno istražena, posebno u kontekstu mladih ljudi. Dok postoje brojne studije o ovisnosti o kockanju, većina se odnosi na odrasle osobe ili miješane uzorke populacije. Istraživanje uzroka i posljedica ovisnosti o kockanju kod mladih moglo bi dati novi uvid u faktore koji doprinose ovoj ovisnosti i pomoći u razvijanju ciljanih intervencija i strategija za smanjenje rizika od ovisnosti među mladima. Ovisnost o kockanju je ozbiljan društveni problem koji može imati negativne posljedice na pojedinca i društvo u cjelini. Ovisnost o kockanju može dovesti do finansijskih problema, porodičnih sukoba, zdravstvenih problema i drugih problema koji utiču na kvalitet života pojedinca i na društvo u cjelini. Društvena opravdanost istraživanja ogleda se u tome da može pomoći u razvoju programa podrške i liječenja za mlade ljude koji se već bore s ovisnošću o kockanju. Naprijed navedeno bi moglo pomoći u poboljšanju kvaliteta života tih mladih ljudi i smanjenju negativnih posljedica ove ovisnosti na društvo u cjelini.

Dalje, istraživanje ove teme također može pomoći u razvoju politika i zakona koji bi regulisali kockanje među mladima i smanjili rizik od razvoja ovisnosti o kockanju.

Ovisnost mladih o kockanju može dovesti do različitih oblika kriminala i socijalne isključenosti, što opet ima negativan uticaj na društvo u cjelini. Zato, istraživanje ove teme može doprinijeti razumijevanju kako se ovisnost o kockanju razvija u kontekstu društvenih faktora i kako se ona manifestuje u društvu, te pomoći u razvoju strategija i politika koje bi radile na polju rješavanja ovog problema na nivou cjelokupnog društva.

Ukratko, istraživanje o uzrocima i posljedicama ovisnosti o kockanju kod mladih ima značajnu društvenu opravdanost jer može pomoći u razvoju preventivskih strategija, programa podrške i liječenja, politika i zakona koji bi smanjili negativne posljedice ove ovisnosti na pojedinca i društvo u cjelini. Također, istraživanje ove teme može pružiti novi uvid u faktore koji doprinose ovoj ovisnosti kod mladih, te pomoći u razvoju ciljanih intervencija i strategija za smanjenje rizika od ove ovisnosti među mladima.

2. KOCKANJE I IGRE NA SREĆU

Igre na sreću su stare koliko je staro i ljudsko društvo. Brojni arheološki nalazi o najstarijim kulturama potvrđuju postojanje igara na sreću i mogu se naći u samim počecima ljudske kulture (Vinctić, 2007). Pod igrama na sreću se podrazumijevaju igre u kojima rezultat nije unaprijed poznat i pretežno ovisi od slučajnosti i sreće, a manje od razuma i spretnosti. Cilj igre na sreću je dobitak, a igrački ulog je cijena za učestvovanje u igri. Nije obavezno da ulog i dobitak moraju biti novčane vrijednosti, odnosno mogu biti stvari ili usluga. Međutim, u savremenom svijetu većinom se odnosi na novčane nagrade.

Postoje različite klasifikacije igara na sreću. S obzirom na visinu uloga i dobitka, odnosno gubitka, razlikuju se obično igre na sreću s malim ulogom i ograničenim dobitkom (lutrija, tombola, bingo, loto, sportska prognoza, opklade na trkalištima, igre na automatima i dr.) i posebne (hazardne) igre na sreću s visokim ulogom i dobitkom, odnosno gubitkom (rulet, bakara, Black-Jack i dr.). U većini država, obične igre na sreću su dopuštene širokom krugu učesnika, jer ne dovode u pitanje njihov socijalni položaj. S druge strane, posebne igre na sreću se ograničavaju državnim propisima na užu krug igrača, a priređuju se na mjestima poput kockarnica i kasina, jer mogu bitno ugroziti egzistenciju igrača i njegove porodice, te izazvati niz negativnih socijalnih i psiholoških posljedica (Zuckerman Itković, 2009).

Igre na sreću su postale važan izvor prihoda kockarskoj eliti, ali i državi. Utvrđeno je da na njih otpada oko 6% prosječnog nacionalnog dohotka većine zemalja. Kako je riječ o legalnoj industriji zabave koja donosi novčanu dobit izraženu u milionima eura godišnje, borba protiv ovisnosti o igrama na sreću, ali i preventivne mjere znatno su otežane (Gaillard, 1993). Tako za mnoge igrače, novac postaje glavni motiv „igranja“, a nakon određenog vremena neki se ne mogu oduprijeti tom porivu. U visoko razvijenim zemljama broj ovisnika među odraslom populacijom doseže do čak 20%, dok je među mladima između 4-6% (Walleur, Valea, 2002). Za igrače ovisnike igra je poput drogiranja, ona gospodari njima i njihovim životima, a sve to prati teška unutrašnja borba ovisnika, mnogobrojni psihički problemi i neizmjerne duševna patnja (Gaillard, 1993).

Sa psihološkog aspekta zanimljivo je kako se dugo nije prihvatilo da su ljudi koji su ovisni o igrama na sreću, zapravo ovisnici s psihološkim problemom u pravom smislu te riječi. Njima su pripisivane oznake slabosti karaktera, ali kao i kod drugih poremećaja kontrole poriva, uzroci ovisnosti leže u neurobiološkoj strukturi pojedinca, ali i u uticajima vanjskih faktora. Zadnjih desetak godina sve se više raspravlja o sličnosti između ovisnosti o opojnim drogama i ovisnosti bez droga. U oba slučaja ovisnici prolaze istim putem koji završava bolešću, a „odgovornost“ za nastanak ovisnosti pripisuje se adrenalinu, hormonu koji nastaje kod jakih

emocionalnih senzacija ili kod stresa (Zuckerman Itković, 2009). Današnji svijet nudi brojne igre koje ni mladi ne mogu zaobići, te samim tim ne može se spriječiti poriv znatiželje da se isprobaju i igre na sreću.

2.1. Pojam i definicija kockanja

Pojam kockanje se odnosi na bilo koju „igru” u kojoj postoji šansa za dobitak ili gubitak novca, a čiji ishod ne možemo unaprijed predvidjeti. Motivacija za kockanjem obično predstavlja san o „velikom novčanom dobitku” koji će riješiti sve probleme. Ljudi koji zapadnu u finansijske neprilike mogu početi kockati u nadi da će osvojiti određenu svotu novca i na taj način riješiti te probleme. Neki ljudi kockaju iz dosade ili usamljenosti. Čin kockanja mnogima predstavlja stimulaciju i uzbuđenje. To euforično stanje često se upoređuje s efektima konzumacije alkohola ili droga. Emocionalni doživljaj kao takav, u kombinaciji s osjećajem ili uvjerenjem da se može ostvariti finansijska dobit, kod nekih pojedinaca može stvoriti jaku želju i potrebu za kockanjem, odnosno ovisnost o kockanju.

Patološko kockanje se u MKB-10 klasifikaciji (međunarodna klasifikacija bolesti), zajedno s trihotilomanijom (čupanje kose), kleptomanijom (patološka krađa) i piromanijom (opsjednutost vatrom i paljenjem) svrstava u poremećaje kontrole poriva, što predstavlja nesposobnost suzdržavanja od izvođenja nekog ponašanja ili poriva koji je opasan za samu osobu ili za druge. Kockanje je preraslo u veliki problem današnjeg vremena kojem su podložni različiti ljudi bez obzira na starosnu dob (Čorak, Krnić, Modrić, 2013).

Kockanje predstavlja jedan od oblika zabave, ali i ponašanja kojim želimo doći do brze i lake zarade. Međutim, kockanje se može smatrati zabavom sve dok ne pređe u lošu naviku. Što je društvo siromašnije, sa što nižim socioekonomskim standardom te izraženijom razlikom među društvenim slojevima, kockanje i igre na sreću su u porastu. Dakle, moguće objašnjenje je da, kada ljudi nisu u stanju u kraćem vremenu zaraditi potrebnu količinu novca, pribjegavaju lakšim načinima zarade, odnosno igrama na sreću.

Na ishod kockarskih igara najviše utiče sreća, iako postoje igre u kojima je potrebna i određena vještina. Igre poput lutrije, kockarnica, automata ili binga ovise o čistoj sreći ili slučajnosti, pa nikakav nivo znanja, vještine ili prakse ne može doprinijeti dobitku. Ostale igre koje su podložne klađenju, poput npr. bilijara ili pikada, zahtijevaju vještinu i spretnost. Dakle, vježba i praksa ovdje mogu uticati na krajnji rezultat. U suštini, u ovim slučajevima je više u pitanju takmičenje između učesnika igre, s tim što pobjednik bude plaćen za svoju pobjedu od strane gubitnika ili organizatora takmičenja.

Igre s kartama (npr. poker) također najviše ovise o sreći pojedinca, no imaju i neke elemente vještine. Vještina u igranju karata se odnosi na znanje kako najbolje iskoristiti karte koje su dobijene dijeljenjem. Što osoba više zna i razumije igru, to su veće šanse za pobjedu. Međutim, pobjeda nije nikada zagarantovana, obzirom da igrač nikako ne može uticati na to koje karte će dobiti u dijeljenju. I najbolji igrač može dobiti najlošije karte, ali i obratno.

Može nam se učiniti kako je kockanje zapravo bezazlen način provođenja vremena, ali ono vrlo lako može prerasti u veliki problem koji sa sobom nosi brojne posljedice. Za neke ljude, kockanje se može razviti u opasnu ovisnost, baš poput ovisnosti o drogama, cigaretama ili alkoholu. Čini se da je najočitiiji razlog zašto ljudi kockaju zarada novca, ali to je u stvari, samo dio priče. Za mnoge kockare zapravo je riječ o zabavi i uzbuđenju koje donosi iščekivanje rezultata. Ponekad ljudi počnu kockati radi toga što njihovi prijatelji i/ili članovi porodice kockaju, što je upravo i glavni rizični faktor za mladu populaciju.

Ima mladih koji kockaju iz čiste dosade ili osjećaja usamljenosti. Neki tinejdžeri koji su razvili problem s kockanjem su izjavili da su počeli kockati kako bi izbjegli probleme u porodici. Nevolja je u tome što kockanje najčešće počinje kao povremeno odvrćanje pažnje, ali obzirom da takvo ponašanje utiče na dijelove mozga koji su uključeni u rizična ponašanja i doživljaj ugone/nagrade, vrlo lako se može razviti ovisnost.

Povećan rizik za razvijanje ovisnosti o kockanju imaju osobe koje imaju problema s kontrolom impulsa, kao npr. ljudi s ADHD-om¹. Isto vrijedi i za ljude čije osobine ličnosti ukazuju na sklonost ka uživanju u rizičnim ponašanjima. To naravno ne znači da će ljudi s navedenim osobinama automatski postati ovisni o kockanju, već da imaju određene predispozicije. Većina njih nikada neće zapasti u takve probleme, ali postoji veća vjerovatnoća da će se lakše „uvući” u takvo ponašanje. Dakle, takve osobe trebaju biti posebno oprezne i svjesne svih rizika ukoliko se odluče oprobati u kockanju. Kada kockanje postane dio svakodnevice i stil života i ozbiljno naruši materijalni status, tada ne govorimo samo o zabavi, već o socijalnom i patološkom fenomenu, koji se naziva ovisnost o kockanju (Čorak, Krnić, Modrić, 2013).

2.2. Kockanje kroz historiju

Kockanje je zajednički naziv za različite igre koje imaju različitu i dugu historiju. U skladu sa historijskim zapisima i arheološkim istraživanjima, kockanje postoji dugi niz godina u kulturama gotovo svih civilizacija. Antropolozi se na temelju podataka prikupljenih tokom

---

¹ ADHD (engl. Attention Deficit Hyperactivity Disorder) - poremećaji pažnje i hiperaktivnosti.

20. vijeka slažu da je kockanje oduvijek postojalo u velikim društvima i da je imalo važan udio u historiji, kako za bogate, tako i za siromašne. Smatra se da se najstarija kockarska igra igrala upravo s kockicama. Prema arheološkim podacima, artefakti kockanja potiču još iz drevne Kine (2.300 god. prije nove ere), Indije, Egipta i Rima. Također, pronađen je i komplet željeznih kockica koje datiraju 1.500 god. prije nove ere, a specifični zapisi o kockanju nađeni su i u Keopsovoj piramidi. Originalne kocke su se izrađivale od kamenčića, drveta, kostiju ili zubi životinja (Čorak, Krnić, Modrić, 2013).

Ideja o ajncu i pokeru s papirnim novcem opisana je u Kini oko 900. godine nove ere, a vremenom je evoluirala u karte za igru. Keno formulari koji datiraju između 205. i 187. godine prije nove ere, za vrijeme vladavine kineske dinastije Han, predstavljaju prve zapise o organizovanoj lutriji. Vjeruje se da su se novcem od lutrije dijelom finansirali i tadašnji veliki graditeljski projekti poput gradnje Kineskog zida. I u Homerovoj Ilijadi se spominje upotreba žrijeba kako bi se odlučilo ko će se boriti s Hektorom.

Prve poznate lutrije (tombole) u Evropi su se održavale u vrijeme Rimskog Carstva, uglavnom zbog zabave na prijemima. Svaki gost bi dobio listić, a kao nagrade najčešće su se dijelili otmjeni predmeti poput vrijednog pribora za jelo. Svakom vlasniku listića dobitak je bio zagarantovan. Najraniji podaci o prodaji lutrijskih listića su iz vremena vladavine rimskog cara Cezara. Novac je korišten za gradnju i popravke u Rimu, a dobitnicima su dodjeljivane nagrade u obliku raznih predmeta. Prvi zapisi o lutriji gdje su se za kupljeni listić nudile nagrade u novčanom obliku nađeni su na području današnjih zemalja Benelux-a u 15. vijeku. Tokom 17. vijeka u Nizozemskoj je bilo sasvim uobičajeno da se organizuju lutrije kako bi se prikupio novac za pomoć siromašnima te za brojne druge javne potrebe. Prva poznata lutrija u Italiji organizovana je 9. januara 1449. godine u Milanu kako bi se finansirao rat protiv Republike Venecije. Međutim, loto je postao vrlo popularan u Genovi na način da su se građani kladili na imena članova koji će biti izabrani u Vijeće u koje se izvlačenjem biralo 5 od mogućih 90 kandidata svakih 6 mjeseci. Kada su se ljudi poželjeli kladiti češće nego dva puta godišnje, imena kandidata su zamijenjena brojevima te je tako nastao moderni Loto.

Od samih početaka ljudi su se kladili na nepredvidive ishode događaja. Kockanje je bilo dobro poznato Babiloncima, Etruščanima, Rimljanima, Grcima i Kinezima. Bacanje novčića i pogađanje hoće li dvoje ljudi pokazati isti broj prstiju jedan je od najstarijih i najjednostavnijih oblika kockanja. Primjeri ranog kockanja pojavljuju se u antičkoj umjetnosti i literaturi. Kockanje postaje vidljivo u djelima Homera, Chaucera i Shakespearea. Iako postoje rasprave o tome ko je izumio kocku, većina historičara smatra da je nastala nekoliko vijekova prije nove ere, te da je bila omiljena igra u Evropi. Historičari su prilično sigurni da kocku nije na jednom mjestu u određenom razdoblju izmislila određena osoba. Nije se u početku koristila za igranje

igara već za tumačenje snova i proricanje budućnosti. Kocke su bile izrađivane od kamena, drveta, slonove kosti, ambre te životinjskih i ljudskih zuba (Pejnović Franelić, 2013).

Slično kao i za kocku, ne postoji jedinstveno mišljenje o vremenu i mjestu nastanka karata za igru. Najstarija vrsta karata su tarot karte koje su se koristile za predviđanje budućnosti kao i za igranje. Rasprave o razlozima kockanja obično počinju poređenjem s prirodnim tokom života. Život je kocka. Svakodnevno su ljudi izloženi situacijama koje uključuju rizike i šanse. Činjenica da neproblematično kockanje oponaša život ne daje odgovore na pitanje zašto neki ljudi posežu za igrama na sreću, a drugi su zadovoljni i bez njih. Istraživači su pokušali naći odgovore, ali dosad nema konačnog stava, iako je objavljeno mnogo naučnih članaka o tome. Postoje različite teorije o tome zašto ljudi kockaju. Moderne teorije o razlozima kockanja se u mnogome razlikuju od početnih razmatranja. Rane sociološke studije teoretišu da je kockanje bilo način rješavanja stresa zbog brzog širenja industrijske revolucije. Karl Marx svrstava kockanje među religije kao opijate za mase. Psihoanalitičari imaju drugačija polazišta. Sigmund Freud analizira tešku ovisnost o kockanju Fjodora Dostojevskog kao samokažnjavanje zbog edipovskih poriva. Prema biološkim saznanjima, silno uzbuđenje i euforija pri patološkom kockanju su posljedica snažne dopaminske stimulacije centra za ugodu limbičkog sistema mozga (Pejnović Franelić, 2013).

2.3. Karakteristike i faze kockanja

Prva službena medicinska klasifikacija kockanja kao bolesti je novijeg datuma, tačnije 1980. godine u SAD-u patološko kockanje postaje i službena bolest. Najčešća dijagnoza vezana za kockanje ima oznaku F63.0. Ova oznaka definiše patološku sklonost kockanju, kao poremećaj navika i nagona. U istu grupu spada i patološko potpaljivanje vatre, patološka sklonost krađi, manija čupkanja kose i poremećaj kontrole poriva, neodređen, kao: patološko kupovanje, internet ovisnost i SMS mania. Svi poremećaji karakteristični su po povećanoj napetošću prije i osjećajem olakšanja i zadovoljstva za vrijeme i nakon izvršenja radnje, koja je bez vidljivog motiva, a kojom je osoba stalno preokupirana. Često ponavljanje direktno šteti materijalnim, radnim, socijalnim i porodičnim uslovima pacijenta. Faze kockanja možemo podijeliti na sljedeće (Čorak, Krnić, Modrić, 2013):

- 1) *Faza dobitka* – sporadično kockanje, veći dobitak ili više manjih dobitaka, pozitivno uzbuđenje ili emocije prije za i vrijeme igre, nerealistični optimizam, sve češće igranje i kockanje za veće novčane iznose.
- 2) *Faza gubitka* – bagateliziranje gubitaka, hvaljenje pred drugim osobama o dobitima, čini se da su gubici pokriveni profitom, češće igranje sam, češće razmišljanje o igri, prvi veliki

gubici, prikrivanje neuspjeha i laganje o stvarnim gubicima, zanemarivanje porodice i prijatelja, bavljenje s igrom tokom radnog vremena, pozajmljivanje novca i nemogućnost u odolijevanju kocki.

- 3) *Faza očajja* – kašnjenje u vraćanju duga, promjene u strukturi ličnosti: razdražljivost, zbunjenost, agitacija, poremećaji spavanja, potpuno povlačenje iz društvenog života, potpuno udaljavanje od porodice i prijatelja, gubitak društvenog statusa i ugleda, isključivo korištenje vremena i novca za igru, bol svijesti panične reakcije, nezakoniti načini zarade novca, mržnja prema drugima (igračima koji pobijede) i beznađe, opasnost od suicida (ili pokušaji).

Faze kockanja, u zavisnosti od autora, mogu imati i drugačiju strukturu. Kockanje se često opisuje kao složen proces koji se sastoji od različitih faza. Uobičajene faze kockanja uključuju sljedeće:

- 1) *Faza eksperimentisanja*: Ovo je početna faza kockanja, kada osoba prvi put isprobava kockanje. U ovoj fazi osoba može kockati samo povremeno i s malim iznosima novca.
- 2) *Faza gubitka kontrole*: U ovoj fazi kockanja, osoba počinje gubiti kontrolu nad svojim kockarskim navikama. Moguće je da osoba počne kockati više nego što može sebi priuštiti i da počne posuđivati novac da bi nastavila kockati.
- 3) *Faza očajničkog kockanja*: Ovo je faza u kojoj osoba kocka čak i kada je svjesna da kockanje uzrokuje probleme u njenom životu. Osoba može biti preokupirana kockanjem i imati teškoće u suočavanju s problemima koje kockanje uzrokuje.
- 4) *Faza tretmana*: U ovoj fazi osoba prepoznaje da ima problem s kockanjem i traži pomoć. Osoba može potražiti terapiju ili podršku u drugim oblicima tretmana kako bi prevladala svoj problem s kockanjem.
- 5) *Faza održavanja*: U ovoj fazi osoba se trudi da ostane na putu oporavka i da ne vrati svoje kockarske navike. Ovo uključuje usvajanje novih strategija i navika koje će pomoći u prevladavanju želje za kockanjem.

Neki od ključnih faktora koji su karakteristični za kockanje uključuju (Binde, 2009):

- *Vjerovanje u sreću*: Mnogi ljudi koji kockaju vjeruju da imaju sreću ili da će sreća biti na njihovoj strani.
- *Brzi novac*: Mnogi kockari se nadaju brzom novcu i vjeruju da će osvojiti veliku nagradu.
- *Uzbuđenje*: Kockanje može biti uzbuđujuće i stimulativno, što privlači mnoge ljude.
- *Socijalni aspekti*: Mnogi ljudi kockaju se kao način druženja s prijateljima ili zbog pritiska vršnjaka.

2.4. Društveni aspekti kockanja

Ovisnost o igrama na sreću kao i svaki drugi oblik ovisnosti ostavlja duboke tragove, kako na pojedinca tako i na društvo u cjelini. Gledajući na zajednicu kroz prizmu sociokulturoloških historijskih aspekata zajedničke težnje čovječanstva prema napretku i očuvanju ljudske stečevine, kroz generacijski transfer svjedočili smo promjenama u duhovnim i svjetovnim stepenicama vrijednosti (Čorak, Krnić, Modrić, 2013).

Danas moderno društvo, pred pojedinca još od najmlađih uzrasta postavlja imperativ uspjeha, ne kao jednog od funkcionalnih i korisnih članova zajednice i većeg kolektiva, već kao jedinku. Mediji, zabavni ali i edukativni sadržaji kod nas usađuju nove vrijednosti, te težnju prema najboljem, najvišem, najjačem, odnosno kondicioniraju nas na način da želimo biti isključivo prvi u našem svakodnevnom školskom i kasnijem radnom okruženju.

Sistem vrijednosti koji se temelji na kompetitivnosti, podstiče ubrzani napredak korporativnih segmenata, zanemarujući humanističke aspekte ljudske zajednice, kao što je porodica. Dijete odrasta na način da smatra kako u svim segmentima mora biti ispred svojih vršnjaka. Grupe vršnjaka najčešće prepoznaju isključivo materijalne vrijednosti, a oni koji se ne podređuju takvom stavu grupe, često budu izolovani, izopšteni ili ignorisani. Pojedinač pred sebe postavlja nerealne ciljeve, koji nisu u skladu s njegovim stvarnim mogućnostima, a ti ciljevi često uključuju ubrzani socijalni napredak u sredini u kojoj to nije moguće.

Želja za uspjehom, povezana sa željom za zabavom, danas već kod školske djece dovodi do pojave uključivanja u različite oblike igara na sreću. U početku je glavna nagrada takve igre osjećaj zadovoljstva i ponekad adrenalinski užitak, odnosno sanjarenje o mogućem dobitku, te bijeg pred realnošću lutanjem u fantaziju. Kasnije ovaj postupak postaje svakodnevni ritual, odnosno osoba postaje ovisna o osjećaju koji ovakva igra izaziva u njegovom tijelu, sve više zanemarujući svoje dnevne obaveze. Teške psihosocijalne poteškoće, koje ovakvi pojedinci osjećaju u svom svakodnevnom životu, ne utiču samo na njih lično već sistemski razaraju kako njihovu porodicu tako i društvenu zajednicu koja ovisi o fizičkom i psihičkom zdravlju svojih korisnih članova (Čorak, Krnić, Modrić, 2013).

Kockanje mladih ima niz društvenih aspekata koji mogu biti problematični. Jedan od ključnih problema je ovisnost o kockanju koja može dovesti do finansijskih problema, gubitka radnih mjesta, školskih problema i drugih negativnih posljedica. Mladi koji su ovisni o kockanju mogu se naći u začaranom krugu dugova, a to može imati negativan uticaj na njihove porodične odnose i socijalni život. Kockanje mladih može imati negativan uticaj i na njihovo zdravlje, jer može uzrokovati stres, tjeskobu i depresiju, što može dovesti do problema s mentalnim zdravljem.

3. OVISNOST O KOCKANJU

Ovisnost o igrama na sreću, ovisnost o kockanju, patološko kockanje ili ludopatija (lat. *ludus* igra i grč. *patheia* stanje ili trpljenje) označava nesposobnost pojedine ovisne osobe da se suzdrži od kockanja ili klađenja, čak i ako joj prijete ozbiljne posljedice u ličnom, porodičnom ili poslovnom okruženju. Muškarci su češće pogođeni nego žene. Patološko kockanje spada u poremećaje kontrole poriva koji se definišu kao nesposobnost suzdržavanja od izvođenja nekog poriva ili nagona koji je opasan za druge ili za samu osobu i koji je obično obilježen ugodnim osjećanjem, nakon što se izvede.

Važno obilježje poremećaja kontrole poriva je izostanak otpora porivu, nagonu ili iskušenju da se napravi čin koji šteti samoj toj osobi ili drugima. Osoba ima rastući osjećaj napetosti ili uzbuđenja prije, a za vrijeme samog čina osjeća užitek, zadovoljenje ili olakšanje. Nakon čina mogu se, ali i ne moraju, javiti žaljenje, prebacivanje ili osjećaj krivice.

Važno obilježje patološkog kockanja je trajno i povratno neprilagođeno kockanje koje unosi razdor u lična, porodična ili poslovna nastojanja. Sastoji se od čestih, ponavljanih epizoda kockanja koje prevladavaju u ovisnikovom životu na štetu socijalnih, radnih, materijalnih i porodičnih vrijednosti. Patološko kockanje je trenutno jedina ponašajna ovisnost koja je uključena u DSM-IV priručnik (dijagnostički i statistički priručnik za mentalne poremećaje) gdje je također svrstana pod Poremećaje kontrole poriva. Predloženo je da se patološko kockanje u novom izdanju priručnika DSM-V preimenuje u poremećaj kockanja, te da se svrsta u kategoriju ovisnosti i povezanih poremećaja.

Termin ovisnost o kockanju je, poput drugih ponašajnih ovisnosti, još uvijek tema mnogih rasprava. Mnogi stručnjaci zanemaruju ideju da kockanje može dovesti do ovisnosti zbog uvjerenja da, kako bi ovisnost bila ovisnost u pravom smislu riječi, mora postojati određena psihoaktivna supstanca koja proizvodi simptome poput fizičke tolerancije i sustezanja. Ustaljeno mišljenje je da se termin ovisnost koristi kako bi se opisala ovisnost o supstancama poput alkohola i drugih droga. Međutim, u posljednje vrijeme primjenjuje se i na područje određenih ponašanja.

Ponašajne ovisnosti karakteriše uzorak ponašanja koja prate ciklus sličan onom kod ovisnosti o supstancama. Navedeno počinje kada pojedinac iskusi zadovoljstvo povezano s određenim ponašanjem i ishodima tog ponašanja, u početku samo kao dodatni izvor zadovoljstva u životu, a kasnije i kao način za suočavanje sa stresom. Proces traženja i uključivanja u određeno ponašanje postaje sve češći, pretvarajući se u ritual, sve dok ne postane vrlo važan dio života pojedinca. Jednom kada osoba postane ovisna o ponašanju, počinje se javljati žudnja za uključivanjem u to ponašanje, koja se intenzivira sve dok osoba ne ponovi

ponašanje, nakon čega obično osjeća olakšanje praćeno ushićenjem. Primjeri ovisničkih ponašanja uključuju: problematično kockanje, seksualno ponašanje, konzumaciju hrane, fizičku vježbu, kompjuterske igrice, šoping i sl.

Sva navedena ponašanja koja se razvijaju u ovisnost slijede isti obrazac kao i ovisnosti o psihoaktivnim supstancama te rezultiraju problemima u mnogim područjima života pojedinca. Imaju sličan efekat na interpersonalne veze koje se često zanemaruju u korist ovisničkog ponašanja, narušavajući povjerenje i stavljajući veliki pritisak na partnere i druge članove porodice kako bi se nosili s teškoćama koje nastaju kao posljedica ovisnosti. Sve je više dokaza da takva ponašanja imaju slične mehanizme u mozgu kao i ovisnosti o supstancama, međutim potrebno je još više istraživanja kako bi se ti mehanizmi potvrdili i rasvijetlili.

Slika 1. Ovisnost o kockanju.²

Ovisnost je kompulzivna potreba. Ono što započne kao zadovoljavajuće iskustvo pretvara se u destruktivnu žudnju. Kada uzbuđenje zbog igre prevlada sve ostalo, igrač je prešao granicu između igrača i ovisnika. Kockanje, poput ostalih ovisnosti može biti pogubno za osobu i cijelu porodicu. Novac je ključan u iskustvu kockanja. Ovisnici o kocki, kao i ostali ljudi, uz novac vežu mnoge pozitivne stvari poput moći, lagodnog života, sigurnosti i slobode. Međutim, za razliku od ostalih ljudi, ovisnici o kocki ne uspijevaju prepoznati da ih kockanje stavlja u rizik od gubljenja svih tih privilegija i da je kockanje nasumičan proces, gdje vjerovatnoća nije na njihovoj strani zbog čega je vjerovatnije da će u igri izgubiti, a ne pobijediti. Nadalje, kada se i dogodi da osvoje dobitak, osobe s problemom kockanja vrlo brzo taj novac potroše u daljnjem kockanju. Kockanje predstavlja neefikasan i nepouzdan način sticanja novca. Da bi osoba postala ovisna o kocki, njeni procesi mišljenja se moraju iskriviti, a u nastavku slijede

---

² <https://static.hayat.ba/2020/01/U-FBiH-po%C4%8Dinje-ukidanje-%C5%A1kola-u-blizini-kladionica-696x464.jpg>

neki od tipova nepravilnosti u razmišljanju (kognitivnih distorzija izobličenja mišljenja) koje su česte u kockara (Čorak, Krnić, Modrić, 2013):

- *atribucija* – vjerovanje da su dobiti rezultat njihovih uloženi napor i vještina, a ne vjerovatnoća.
- *magično mišljenje* – vjerovanje da razmišljanje ili nadanje na određeni način utiče na dobitak ili da se nasumični dobiti mogu predvidjeti. Također, vjerovanje u vlastitu posebnost koja će biti nagrađena pobjedom.
- *praznovjerje* – vjerovanje da amajlije, određeni komadi odjeće, način sjedenja i sl. utiču na ishod igre.
- *sistemi* – vjerovanje da se proučavanjem i korištenjem određenih sistema u igri može nadigrati prednost kockarnice.
- *selektivno pamćenje* – tendencija da se pamte pobjede i dobiti, a gubici zaboravljaju.
- *personifikacija uređaja za kockanje* – pridavanje ljudskih osobina neživim predmetima poput automata za kockanje i u skladu s tim, vjerovanje da ih određeni automat kažnjava, nagrađuje ili im se podruguje.
- *vjerovanje o slučajnom gubitku* – redukovanje broja gubitaka na način da razmišljaju da je malo nedostajalo da dobiju, što opravdava daljnje pokušaje. Takvi neostvareni dobiti mogu biti čak i više stimulišući od stvarne pobjede i ostvarenog dobitka.
- „lov“ na gubitke – vjerovanje da novac zapravo nisu izgubili već da će ga vratiti daljnjim kockanjem.

Mnoge od ovih distorzija mišljenja vode do visoko ritualnih obrazaca ponašanja koja su karakteristična za sve ovisnosti. Vrste kockanja u koje se uključuju ljudi s ovim poremećajem variraju, ovisno o dostupnim igrama na sreću. Kladenje na sportove, kupovina loto listića, poker, rulet ili kockarnica automati samo su neke od aktivnosti kojima se bave kompulzivni (lat. *compellere* natjerati, prisiliti, činiti nešto nekontroliranim porivom) kockari. Dok jedni vole kockanje u kockarnicama, u porastu je stopa online ovisnika, koja raste s povećanim brojem internet korisnika.

Iako muškarci u odnosu na žene čine veći dio populacije koja boluje od patološkog kockanja, udio žena raste bržim tempom, te one sada npr. u SAD-u čine oko 25% od ukupnog broja osoba s ovim poremećajem. Kod muškaraca, tendencija razvoja poremećaja patološkog kockanja postoji prvenstveno u ranim tinejdžerskim godinama dok se kod žena poremećaj obično razvija kasnije. Uprkos tome, problem se kod žena razvija mnogo bržim tempom nego kod muškaraca.

3.1. Pokazatelji ovisnosti o kockanju

Ovisnost o kockanju uključuje stalno i ponavljajuće problematično kockanje, te nekoliko sljedećih simptoma koji nisu dio nekog drugog problema mentalnog zdravlja, kao npr. manična epizoda bipolarnog poremećaja. Da bismo kockanje mogli definisati kao patološko, ono mora imati najmanje pet od ovih deset simptoma u posljednjih 18 mjeseci (Koić, 2009):

- 1) zaokupljenost kockanjem (učestalo prepričavanje kockarskih događaja, planiranje budućih kockarskih poduhvata ili smišljanje načina da se dođe do novca za kockanje),
- 2) potreba za sve većim ulozima ili rizicima kako bi se postigao željeni nivo uzbuđenja,
- 3) učestali naponi da se kontroliše, smanji kockanje ili prestane s njim,
- 4) nemir i razdražljivost prilikom pokušaja smanjivanja ili prestanka kockanja,
- 5) kockanje kao način bijega od problema ili ublažavanje nekih neugodnih raspoloženja (depresije, osjećaja krivice, bespomoćnosti),
- 6) nakon gubitka novca na kockanju, kockar se vraća sljedećeg dana kako bi ga povratio,
- 7) laže prijateljima i članovima porodice kako bi prikrio stepen uvučenosti u kockanje,
- 8) nezakonita djela kao što su krađe, krivotvorenja, prevare, pronevjere kako bi finansirao svoje kockanje,
- 9) ugrožavanje ili gubitak važne veze, obrazovne ili poslovne mogućnosti zbog kockanja,
- 10) oslanjanje na druge za nabavljanje novca kojim bi se olakšala očajna finansijska situacija prouzrokovana kockanjem.

Osobe s rizikom od razvoja problematičnog kockanja kockaju često i ponavljano u posljednjih 18 mjeseci. Osobe visokog rizika za razvoj problematičnog kockanja kockaju ponavljano i učestalo te imaju 1 ili 2 od navedenih problema povezana s kockanjem.

Problematicni kockari kockaju učestalo i imaju 3 ili 4 problema u vezi s kockanjem prema gore navedenim kriterijima i spadaju u visoko rizične kockare koji, ako se ne zatraži stručna pomoć, mogu vrlo brzo preći u patološke kockare. Granica je nevidljiva, a sami kockari navode da ne znaju kada se to desilo. Osnovna karakteristika poremećaja nagona i navika, prema definiciji, upravo je nesposobnost suzdržavanja od izvođenja nekog poriva ili nagona koji je opasan za druge ili za samu osobu i koji je obično obilježen ugodom, nakon što se izvede. Važno je shvatiti da obično ne postoji jedan specifičan uzrok razvoja patološkog kockanja. Neki potencijalni izuzeci uključuju zabilježene slučajeve pojedinaca koji su uzimali lijekove za liječenje npr. Parkinsonove bolesti ili sindroma nemirnih nogu, a kod kojih je primijećen razvoj kompulzivnog kockanja. Teorija o toj vezi uključuje povećanu aktivnost neurotransmitera dopamina u mozgu kao „krivca“ za razvoj poremećaja. Bipolarni poremećaj se također

spominje kao jedan od mogućih uzroka kompulzivnog kockanja budući da se gubitak sposobnosti prosuđivanja i pretjerano kockanje može javiti tokom manične epizode.

Mnogo češće, ovisnost o kockanju rezultat je kombinacije bioloških ranjivosti, načina razmišljanja i izvor stresa. Postoje, međutim, elementi koji povećavaju vjerovatnoću da će pojedinac razviti ovisnost o kockanju. Faktori rizika za razvoj patološkog kockanja su šizofrenija, problemi s raspoloženjem, antisocijalni poremećaj ličnosti i ovisnost o alkoholu ili kokainu. Također, smatra se da povećani rizik za razvoj patološkog kockanja postoji kod pojedinaca koji imaju nizak nivo neurotransmitera serotonina u mozgu (Rosenthal, 2015).

3.2. Modeli razvoja patološkog kockanja

Blaszczynski i Nower (2002) navode nekoliko aktuelnih modela koji nastoje objasniti razvoj patološkog kockanja: model ovisnosti, psihodinamski, psihobiološki, bihevioralni, kognitivni i sociološki model. Svaki od modela naglašava različitu etiologiju u razvoju ovisnosti o kockanju, ali s obzirom na važnost bioloških, psiholoških i ekoloških varijabli, kao i njihove interakcije, u nastavku će biti objašnjeni i integrativni modeli koji u objašnjenju razvoja ovisnosti o kockanju nastoje povezati više različitih varijabli.

3.2.1. Model ovisnosti

Ovisnost o kockanju ili igrama na sreću prvi put je identifikovana kao jedinstven poremećaj od strane psihijatrijske struke 1980. godine, kada je smještena u podgrupu „poremećaja kontrole poriva“. Međutim, 2014. godine u petom izdanju Dijagnostičkog i statističkog priručnika za duševne poremećaje (DSM-5), ovisnost o kockanju je premještena u „poremećaje ovisnosti“, i to „poremećaje koji nisu vezani uz psihoaktivne materije“ na taj način naglasivši da je riječ o bihevioralnoj ovisnosti (Torre, 2017).

Kod osoba s ovisnošću o kockanju često su prisutne distorzije u mišljenju. Također, ovisno o individualnim razlikama, osobe ovisne o kockanju mogu biti impulzivne, visokog raspoloženja, uključene u socijalne interakcije uz prisutan strah o utiscima koje o njima imaju druge osobe ili veoma depresivne i socijalno izolovane. Ovisnost o kockanju se može razviti u periodu od adolescencije do kasnije odrasle dobi, međutim učestalost ove vrste ovisnosti je veća za period mlađe i srednje životne dobi. Razlika u spolovima nije karakteristična samo za stopu prevalencije, već i za dob u kojoj se po prvi put započinje s kockarskim aktivnostima, vremenu potrebnom za razvoj ovisnosti i vremenu potrebnom za traženje pomoći. U odnosu na muškarce koji ranije započinju sa kockarskim aktivnostima i stoga u mlađoj dobi razvijaju ovisnost o

igrama na sreću, žene s kockarskim aktivnostima započinju kasnije u životu, imaju kasniju dob početka ovisnosti, brže zatraže pomoć i liječenje, ali razvijaju ovisnost o kockanju u kraćem vremenskom periodu. Također, muškarci se više klade na sportske rezultate, konjske trke ili učestvuju u kartanju, za razliku od žena za koje su karakterističniji bingo i automati. Ranije započinjanje s kockarskim aktivnostima povezano je sa većom vjerovatnoćom razvoja ovisnosti o kockanju, a na čiji razvoj djeluju i genetski i faktori životne sredine. Općenito, ovisnost o kockanju rezultira poteškoćama u psihosocijalnom i psihološkom funkcionisanju, te zdravstvenom stanju (Američka psihijatrijska udruga, 2014).

3.2.2. Psihodinamski model

Freud je već 1920. godine govorio o moralnom mazohizmu kroz koji je objašnjavao kockanje, odnosno ovisnost o igrama na sreću. On je smatrao da ovisnici o igrama na sreću nesvjesno žele izgubiti, te da takva želja zapravo ima svoje korijene u ambivalentnim osjećajima koje mladi muškarac ima prema svom ocu. Odnosno, javljaju se osjećaji i ljubavi ali i suparništva prema ocu što dovodi do krivnje koja se redukuje kroz gubljenje, a koje omogućava iskupljenje zbog takvih osjećaja. Nakon teorije o moralnom mazohizmu, Freud govori i o femininom mazohizmu koji predstavlja obrnuti Edipov kompleks, te prema kojem gubljenje proizilazi iz želje muškarca da bude prihvaćen i voljen od strane oca (Rosenthal, 2015).

S obzirom na ponavljano kockanje koje rezultira gubicima, Bergler govori o neurotičnoj strukturi ličnosti ovisnika o igrama na sreću. Poput Freuda i Bergler kockanje karakteriše kao mazohizam, te govori o nesvjesnoj želji za gubljenjem, ali postoje razlike u tumačenju. Bergler smatra da ovisnici o igrama na sreću nisu razriješili dječija uvjerenja o svemoći, te se javlja protest naspram roditelja i načela realnosti što rezultira krivnjom i samokažnjavanjem. Njihovi protivnici za vrijeme kockanja su zapravo nesvjesno identifikovani s odbijajućom majkom ili ocem (Bergler, 1936, 1943, 1958; prema Rosenthal, 2015).

Psihodinamski model naglašava važnost interpersonalnih odnosa (naročito odnosa djeteta–roditelj) i intrapersonalnih konflikata, a prema modernim psihodinamskim teorijama postoje tri međusobno povezana faktora koja dovode do razvoja ovisnosti: 1) nerazvijene ego funkcije i odbrambeni mehanizmi, 2) neuspjeh u simbolizaciji umirujuće kvalitete internalnih objekata i 3) devijantno pozicioniranje prema zadovoljstvu (Alvarez-Monjaras, Mayes, Potenza, Rutheford, 2018).

3.2.3. Psihobiološki model

U nastojanju da se otkriju razlike u funkcijama mozga, psihobiološki pristup je usmjeren na poređenje grupa sačinjenih od ovisnika o igrama na sreću sa grupama sačinjenih od osoba kod kojih to nije slučaj. Shodno tome, za ovaj pristup su karakteristične sljedeće studije: 1) neurohemijske studije, 2) neuropsihološke studije i 3) studije koje koriste uređaje za grafički i funkcionalni prikaz mozga (Clark, 2010).

Roy i saradnici (1988) su proveli istraživanje u kojem su upoređivali patološke kockare i kontrolnu grupu putem mjerenja nivoa norepinefrina, metabolita monoamina i peptida u cerebrospinalnoj tečnosti, plazmi i urinu. Rezultati su ukazali na mogućnost postojanja funkcionalno poremećenog noradrenergičkog sistema (povećani markeri funkcije noradrenalina, odnosno 3-metoksi-4-hidroksi-fenil-glikol), za kojeg se pretpostavlja da je povezan sa povećanim traženjem uzbuđenja koje je karakteristično za ovisnike o igrama na sreću. U istraživanju koje su proveli Meyer i saradnici (2004), ovisnici o igrama na sreću i zdravi učesnici su upoređivani u situacijama: 1) kockanja za stvarni novac u kasinu i 2) kockanja u laboratoriju u kojem su dobijali bodove. Rezultati su pokazali da je kod ovisnika o igrama na sreću nivo dopamina i norepinefrina značajno povećan u situaciji kada igraju za stvarni novac u odnosu na situaciju kada to nije slučaj. Linnet, Peterson, Doudet, Gjedde i Møller (2010) su proveli istraživanje u kojem su koristili pozitronsku emisijsku tomografiju (PET) kako bi pratili oslobađanje dopamina u ventralnom striatumu u situacijama: 1) dobijanja i 2) gubljenja novca. Rezultati su pokazali da kod ovisnika o igrama na sreću u situaciji gubljenja dolazi do povećanja nivoa dopamina u lijevom ventralnom striatumu, što može objasniti „lov na gubitke“ i ulogu gubljenja u motivaciji kod ove vrste ovisnika.

Što se tiče serotonina, istraživanja ukazuju i na smanjen nivo 5-hidroksiindolactone kiseline (5-HIAA) (Nordin, Eklundh, 1999), i na povećan nivo 5-HIAA uz smanjen nivo 5-hidroksitriptamina (5-Th) i triptofana (Nordin, Sjodin, 2006), te čak i na nepromijenjen nivo 5-HIAA (Roy i sur., 1988). Kada govorimo o izvršnim funkcijama kod ovisnika o igrama na sreću, rezultati istraživanja kojeg su proveli Goudriaan, Oosterlaan, de Beurs i van den Brink (2006) ukazuju na smanjenu izvedbu na zadacima inhibicije, procjene vremena, kognitivne fleksibilnosti i planiranja. S obzirom da je psihobiološki pristup usmjeren i na istraživanje uloge genetike odnosno heritabilnosti u razvoju ovisnosti o igrama na sreću, važno je spomenuti studije blizanaca čiji rezultati ukazuju da heritabilnost za ovisnost o kockanju iznosi 50-60% (Lobo, Kennedy, 2009), te čak i 70% (Beaver, i sar., 2010). Ulogu genetike su istraživali i Comings i saradnici (1996), a rezultati su ukazali da gen DRD2 koji je povezan sa drugim ovisnostima, igra ulogu i u razvoju ovisnosti o igrama na sreću.

3.2.4. Bihevioralni model

Unutar bihevioralnog pristupa, u objašnjavanju razvoja ovisnosti o igrama na sreću dominantne su teorije učenja i teorija razložne akcije. Prema teorijama učenja, u osnovi razvoja i održanja ovisnosti o igrama na sreću nalaze se pozitivna i negativna potkrepljenja. Pobjednički novac kao pozitivno potkrepljenje i bijeg od averzivnih afektivnih stanja kao negativno potkrepljenje doprinose povećanju vjerovatnoće razvoja ovisnosti o igrama na sreću, kao i upornosti za vrijeme igranja takvih igara (Rickwood, i sar., 2010). Pobjeđivanje također može djelovati i kao uslovljavanje drugog reda u kojem asocijacija uvjetnih (npr. okolinski podržaji) i bezuvjetnih podražaja (uzbuđenje izazvano kockanjem) rezultira time da je izlaganje različitim okolinskim podražajima dovoljno da izazove uzbuđenje i nagon za kockanjem (Rickwood, i sar., 2010).

Bandurina teorija socijalnog učenja objašnjava razvoj ovisnosti o igrama na sreću kao proces koji se odvija putem imitiranja važnih osoba u životu pojedinca. Prema ovoj teoriji ovisnost o igrama na sreću može biti smanjena, pa čak i odučena s obzirom da se radi o naučenom ponašanju (Lesieur i Rosenthal, 1991; prema Thrasher, Andrew i Mahony, 2007), ali nedostatak teorije proizilazi iz prenamaglašavanja vanjskih socijalnih faktora, te istovremenog podcjenjivanja unutarnjih faktora poput emocija i motivacije koji zasigurno imaju važnu ulogu u razvoju ove vrste ovisnosti (Brown, 1987; prema Thrasher i sur., 2007).

Prema teoriji razložne akcije postoje tri odrednice ljudskog ponašanja: bihevioralne namjere i njeni antecedenti, stavovi i subjektivne norme (Thrasher i sur., 2007). Bihevioralna namjera neposredno prethodi ponašanju i određena je s dva faktora, odnosno determinante: stav pojedinca prema ponašanju i njegove subjektivne norme. Na stavove utiču uvjerenja pojedinca i znanja o ponašanju, te pozitivna i negativna percepcija ponašanja (Moore, Ohtsuka, 1999). Moore i Ohtsuka (1999) su testirali ovaj model, pretpostavljajući da bi u slučaju ovisnosti o igrama na sreću namjera predstavljala funkciju stavova pojedinca o kockanju i njegovih subjektivnih normi, te bi trebala predvidjeti stvarnu učestalost kockanja. Rezultati su pokazali da što su stavovi prema kockanju pozitivniji kao i socijalne norme, to je veća i namjera kockanja u budućnosti. Međutim, objašnjeno je samo 12% varijance što ukazuje da namjerama kockanja doprinose i drugi faktori poput ličnosti i motivacije. Također, ponašanje je značajno predviđeno namjerom, te je 30% varijance objašnjeno kombinacijom namjere i subjektivnih normi. Namjere i spol su predvidjele stvarno ponašanje kockanja, kao i učestalost i priznavanje problema, s tim da muškarci češće kockaju nego žene. Što se tiče stavova osoba relevantnih za pojedinca, pokazano je da oni nemaju nikakav uticaj nakon što igranje igara na sreću izmakne kontroli (Moore, Ohtsuka, 1999).

3.2.5. Kognitivni model

U tumačenju kontinuirane istrajnosti u igrama na sreću koja je karakteristična za ovisnike o istima, kognitivni model naglašava iskrivljena vjerovanja koja dovode do precjenjivanja vjerovatnoće pobjede. Najčešća kognitivna distorzija jeste iluzija kontrole koja podrazumijeva precjenjivanje vlastitih vještina i podcjenjivanje uticaja prirode slučajnosti na ishod igre. Naprimjer, u igrama vještine pravdanje kontinuiranog igranja postiže se upravo kroz precjenjivanje važnosti pojedine vještine (Ladouceur i Walker, 1996; prema Clark, 2010). Kognitivna teorija ovisnosti o igrama na sreću zapravo objašnjava na koji način iskrivljena vjerovanja koja uključuju ideju da se ishod igre može kontrolisati i predvidjeti, dovode do svih negativnih posljedica koje narušavaju kvalitet života (Ladouceur, 2004a).

Razlika između patoloških ovisnika o igrama na sreću i nepatoloških kockara ne odražava se primarno u količini verbalizacija percepcija vezanih za kockanje, već u vjerovanju u njihovu valjanost. Iako su pogrešne percepcije tokom kockanja zastupljene i kod patoloških i nepatoloških kockara (ne postoji značajna razlika), patološki ovisnici o igrama na sreću ne evaluiraju svoju percepciju na temelju dokaza, već procesuiraju informacije na način da se poveća snaga njihovih uvjerenja (Ladouceur, 2004b).

3.3. Posljedice kockanja na kvalitet života

Kockanje može imati negativan uticaj na kvalitet života pojedinca, kako na finansijskom, tako i na mentalnom, fizičkom i socijalnom planu. Finansijske posljedice kockanja mogu biti vrlo ozbiljne i mogu uticati na gotovo sve aspekte života. Kockanje može dovesti do akutnih ili hroničnih finansijskih problema, poput gubitka ušteđevine, zaduženja, hipoteke ili neplaćenih računa. Ove posljedice mogu dovesti do visokog stresa, anksioznosti, depresije i drugih problema s mentalnim zdravljem.

Kockanje može uticati na socijalni život pojedinca. Ovisnost o kockanju može dovesti do povlačenja iz društvenih aktivnosti, izolacije, i gubitka socijalne podrške i veza. Također, kockanje može uticati na kvalitet odnosa s porodicom i prijateljima, kao i na radne i poslovne odnose. Kockanje se negativno odražava i na fizičko zdravlje pojedinca. Ovisnost o kockanju može dovesti do nesаницe, umora, stresa, tjeskobe, depresije, a može uticati i na prehrambene navike. Također, kockanje može uzrokovati povećano konzumiranje alkohola ili droga, što može utjecati na fizičko zdravlje pojedinca. S obzirom da na kvalitet života i ozbiljnost problema izazvanih kockanjem utiče i istovremeno prisustvo drugih mentalnih poremećaja, u nastavku će se govoriti i o mogućim komorbiditetima, te njihovim posljedicama.

3.3.1. Posljedice kockanja na funkcionisanje porodice

Prema Lesieur i Custer (1984) kockarske aktivnosti jednog patološkog kockara utiču na živote 10 do 15 drugih osoba u njegovom okruženju, poput supružnika, djece, roditelja, radnih kolega i slično. Najčešće posljedice na porodicu osobe koja je razvila ovisnost o igrama na sreću jesu narušeni porodični odnosi, emocionalni problemi, te finansijske poteškoće (Dowling, 2014). Porodice kockara funkcionišu slabije u odnosu na opštu populaciju u domenama rješavanja problema, komunikacije, porodičnih uloga i odgovornosti, aktivnog sudjelovanja, te opšteg funkcionisanja. Patološki kockari u odnosu na ostalu populaciju imaju veću vjerovatnoću da imaju već jedan razrušen brak, da žive sami, te da su bili zlostavljani u djetinjstvu. Također, kod ovisnika o kockanju je primjećena visoka stopa razvoda, uzrokovana upravo ovom ovisnošću. Što se tiče stanja u Bosni i Hercegovini po ovom pitanju, Skoko i saradnici (2015) navode podatak Centra za socijalni rad u Mostaru prema kojem se u Mostaru svaki osmi par razvede zbog ovisnosti o igrama na sreću.

Visoka stopa razvoda nije začuđujuća s obzirom da osim interpersonalnih problema, kockanje rezultira i finansijskim problemima koji dodatno otežavaju porodično funkcionisanje. Lorenz i Yaffee (Lesieur, 1998) navode da su supružnici patoloških kockara zlostavljani od strane kamatara, da doživljavaju nesanicu, glavobolje, depresiju, te da u odnosu na opštu populaciju imaju i do tri puta veću stopu pokušaja suicida. Također, zbog ozbiljnih finansijskih gubitaka, u ekstremnim slučajevima su moguća isključenja komunalija, prodaja kućanskog namještaja, te iseljenja iz stana/kuće (Lesieur, 1998).

Istraživanja ukazuju i na postojanje porodičnog zlostavljanja, posebno prema suprugama. Suomi i saradnici (2013) su u svom istraživanju pokazali da problemi s kockanjem prethode viktimizaciji i počinjenju porodičnog nasilja. Rezultati također upućuju da počinjenju nasilja prethode akumulirana ljutnja i nepovjerenje, dok neposredni gubici kockanja praćeni akumuliranom frustracijom izazivaju bijes koji rezultira viktimizacijom. Međutim, važno je napomenuti da različiti stresori koji proizilaze iz problemskog kockanja poput finansijskih teškoća, nepovjerenja i slično mogu rezultirati otežanim porodičnim psihološkim funkcionisanjem i suočavanjem sa stresom, što nadalje može dovesti do počinjenja nasilja nad osobom sa problemom kockanja.

Ovisnost o igrama na sreću utiče i na djecu koja odrastaju u porodicama s ovom ovisnošću. Jacobs i saradnici (1989) su u svom istraživanju pronašli da djeca roditelja patoloških kockara imaju veći rizik za razvoj ponašanja koja negativno djeluju na zdravlje (poput upotrebe psihoaktivnih supstanci), zatim za razvoj psihosocijalnih problema (na primjer, nesretno djetinjstvo), poteškoća u obrazovanju, te emocionalnih poremećaja.

3.3.2. Posljedice kockanja na radno funkcionisanje

S obzirom da kockanje ostavlja negativne posljedice u različitim domenima života, jedan od njih jeste upravo radno funkcionisanje. Na radnom mjestu kockanje rezultira nizom problema poput smanjenog radnog učinka, nedostatka inicijative, te izbjegavanja odgovornosti. Iako se negativni učinci kockanja prvenstveno manifestuju u porodičnim odnosima, vremenom se razvijaju konflikti i sa radnim kolegama, te poslodavcima. Kako ovisnost napreduje u dublje faze, sposobnost kockara da se nosi sa zahtjevima radnog mjesta značajno se smanjuje, što se obično manifestuje kroz čestu promjenu radnog mjesta. Ovisnici o kockanju čak dvostruko više mijenjaju radna mjesta (Torre, 2017).

Osim toga, patološko kockanje često sa sobom nosi povećan rizik od upuštanja u ilegalne aktivnosti. Poznato je da ovisnici o kockanju imaju tendenciju korištenja legalnih metoda za pribavljanje novca sve do onog trenutka kada takvi izvori kao rezultat ponavljanog posuđivanja novca postanu nedostupni, odnosno iscrpljeni. Međutim kako se ozbiljnost kockanja povećava, tako i ovisnici o kockanju, izlaz pronalaze u ilegalnim aktivnostima.

Ledgerwood, Weinstock, Morasco i Petry (2007) su upoređivali grupu patoloških kockara koji su učestvovali u ilegalnim aktivnostima i grupu patoloških kockara koji nisu učestvovali u ilegalnim aktivnostima. Rezultati su pokazali da grupa koja je učestvovala u ilegalnim aktivnostima ima značajno ozbiljnije probleme, te značajno više dugova vezanih za kockanje. Blaszczyński, McConaghy i Frankova (1989) su utvrdili da je 54,1% patoloških kockara koji traže pomoć počinilo prekršaje vezane za kockanje, dok su Schwer, Thompson i Nakamuro (2003; prema Zorland i sar., 2008) utvrdili da je 63% članova anonimnih kockara priznalo pisanje neispravnih čekova, te 30,1% krađu na radnom mjestu.

3.3.3. Posljedice kockanja na mentalno zdravlje

Prema Dijagnostičkom i statističkom priručniku za duševne poremećaje DSM-5 (2014) ovisnost o kockanju može biti u komorbiditetu sa drugim psihičkim poremećajima poput ovisnosti o psihoaktivnim materijama, depresivnim poremećajima, anksioznim poremećajima, te poremećajima ličnosti. Takvi poremećaji mogu prethoditi ovisnosti o kockanju, te biti prisutni ili odsutni tokom iste. Također je moguće da ovisnost o kockanju prethodi drugim poremećajima, posebno anksioznim i poremećajima uzimanja psihoaktivnih supstanci. S obzirom da je zdravlje kod ovisnika o kockanju općenito narušeno, u odnosu na opću populaciju kod ovisnika o kockanju su češće zastupljene i druge medicinske dijagnoze poput tahikardije i angine (Američka psihijatrijska udruga, 2014).

Kako bi istražili vezu između depresivnih simptoma i ozbiljnosti kockanja kod patoloških kockara, Rømer Thomsen, Callesen, Linnet, Kringelbach i Møller (2009) su proveli

laboratorijsko istraživanje u kojem su ispitanici imali zadatak da igraju slot automate za kockanje. Rezultati su pokazali da se patološki kockari s visokim nivoom depresivnih simptoma značajno razlikuju u odnosu na patološke kockare sa nižim nivoom depresivnih simptoma s obzirom na poriv za kockanjem, uzbuđenje, broj odigranih igara i trajanje kockanja. Također, rezultati su pokazali da depresivni simptomi predviđaju poriv (procjenjen putem skale samoprocjene) i trajanje kockanja (mjera vremena utrošenog na pojedinoj mašini), dok simptomi kockanja predviđaju stopu odigranih igara koja predstavlja mjeru brzine, odnosno igara odigranih po minuti (Rømer Thomsen, i sar. 2009).

Istražujući razlike između kockara sa depresijom u komorbiditetu i kockara bez komorbiditeta, Quigley i saradnici (2014) su pronašli da patološki kockari sa supostojećom depresijom izvještavaju o značajno nižoj porodičnoj koheziji, te učestalijim konfliktima. Također su izvještavali o značajno više trauma iz djetinjstva poput emocionalnog, fizičkog i seksualnog zlostavljanja, kao i fizičkog zanemarivanja, te su u odnosu na patološke kockare bez supostojeće depresije postigli značajno veće rezultate na neuroticizmu, te niže na ekstraverziji. Vršeno je i poređenje problemskih kockara sa depresijom u komorbiditetu i rekreativnih kockara sa depresijom, a rezultati su pokazali da problemski kockari sa supostojećom depresijom izvještavaju o značajno više porodičnih konflikata, većem nivou emocionalnog zlostavljanja i fizičkog zanemarivanja. Važno je pomenuti još jedan nalaz ovog istraživanja, a prema kojem je prevalencija velike depresije na uzorku od 105 problemskih kockara iznosila 32,4% (Quigley, i sar., 2014).

Karlsson i Håkansson (2018) su proveli istraživanje u Švedskoj koristeći nacionalne registre 2.099 (1.625 muškaraca i 474 žene) osoba koje su imale dijagnozu ovisnosti o kockanju. Cilj je bio uporediti ovisnike o kockanju i opću populaciju s obzirom na stopu mortaliteta i suicida. Rezultati su pokazali da je u tom periodu umrlo 67 osoba, od kojih je 21 (18 muškaraca i 3 žene) počinilo suicid, a vodeći uzroci smrti su bili suicid (31%), neoplazma (16%), te bolesti cirkulatornog sistema (12%). Također, u odnosu na opću populaciju, za osobe s ovisnošću o kockanju u dobi između 20. i 74. godine rezultati su ukazali na povećan mortalitet od 1,8, te suicid od 15,1. Naročito važan nalaz je da je za mlađe starosne kategorije (20-49 godina) mortalitet povećan za 6,2 (4,6 za muškarce i 10,5 za žene) puta u odnosu na opću populaciju. Što se tiče drugih mentalnih poremećaja, ovisnost o kockanju je najčešće bila u komorbiditetu sa depresijom (51%), anksioznim poremećajima (60%), te poremećajima uzimanja psihoaktivnih supstanci (41%), a rezultati su također pokazali da su suicidi značajno predviđeni dijagnozom depresije (Karlsson, Håkansson, 2018).

4. KOCKANJE I MLADI

Adolescencija, kao prelaz iz djetinjstva u odraslu dob, predstavlja kritični period u životu svake osobe. Karakterističan je po velikim fizičkim i psihičkim promjenama od kojih su veće jedino promjene u prvoj godini života. Tokom perioda adolescencije kao pripreme za odraslu dob, događa se nekoliko ključnih razvojnih iskustava. Pored fizičkog i seksualnog sazrijevanja, ta razvojna iskustva uključuju pomak ka socijalnoj i ekonomskoj samostalnosti, razvoju identiteta, usvajanju vještina neophodnih za prihvaćanje odraslih međuljudskih odnosa i uloga, te razvoj kapaciteta za apstraktno razmišljanje. To je razdoblje velikog razvoja i velikih potencijala, a istovremeno i razdoblje velikog rizika sa snažnim i potencijalno razornim uticajem društvenog okruženja. Psihičko i emocionalno sazrijevanje obično je nešto sporije i traje nekoliko godina duže od fizičkog rasta. Učenici i studenti iako po fizičkoj građi i konstituciji mogu djelovati potpuno odraslo, ne posjeduju izgrađenu ličnost i psihološku odlučnost kojom bi se oduprijeli primamljivom uzbuđenju koje kockanje i klađenje može pobuditi u njima. Zato se naglo razvijanje problema s kockanjem, nakon prvog ili svega nekoliko susreta s kockanjem ili klađenjem, posebno lako može pojaviti upravo kod djece i mladih (Čorak, Krnić, Modrić, 2013).

U nizu pojava koje prate normalan razvoj adolescenta, roditeljima je često teško prepoznati šta je dio normalnog odrastanja, a šta razlog za zabrinutost i traženje stručne pomoći i savjeta. Često se može čuti da roditelji dozvoljavaju maloljetniku pušenje, podržavaju njega ili nju u tome da povremeno popije manje ili više alkoholnih pića, posjete povremeno kladionicu i sl. To obrazlažu na način da smo svi to radili dok smo bili mladi pa nam se nije ništa dogodilo, da je bolje da na primjer puše pred roditeljem nego da se negdje skrivaju i puše ili da im i onako to ne mogu zabraniti jer svi to rade. Takav način roditeljskog razmišljanja potpuno je pogrešan. Treba imati na umu da mladi ne puše, piju alkohol ili kockaju i klade se zato što bez toga ne mogu, jer to dovoljno ne poznaju da bez toga ne bi mogli. Štaviše, prvi pokušaji pušenja ili na primjer pijenja alkohola često su čak vrlo neugodni za mladu osobu. Mladi posjeduju dovoljno životne radosti i obično nemaju pretjeranih životnih problema da se bez sredstva ovisnosti ne bi mogli opustiti i zabaviti. Sklonost mladih rizičnim ponašanjima proizilazi iz potrebe za suprotstavljanjem roditeljima i drugim odraslim autoritetima, što čini temelje za emocionalno i socijalno osamostaljivanje, osnovni zadatak adolescencije. Osjećaj osamostaljivanja od roditelja mladi najintenzivnije osjećaju kroz ona ponašanja koja im roditelji i druge odrasle osobe brane jer su za njih premladi, a to su pušenje, kockanje, klađenje, pijenje alkohola, uzimanja droga, rizična seksualna ponašanja i dr. U trenu kad roditelji „zažmire“ na neko od tih ponašanja ili ih pak dozvole, a pogotovo odobravaju, u mladoj osobi javi se potreba

za nekim novim, još rizičnijem ponašanju koje će izazvati roditeljsku zabranu, a time i osjećaj suprotstavljanja roditelju odnosno osjećaj odrastanja (Dodig, Ricijaš, 2011a).

Nadalje, mlada osoba koja svoje kockanje, klađenje, pušenje ili pijenje alkohola skriva od roditelja, moći će takva ponašanja upražnjavati ipak puno rjeđe nego ako to radi uz dozvolu i odobravanje roditelja. Važnost zabrane u zaštiti maloljetnika od kockanja i klađenja kao i od drugih oblika rizika poput pušenja i pijenja alkoholnih pića, prepoznale su mnoge zemlje razvijenog svijeta, uključujući i našu zemlju, u obliku zakonske zabrane prodavanja cigareta i alkohola i zabrane klađenja i kockanja za maloljetnike.

Slika 2. Ovisnici o kockanju sve mlađi.³

Istraživanja su pokazala da su adolescenti koji se kockaju i klade, češće uključeni u druge oblike rizičnog ponašanja poput pušenja, pijenja alkohola, uzimanja psihoaktivnih droga, rizičnog spolnog ponašanja i sl. Navedena ponašanja vrlo brzo prati popuštanje u izvršavanju školskih obaveza, odnosno slabije ocijene, neopravdano izostajanje iz škole i neprimjereno vladanje u školi. Svako pojedinačno rizično ponašanje, uključujući kockanje, ne mora biti izraženo u zabrinjavajućim razmjerama. Ali pojava višestrukih rizičnih ponašanja ukazuje na potrebu za stručnom podrškom i savjetovanjem kako bi se turbulentno odrastanje prevladalo na način koji će ostaviti što manje negativnih trajnih posljedice na razvoj i zdravlje kasnije u životu. Roditelj koji odlučuje o potrebi za stručnom pomoći za svoje dijete kao i stručnjak koji pomoć pruža (školski ljekar, stručni saradnik škole, psiholog ili psihijatar) treba sagledati mladu osobu cjelovito, uzimajući u obzir sve rizike kojima je izložena. Nije opravdano čekati razvoj ozbiljnih kockarskih problema već je pomoć potrebno potražiti i pružiti puno ranije (Čorak, Krnić, Modrić, 2013).

---

³ <https://bit.ly/3T8Lo1m>

Kockanje mladih je specifična i posebna pojava od kockanja odraslih osoba. Adolescenti i mlade osobe predstavljaju posebnu populaciju sa specifičnim potrebama i u posebnim okolnostima jer adolescencija predstavlja razdoblje brzih promjena i razvoja individue. U takvom razvojnem razdoblju svaka osoba ima razvojne specifičnosti i ponašanja te su adolescenti u većem riziku za uključivanje u rizična ponašanja. Razdoblje adolescencije pred mlade osobe predstavlja nove izazove, dok one prelaze iz djetinjstva i ulaze u fazu kada se preusmjeravaju na pripadanje vršnjačkim grupama od kojih traže odobrenje. Razvojna obilježja, prvenstveno traženje uzbuđenja i egocentrizam, povećavaju vjerovatnost razvoja rizičnih ponašanja (Arnett, 1992.; prema Ricijaš, Dodig, 2011). Istraživanja i praktična iskustva stručnjaka o radu s mladima u razdoblju adolescencije potvrđuju veću zastupljenost različitih rizičnih ponašanja, uključujući, svakako, i kockanje (Derevensky, Gilbeau, 2015; prema Ricijaš, i sur., 2016).

4.1. Rasprostranjenost kockanja kod srednjoškolaca u FBiH

Kockanje ili kocka je zajednički naziv za skup raznovrsnih igara, ponašanja i aktivnosti, koje uključuju ulaganje novca, uz rizik i nadu u očekivanje pozitivnog ishoda, tj. igrač riskira i nada se da će povratiti uloženo ili dobiti više od toga (Koić, 2009). Prilikom bavljenja fenomenom kockanja, u obzir je važno uzeti i zakonsku regulativu, te dostupnost i pristupačnost kockanja. U smislu Zakona o igrama na sreću⁴ učesnicima se pruža mogućnost sticanja dobitka u novcu, stvarima ili pravima, pri čemu krajnji rezultat igre ne ovisi o znanju ili umiješnosti učesnika u igri, već od slučaja ili nekog neizvjesnog događaja. Osobe s rizikom od razvoja problematičnog kockanja su one koje kockaju često i ponavljano u posljednjih 18 mjeseci, a osobe visokog rizika za razvoj problematičnog kockanja kockaju ponavljano i učestalo te imaju jedan ili više problema povezanih s kockanjem (Koić, 2009). Iako zakonska regulativa zabranjuje igre na sreću osobama mlađim od 18 godina, iskustveni podaci i klinički rad, jasno upućuju na raširenost ove pojave te na pristupačnost i dostupnost kockarskih igara među mladima. Nije zanemariva činjenica da se u Bosni i Hercegovini, ali i u drugim zemljama, posljednjih godina pojavio veliki rast broja mjesta u kojima je moguće učestvovati u igrama na sreću, na temelju čega se može pretpostaviti da takva pojava doprinosi rastu prevalencije i rizičnosti kockanja. Prema procjenama koje iznose mediji, Bosna i Hercegovina je prva zemlja u Evropi po broju kladionica u odnosu na broj stanovnika. Procjene govore da u Bosni i Hercegovini oko pola miliona ljudi redovno igraju igre na sreću i posjećuju kladionice, koje se

---

⁴ Član 2. Zakona o igrama na sreću („Službene novine Bosne i Hercegovine“, broj 1/2002).

sve više i sve češće otvaraju i u blizini škola, kako bi privukli i učenike da se klade, odnosno da kockaju. Zabrinjavajući je broj neprijavljanih kladionica koje djeluje. U BiH su se prve kladionice počele otvarati 1999. godine. Prema podacima Poreske uprave FBiH, na području FBiH registrovano je 12 pravnih subjekata koji obavljaju djelatnost priređivanja igara na sreću – klađenjem, s 2.119 uplatnih mjesta. Sadašnji broj registrovanih kladionica u BiH pokazuje da na svakih oko 2500 stanovnika dolazi jedna kladionica. U poređenju sa Velikom Britanijom, gdje tradicija klađenja postoji vijekovima, jedna kladionica je na svakih 7000 stanovnika. U našoj zemlji se masovnost klađenja objašnjava društvenim stanjem, odnosno lošom socio-ekonomskom situacijom.

Usljed opće društvene prihvaćenosti kockanja, mladi odrastaju u društvu u kojem im je ta aktivnost dostupna i u kojem se igre na sreću u velikoj mjeri smatraju bezazlenom razonodom i zabavom. Iako je u gotovo svim razvijenim zemljama maloljetnim osobama zakonom zabranjeno učestvovanje u kockarskim aktivnostima, istraživanja (Derevensky, Gupta, 2004) pokazuju kako je veća prevalencija kockanja među mladima nego među odraslim osobama, što znači da mladi ili vlasnici kockarnica ipak pronalaze načine da taj dio populacije učestvuje u kockarskim aktivnostima. O prisutnosti kockarskih aktivnosti i s njima povezanih problema u opštoj populaciji, ali i u populaciji mladih, istraživači i teoretičari značajnije govore unazad dvadeset do trideset godina. Podsticanjem i razvojem istraživanja došlo se do važnih saznanja o prevalenciji kockanja, te prevalenciji i etiologiji rizičnog i problematičnog kockanja.

U Bosni i Hercegovini i zemljama okruženja do nedavno se stručna i naučna javnost nije značajnije bavila ovom problematikom. Pioniri u sistematskom i sveobuhvatnom pristupu istraživanja kockanja mladih su istraživači iz Hrvatske (Ricijaš, Dodig, Huić, Kranželić, 2016), koji su istraživanjem „*Navike i obilježja kockanja adolescenata u urbanim sredinama*“ na uzorku od 1952 srednjoškolca iz Zagreba, Rijeke, Splita i Osijeka, od prvog do završnog razreda četverogodišnjeg i trogodišnjeg srednjoškolskog programa, došli do značajnih rezultata. Ukazali su da je 82,9% srednjoškolaca iz urbanih sredina kockalo barem jednom u životu, te da su najviše zastupljene jednokratne srećke (50,9%), sportska kladionica (42,7%), loto (36,0%) te TV Bingo (30,7%), a najmanje zastupljene su bingo u casinu (3,3%), rulet s croupierom (5,3%), klađenje na izbore (5,4%), kartaške igre u casinu (6,8%) te internet kockanje za novac (9,4%). Kada je riječ o učestalosti kockanja adolescenata, rezultati pokazuju da oni najčešće (svakodnevno i nekoliko puta sedmično) učestvuju u sljedećim igrama: internet kockanje za novac (34,7%), sportske kladionice (25,5%) i kartaške igre u casinu (20,8%). Ovaj oblik zabave je široko rasprostranjen, vrlo dostupan za mlade i zbog toga sve više mladih osoba, povodeći se za ostatkom društva ili zbog mišljenja da je to lak način zarade, počinje aktivno učestvovati u nekom od oblika igara na sreću.

Udruženje za prevenciju ovisnosti NARKO-NE, provelo je 2016. godine opsežno „Istraživanje o kockanju i korištenju interneta, te navikama konzumiranja cigareta, alkohola i marihuane među djecom i mladima u tri kantona Federacije Bosne i Hercegovine“. Istraživanjem je obuhvaćeno ukupno 1168 ispitanika, djece i mladih u dobi između 13 i 17 godina. Istraživanje je rađeno među djecom i mladima u 15 općina tri kantona: Kantona Sarajevo, Srednjobosanskog i Zeničko-dobojskog. U svakoj općini odabrane su po dvije osnovne i dvije srednje škole, po jedan osmi i deveti razred, te po jedan prvi i drugi razred trogodišnje strukovne škole i gimnazije, ravnomjerno iz gradskih i prigradskih područja/ruralnih sredina. Škole u općinama odabrane su metodom slučajnog izbora.

Slika 3. Srednjoškolci u sportskoj kladionici.⁵

Rezultati do kojih se došlo prilikom istraživanja su pokazali da je procenat učenika koji su nekad kockali 38,6%, što ukazuje na to da su maloljetnici u velikoj mjeri aktivni kad je riječ o različitim igrama na sreću, iako to zakonom nije dozvoljeno. Ovaj podatak je posebno zabrinjavajući ako se uzme u obzir to da kockarske aktivnosti u ranoj dobi povećavaju vjerovatnost da će se kasnije razviti problemi povezani s kockanjem.

Učesnici istraživanja najčešće igraju bingo (24,4%), zatim online igrice bez novčanog uloga, klade se u sportskim kladionicama i igraju jednokratne igre na sreću ili grebalice. Ovo se može objasniti većom dostupnošću ovih igara, nego igara u kasinu i kockanja putem interneta, za koje su potrebni veći ulozi ili posjedovanje kreditne kartice. Važno je pažnju skrenuti i na veliki procenat onih koji igraju internetske igre na sreću bez novčanog uloga (19,5%), jer takve aktivnosti mogu podstaći kockanje za novac. Na taj način maloljetnik iskusi

⁵ <https://crna-hronika.info/wp-content/uploads/2021/05/kladionica-810x565-1-696x485.jpg>

prirodu igara na sreću i uzbuđenje prilikom iščekivanja ishoda igre i dobitka, što može biti dodatan motiv da počne igrati igre na sreću sa stvarnim novčanim ulozima.

Među onima koji su bar nekada igrali neku od igara na sreću, ubjedljivo najviše je onih koji to rade iz dosade (45,6%), što upućuje na zaključak da nedostatak kvalitetnih sadržaja za provođenje slobodnog vremena ili nezainteresiranost djece i mladih da ih pronađu doprinosi mogućnosti da počnu igrati igre na sreću. To dalje navodi na zaključak da je djeci potrebno ponuditi mnogo više alternativnih načina za kvalitetno provođenje slobodnog vremena, koji će im biti dostupniji od kladionica.

Jedan zabrinjavajući rezultat je to što više od polovine roditelja znaju da se njihova djeca kockaju i to (prećutno) odobravaju. Takvih je čak 55,6%. Ovo može upućivati na to da roditelji neke aktivnosti možda i ne doživljavaju kao kockanje, ali i da u tome ne vide nikakvu opasnost za svoje dijete. Međutim, i roditeljima koji ne znaju, a i onima koji znaju da se njihova djeca kockaju preporučuje se da posebnu pažnju obrate na sljedeće signale, koji mogu upućivati na određene probleme s kockanjem kod njihove djece: posjedovanje listića za sportsko klađenje, praćenje sportskih utakmica ili rezultata različitih sportskih događaja s velikim ushićenjem (naprimjer, putem teleteksta ili interneta), posjedovanje više ili manje novca nego što bi trebali imati (u poređenju sa onim koliko im oni daju), traženje od roditelja da im posude novac iz nekog razloga, preprodavanje ličnih ili porodičnih stvari. Neki drugi znakovi, kao što su naprimjer krađa novca ili nakita, ozbiljniji dugovi, velika uznemirenost i napetost, ukazuju na ozbiljnije posljedice. Roditeljima se preporučuje da otvoreno razgovaraju sa svojom djecom o njihovoj uključenosti u igranje igara na sreću, jer je najbitnije razvijati odgovoran stav prema takvim aktivnostima, koje su namijenjene odraslim osobama i koje trebaju služiti isključivo za zabavu.

Još jedan zabrinjavajući podatak je i izuzetno visok procenat (45,5%) onih čiji prijatelji kockaju s obzirom na to da u životu svakog tinejdžera i adolescenta veoma važno mjesto zauzimaju vršnjaci, koji utiču na njihov razvoj na različit način, a postoji i vršnjački pritisak koji podrazumijeva nametanje stavova i/ili ponašanja grupe.

Kod određenog broja onih koji igraju igre na sreću, kockarske aktivnosti utiču i na psihosocijalne aspekte života, jer odustaju od nekih slobodnih aktivnosti zbog igara na sreću. Podatak da je 5,7% onih koji propuštaju druženje sa prijateljima koji ne kockaju da bi se družili sa prijateljima koji kockaju je svakako zabrinjavajući, dok novac namijenjen za hranu, odjeću, kino i slično, njih 10,1% troše na igre na sreću.

U istraživanju je dalje utvrđeno da skoro svaki četvrti učesnik istraživanja vjeruje da je na ishode kockanja moguće uticati, da oni zavise od znanja i vještina i da se na taj način može zaraditi. A oni koji igraju igre na sreću statistički u znatno većoj mjeri (34,1%) smatraju da je

za zarađivanje kockanjem potrebno imati dobar sistem igre, nego oni koji ne igraju, te znatno više njih smatra (23,6%) da ako je neko uspješan u kockanju da je to dokaz da posjeduje znanja i vještine u vezi s kockanjem. Međutim, vjerovatnost da se ostvari dobitak igrajući bingo, loto, rulet ili u kasinu je, statistički gledano, usljed velikog broja mogućih kombinacija, izuzetno mala, tako da rezultati kod kockanja ovise isključivo o sreći, a ne od sposobnosti samog igrača. Naime, kod kockanja se rezultat ne može predvidjeti (iako to ljudi pokušavaju uraditi koristeći razne statistike). Jedan od načina na koji se mogu spriječiti mladi ljudi da se kockaju jeste da im se pruži znanje o vjerovatnosti dobitka u igrama na sreću i ukaže na to da je ona izuzetno mala i da ne ovisi od njihovih sposobnosti predviđanja rezultata ili ishoda. Također, potrebno je kroz preventivne projekte raditi i na promjeni svijesti o zabludi da je kockanjem moguće ostvariti zaradu na lak način, bez mnogo truda i ulaganja, što je veoma uvriježeno u našem društvu.

Ispitanici muškog spola znatno više igraju igre na sreću (njih 24,7%), što je u skladu sa tvrdnjom koja se navodi u naučnoj literaturi da kockanje predstavlja prvenstveno muški fenomen. A što se tiče spolnih razlika i vrsta igara, pokazalo se da nema razlika kad je riječ o igranju lota i grebolicama, dok je za sve ostale vrste igara utvrđeno da ih u znatno većoj mjeri igraju učenici nego učenice, a upravo one su specifične za problematične, tj. patološke kockare.

Iako se moglo očekivati da učenici srednjih škola budu u većoj mjeri uključeni u kockanje, u ovom istraživanju to nije potvrđeno. No, zabrinjavajuće je da osnovci imaju jednako iskustvo kockanja kao i srednjoškolci, što se, pored ostalog, može objasniti i time da su mjesta za organiziranje igara na sreću svuda dostupna, pa čak i u blizini osnovnih škola. Ovo upućuje na potrebu provedbe preventivnih aktivnosti već u osnovnim školama, kao i na to da je važno educirati roditelje i mlade o rizicima povezanim s kockanjem i mogućim štetnim psihosocijalnim posljedicama, u suprotnom će biti mnogo teže kontrolirati kockanje maloljetnika.

Jedno drugo istraživanje pod nazivom „*Učestalost igranja na sreću i zastupljenost problematičnog kockanja kod srednjoškolaca na Području grada Zenice*“, provedeno 2018. godine, pokazalo je da je praksa kockanja među mladom populacijom srednjoškolaca na području grada Zenice značajno zastupljena. Istraživanje je provedeno na uzorku srednjoškolaca učenika trećeg i četvrtog razreda u tri zeničke srednje škole i to: Prva gimnazija, Srednja mješovita škola “Mladost” i Srednja industrijska škola. Ukupan broj anketiranih je 172 oba spola (muških 120 ili 69,8% i ženskih 52 ili 30,2 %). Prosjek starosti ispitanika je 17,3 godine. U ovom istraživanju su ciljano odabrani viši razredi učenika na osnovu pretpostavke da su „zreliji“ učenici odvažniji i slobodniji u prakticiranju kockanja u odnosu na učenike mlađeg uzrasta. Istraživanje je pokazalo da od ukupno 172 ispitanika, njih 30% (52) se izjasnilo da

imaju iskustvo kockanja, dok ih je 70% (120) izjavilo da se nikada nisu kockali. Kada su u pitanju spol onih koji su iskusili kockanje, svega 15,6% su osobe ženskog spola, dok je ostalih 84,4% muškog spola, na osnovu čega zaključujemo da se mladići u značajno većem procentu odlučuju za iskustvo kockanja u odnosu na djevojke, što je u skladu sa svim dosadašnjim rezultatima sličnih istraživanja.

Najzastupljeniji oblici kockanja jesu oni koji su najdostupniji i kojima se može pristupiti bez ikakvih dobnih ograničenja. Bingo s procentom 74% i klađenje u sportskim kladionicama zastupljeno s 58,8% su dva najzastupljenija oblika. Iako je Zakonom jasno određena donja granica učestvovanja u igrama na sreću od 18 godina, i dalje ne postoji nikakav način kontrole učešća mlađih osoba u igrama. S obzirom da se radi o veoma štetnoj praksi navikavanja na kockanje u razvojnom dobu mlade osobe, ista može biti izuzetno jak faktor nastavka razvoja navike kockanja u starijoj razvojnoj fazi.

Navika trošenja džeparca i novca koji je na raspolaganju učeniku u svrhe kockanja je još jedan jasan pokazatelj odlučnosti s kojom mladi ljudi sve više ulaze u iskustva kockanja. Ta odlučnost jača s njihovim uzrastom, tako smo došli do rezultata da stariji učenici troše veće sume novca na kockanje od mlađih, koji su u fazi eksperimentisanja. Posebno zabrinjavajuće stanje jeste zastupljenost štetnih psihosocijalnih posljedica kod ispitanika koji su se izjasnili da imaju praksu kockanja. Dvije trećine onih koji se kockaju već osjećaju određene negativne posljedice kockanja, što značajno utiče na njihovo normalno funkcioniranje ali i dalji psihofizički razvoj. Ovakvi podaci predstavljaju alarmantno stanje koje zahtijeva poduzimanje hitnih mjera za promjenu stanja. Ovo su samo neki do zaključaka navedenog istraživanja.

Još jedno istraživanje provedeno na prostoru Bosne i Hercegovine bavilo se temom kockanja mladih. U pitanju je istraživanje „*Obilježja kockanja srednjoškolaca u Sarajevu i Tuzli*“, provedeno 2015. godine (Bijedić, Kuralić-Čišić, Kovačević, Vardo, 2015).

Istraživanje je podržano od Lutrije Bosne i Hercegovine i prvo je nacionalno istraživanje ove pojave u Bosni i Hercegovini. U istraživanju je sudjelovalo 1036 učenika, od prvog do završnog razreda gimnazijskog, stručnog i stručno-tehničkog srednjoškolskog programa. Istraživanje je pokazalo da je 70% srednjoškolaca barem jedanput u životu kockalo. Mladi najčešće igraju sportske kladionice, kockaju na internetu za novac i igraju TV bingo, dok manje od desetine učenika odlazi u casino na sedmičnom nivou što nam govori o ozbiljnosti kockanja ove populacije. I u ovom istraživanju su uočene razlike u odnosu na spol. Muški adolescenti češće igraju one igre koje su rizičnije za kasnije probleme povezane s kockanjem (npr. sportska kladionica, automati, rulet, kartanje za novac, klađenje na virtualne utrke i sl.). Također su utvrđene značajne razlike u odnosu na dob, odnosno ipak više kockaju stariji učenici, ali

posmatrano na nivou težine problema učenici koji imaju visok nivo problema najzastupljeniji su u drugim razredima.

S obzirom na to u kojoj mjeri osjećaju nepovoljne psihosocijalne posljedice svojih kockarskih aktivnosti, adolescenti su razvrstani u tri kategorije rizičnosti. U prvoj kategoriji koja je definisana kao „nepostojanje problema vezanih uz kockanje“ ima najviše, odnosno 76,8% ispitanika. Druga kategorija koja se vodila kao „niska do srednja ozbiljnost problema“, obuhvatila je 14,9% ispitanika, dok je treća kategorija označena kao „visoka ozbiljnost problema vezanih uz kockanje“ pokazala da ima 8,3% takvih ispitanika.

Podatak da je gotovo trećina srednjoškolaca već razvila niže do visoko ozbiljne probleme vezane uz kockanje alarmantan je i zabrinjavajući, posebno ako tome pridodamo činjenicu da se u ovim kategorijama nalaze uglavnom muški adolescenti. Ako tome pridodamo i to da je kockanje prisutno u porodicama adolescenata i da mladi često igraju igre na sreću zajedno sa roditeljima, i to čak trećina mladih igra bingo, ali je alarmantno da ih oko 13% igra sportske kladionice, te i da jedna trećina roditelja ima saznanja o kockanju svoje djece i ništa ne poduzimaju, govorimo o neophodnosti poduzimanja mjera preventivnog djelovanja.

Kockanje adolescenata je i dalje relativno neistraženo područje, a da bi se adekvatnije razumio taj fenomen, neophodno je ostvariti uvid u određene fenomenološke karakteristike kao što su navike i učestalost kockanja, kao i eventualne razlike u odnosu na dob. Kako je kockanje kod mladih sve prisutnije, postavlja se logično pitanje koji faktori tome doprinose. Kockanje među mladima je aktivnost koja može dovesti do brojnih štetnih i nepoželjnih posljedica, a kako se do sada nisu provodila opsežnija istraživanja o aktivnostima kockanja mladih u Bosni i Hercegovini, ovim radom se želi ukazati na rastući problem koji zahtijeva stručan i sveobuhvatan pristup.

4.2. Uzroci i motivacija za kockanje kod mladih

Kao motivi koji pokreću ponašanje kockanja kod mladih navode se zabava, znatiželja, mogućnost dobre zarade, prethodno iskustvo dobitka, želja za pripadanjem grupi, čak i dosada, ali i opuštanje, bijeg od problema i potreba za uzbuđenjem (Neighbors, Lostutter, Crounce, Larimer, 2002). Prema modelu pet faktora motivacije za kockanje, motivi za kockanje su: druženje, zabava, izbjegavanje, uzbuđenje i novac (Lee, Chae, Lee, Kim, 2007). Kao rizici za razvijanje ovisnosti o kockanju navode se dob, spol, porodično funkcionisanje, loši modeli za identifikaciju, grupa, vršnjaci i osobine ličnosti. Visokorizičan adolescent za razvoj ovisnosti o kocki/klađenju bio bi onaj niže dobi, muškog spola, odgajan u disfunkcionalnoj porodici korištenjem neadekvatnih odgojnih stilova. Posebno je rizik visok ako neko u porodici ili među

prijateljima ima naviku kockanja (Orford, Wardle, Griffiths, Sproston, Erens, 2010). Visokorizična osoba mlađe životne dobi također je muškog spola, od 20 do 22 godine, nižih primanja i živi sama (Dowd, Keough, Jakobson, Bolton, Edgerton, 2019). Osobine ličnosti koje su dobar prediktor kockanja su impulsivnost, traženje uzbuđenja i izbjegavanje štete kao i samodeterminiranost te kooperativnost (Forbush, i sur., 2008). Patološki kockari postižu više rezultate na skalama impulsivnosti, traženja uzbuđenja i izbjegavanja štete, a niže rezultate na skalama samodeterminiranosti i kooperativnosti (Forbush, sur., 2008). Parke, Griffiths i Irwing (2004) utvrdili su negativnu povezanost kockanja i odgode zadovoljstva i pozitivnu povezanost kockanja i kompetitivnosti, međutim isti autori nisu utvrdili povezanost između traženja uzbuđenja i kockanja. Još davnije u historiji, istraživanje iz 1986 (Blaszczynski, Wilson i McConaghy) rezultira neočekivanim zaključkom da patološki kockari imaju značajno niže rezultate na skali traženja uzbuđenja od nekockara. Bagby i saradnici (2007) u svom modelu patološkog kockara naglašavaju važnost impulsivnosti i emocionalne ranjivosti, a osim toga objašnjavaju da traženje uzbuđenja nije jedinstveni marker isključivo patoloških kockara, već zajednička karakteristika svih kockara.

Patološki kockari postižu više rezultate na skalama neuroticizma, psihoticizma i skalama anksioznosti kod kojih je anksioznost koncipirana i kao stanje i kao osobina ličnosti (Blaszczynski, Wilson, McConaghy, 1986).

Važnu ulogu u davanju odgovora na pitanje zašto neke osobe razviju probleme vezane uz kockanje dok kod drugih ono i dalje ostaje samo razonoda svakako ima i sama motivacija za kockanjem. Istraživanja pokazuju da su ljudi, kada ih se pita za razloge kockanja, najskloniji odgovoriti „kako bih pobijedio“ ili „kako bih osvojio novac“. Ovakav je trend razumljiv s obzirom da je novac najčešća opipljiva posljedica kockanja, te se samo uključivanje u igre na sreću prvenstveno veže uz novac. Ali, svako ko je barem jednom probao kockati, zna da je motivacija za uključivanje u igre na sreću vrlo raznolika, te da varira od osobe do osobe. Sveobuhvatan motivacijski model koji, iz antropološke perspektive, predlaže Binde (2009.) sadrži pet glavnih motiva zbog kojih ljudi odlučuju kockati: (1) nada da će se osvojiti glavni dobitak, (2) društvena nagrada (socijalizacija, natjecanje, prestiž koji osigurava dobitak i/ili iskazivanje vještine), (3) intelektualni izazov, (4) promjena raspoloženja (usljed uzbudljivog karaktera većine igara), te (5) šansa da se pobjedi. Autor navodi da prva četiri motiva ne moraju nužno biti zastupljena, te da variraju ovisno od vrste igre i obilježjima igrača, ali da je peti uvijek prisutan i ključan u razumijevanju kockanja. Ograničenje modela može biti činjenica da je on prvenstveno namijenjen objašnjenju povremenog i rekreativnog uključivanja u igre na sreću, ali ne treba zaboraviti da su i osobe koje razviju ozbiljne probleme vezane uz kockanje, prvenstveno počele kockati smatrajući da će im takvo ponašanje biti povremena zabava i da

moгу prestati kad god požele. Također, za pretpostaviti je da će intenzitet kockanja i vjerovatnoća da osoba razvije probleme ovisiti o broju motiva te njihovoj snazi odnosno da višestruka motivacija povećava izgleda da se razviju problemi. Nadalje, model motivacije kockanja koji predlažu autori Lee i saradnici (2007.) govori također o pet glavnih grupa motiva za kockanje: (1) socijalizacija, (2) zabava, (3) izbjegavanje, (4) uzbuđenje, te (5) finansijska motivacija. Iako je jedan od motiva zabava, ako kroz kockanje osoba zadovoljava i druge psihološke potrebe, to može dovesti do mnogih štetnih posljedica i narušiti psihosocijalno funkcionisanje pojedinca. Povezanost specifične motivacije i rizičnosti kockanja provjeravala se i na uzorcima adolescenata. Tako su Gupta i Derevensky (1998) utvrdili da su mladima najčešći razlozi za uključivanje u kockanje: zabava (79,5%), zarada (61,9%), uzbuđenje (59,4%), socijalizacija (12,4%), opuštanje (7,6%), bijeg od svakodnevnih problema (3,5%), osjećaj zrelosti (2,6%), umanjivanje depresije (2,3%), te nošenje s osjećajem usamljenosti (1%). Za sve kategorije rizičnosti kockanja najzastupljeniji motivi su zabava, uzbuđenje i novac. Ali, mladi iz grupe problematičnih i patoloških kockara razlikuju se u odnosu na društvene kockare na način da su im češće motivi i bijeg od problema, nošenje s depresijom i usamljenošću, opuštanje i socijalizacija.

Značajan doprinos sticanju uvida u razloge i motive kockanja dali su autori Rockloff i Dyerova (2006) kroz model koji su nazvali „Četiri Es problematičnog kockanja“ (eng. *The four Es of Problem Gambling*, op.a.). Njihov glavni cilj bio je identifikovati rizik za razvoj problematičnog kockanja iz psihološke perspektive krenuvši od činjenice da su vodeće mjere rizičnosti kockanja prvenstveno dijagnostički instrumenti koji identifikuju problem, ali imaju ograničenu vrijednost u utvrđivanju uzorka problema. Konstrukcija instrumenta sastojala se od nekoliko faza, da bi instrument na kraju sadržavao četrdeset čestica koje se sadržajno dijele u četiri grupe motiva: (1) bijeg / *Escape* (izbjegavanje socijalne interakcije), (2) poštovanje / *Esteem* (izbjegavanje negativne samoprocjene), (3) neumjerenost / *Excess* (neuspjeh odolijevanju vlastitim impulsima tj. impulsivnost) i (4) uzbuđenje / *Excitement* (aktivnost usmjerena oslobađanju od dosade). Zanimljivo je da se niti jedna čestica na skali nije eksplicitno odnosila na kockarske aktivnosti (primjeri čestica su „Oprezan/na sam u donošenju odluka“; „Bijeg od problema često je jedina mogućnost koju imam“.). Vrijednost instrumenta u predviđanju problematičnosti kockanja provjerena je kroz dvije studije. Poređenjem grupe problematičnih kockara (članova Kluba liječenih ovisnika o kocki) i kontrolne grupe utvrđene su značajne razlike na način da osobe koje zadovoljavaju kriterije za problematično kockanje postižu više rezultate na skali. Uz to, instrument je validiran i kroz veliku telefonsku studiju na redovnoj populaciji u kojoj je utvrđen značajan doprinos motivacije predviđanju rizičnosti kockanja i konzumiranju alkohola i drugih sredstava ovisnosti. Autori zaključuju da specifična

motivacija svakako igra važnu ulogu u razumijevanju kockanja, te da nam može pomoći unaprijediti postojeće teorijske modele, a posredno doprinijeti uspješnosti tretmanskim intervencijama (Rockloff, Dyer, 2006). Prilikom istraživanja kockanja, važno je istražiti zašto se osoba uključuje u kockarske aktivnosti s obzirom da nisu u jednakom riziku osobe kojima je jedini motiv zabava i one kod kojih se, na primjer, radi o načinu izbjegavanja suočavanja s problemima. Motivacijski modeli korisni su nam u onoj mjeri u kojoj uspjevaju identifikovati prave razloge kockanja. Dosadašnja su istraživanja motivacije za kockanjem pokazala da, oslanjajući se samo na odgovore dobijene primjenom upitnika, često ne dobijamo sliku prave motivacije, te da osobe često nemaju uvid u prave razloge svog kockanja (Binde, 2009). Na primjer, misle da kockaju kako bi ostvarili dobitak, a kockanje im je zapravo način nošenja s negativnim emocijama. Zato je važan doprinos modela poput opisanog „4 Es modela“ kojim dobijamo uvid u razloge kockanja.

4.3. Rizici za razvoj problematičnog kockanja

Određeni rizični faktori različito utiču na različite starosne grupe kao i na spolne razlike uključenosti u kockarske aktivnosti. Studije o kockanju upućuju na to da muški spol, u razdoblju adolescencije, kocka više u odnosu na ženski spol. Postoje naučni dokazi koji ukazuju na to da genetski faktori različito utiču na muški i ženski spol. Kao što je već u ovom radu istaknuto, problematično kockanje je klasifikovano kao poremećaj kontrole impulsa prema DSM-IV, a kod muškog spola češće bivaju dijagnostikovani problemi kontrole impulsa, uključujući i hiperaktivni poremećaj, te poremećaj pažnje (Skoko, Topić Stipić, Primorac, 2015).

4.3.1. Komorbiditet

Prvi rizični faktor za razvoj problematičnog kockanja je dostupnost i pristupačnost. Kockanje postaje sve raširenije i dostupnije, te je u posljednje dvije decenije legalizovano u gotovo svim zemljama svijeta. Napretkom tehnologije se razvijaju nove igre te one postaju sve dostupnije, pristupačnije, a time i raširenije. Pregledom literature i istraživanja vezanih za problematično kockanje uočeno je da dominiraju studije usmjerene na unutrašnje psihološke i biološke faktore, međutim da bi se odgovorilo na pitanje zašto ljudi kockaju odnosno zašto pojedinci razvijaju probleme vezane uz kockanje moraju se uzeti u obzir i faktori životne sredine. Dva glavna pojma koja su vezana za faktore životne sredine su dostupnost i pristupačnost. Dostupnost se odnosi na postojanje određenog sadržaja na nekom prostoru, u

ovom slučaju na legalno postojanje kockanja i kockarskih mogućnosti. Pristupačnost je složenija i sastoji se od više dimenzija (Dodig, Ricijaš, 2011):

- 1) geografska pristupačnost koja se temelji na spoznaji da ljude više privlače mjesta koja su im geografski bliža na primjer nadomak su kuće ili radnog mjesta. Problematici kockari zbog geografske pristupačnosti često nastavljaju s ponašanjem tj. otežano im je apstiniranje.
- 2) vremenska pristupačnost, odnosi se na radno vrijeme mjesta u kojima se priređuju igre na sreću. Sve češće se produžava radno vrijeme sportskih kladionica da bi vremenski pristupilo sve većem broju ljudi koji će nakon svog radnog vremena doći okušati svoju sreću ili pobjeći od stvarnosti. Moguće je kockati preko interneta (u bilo koje doba dana), razvijene su mobilne aplikacije za učestvovanje u kockarskim aktivnostima.
- 3) društvena pristupačnost se odnosi na atmosferu koja vlada u mjestu priređivanja igara. Pristupačnija su ona mjesta u kojima je atmosfera takva da se kockanje prezentuje kao prihvatljiv i bezazlen način zabave kao što su trgovački centri gdje se uspostavljaju prijateljski odnosi sa radnicima i ostalim učesnicima, što je često kod patoloških kockara.
- 4) pristupačnost unutar mjesta na kojem se igre priređuju koja se odnosi na jednostavnost igara, brzu isplatu, pristup novcu odnosno postojanje bankomata kako bi se što lakše došlo do novca prilikom igre.

4.3.2. Motivacija

Zašto je toliko mladih privučeno za ovu potencijalno opasnu ovisnost, te zašto mladi nastavljaju kockati iako su svjesni toga da kockanjem neće doći do boljeg finansijskog stanja. Odgovor na to pitanje je da je kockanje motivacijska posljedica. Motivacija za uključivanjem u kockanje je različita i varira od osobe do osobe. Najzastupljeniji motivi su zabava, uzbuđenje i novac, međutim mladi iz grupe problematičnih i patoloških kockara razlikuju se u odnosu na društvene kockare jer su im motivi za kockanjem bijeg od problema, nošenje s depresijom i usamljenošću, opuštanje i socijalizacija.

Prema skali motivacije za kockanje (GMS) identifikovana su tri tipa motivacije za kockanjem (Dodig, Ricijaš, 2011a):

- 1) intrinzična motivacija se odnosi na motivacijske faktore koji proizilaze iz nas samih kao što su znanje, postignuće i uzbuđenje.
- 2) ekstrinzična motivacija se odnosi na vanjske nagrade kao što su novac i nagrade.

- 3) amotivacija se odnosi na nemogućnost povezivanja ishoda kockanja s vlastitim akcijama i ona je karakteristična za kockare koji su izgubili osjećaj izbora i kontrole nad svojim navikama kockanja.

4.3.3. Kockanje članova porodice

Problem ovisnosti o kockanju, osim što je javno zdravstveni problem, veliki je i socijalni problem koji ima sve kompleksnije implikacije na socijalno funkcionisanje pojedinaca i porodice. Problematično kockanje ne utiče samo na samog kockara nego i na druge osobe u njegovoj blizini, na njegovu porodicu i prijatelje. Dokazano je da će dijete problematičnog kockara imati četiri puta veću vjerovatnoću uključivanja u kockarske aktivnosti u odnosu na svoje vršnjake. Druženje s prijateljima koji češće kockaju ima uticaj na uključivanje u kockarske aktivnosti više kod muškog spola nego kod ženskog spola jer muškarcima je više bitan osjećaj da se osjećaju kao da su dio nekog tima. U jednom istraživanju na uzorku od 288 američkih studenata utvrđeno je da se studenti, čiji roditelji i prijatelji kockaju, češće uključuju u kockarske aktivnosti u odnosu na one studente čiji roditelji ili prijatelji ne kockaju. Kockanje roditelja, osim toga što se povećava vjerovatnoća uključivanja u kockarske aktivnosti adolescenta, može imati brojne štetne posljedice po porodične odnose, porodičnu komunikaciju te posebno odnos roditelja i djeteta. Indirektan uticaj porodice na kockanje adolescenta se odnosi prvenstveno na stres unutar porodice, te se razvijaju poteškoće na koje nailaze djeca čiji su roditelji problematični kockari kao što su poteškoće u akademskom napretku, porodične sukobe i svađe, poteškoće u sklapanju prijateljskih veza sa vršnjacima, nasilje, zlostavljanje i finansijski pritisak. Pod direktnim uticajem podrazumijeva se uloga porodice u upoznavanju djeteta s kockanjem (npr. pokazivanje djetetu kako se igraju igre na sreću) i u prikazivanju kockarskih aktivnosti kao bezazlenu porodičnu aktivnost ili uobičajen način provođenja slobodnog vremena (Dodig, Ricijaš, Stojanović, 2014).

4.4. Posljedice ovisnosti o kockanju kod mladih

Tok razvoja bolesti kod svih poremećaja kontrole poriva je obično hroničan. Patološko kockanje tipično počinje u ranoj adolescenciji kod muškaraca, a kasnije u životu kod žena. Iako se neke osobe „zakače” već pri prvom pokušaju, za većinu je taj tok dugotrajniji. Mogu godinama kockati u društvu, nakon čega uslijedi nagao početak poremećaja kojeg mogu pospješiti veća izloženost kockanju ili neki stresor. Kockanje može biti redovno ili epizodno, a

tok poremećaja je tipično hroničan. Općenito, postoji progresija učestalosti kockanja, količine uloženog novca, zaokupljenosti kockanjem i prikupljanjem novca za kockanje.

Slika 4. Posljedice ovisnosti o kockanju su teške i dugoročne.⁶

Potreba za kockanjem općenito raste za vrijeme razdoblja depresije ili stresa. *Socijalne i zdravstvene posljedice kockanja* manifestuju se i na individualnom i na društvenom nivou. *Lične posljedice* uključuju razdražljivost, izrazitu promjenjivost raspoloženja, probleme u međuljudskim odnosima (uključujući rastave brakova), odsustvo s posla, zanemarivanje porodice i bankrot. *Posljedice kockanja na zdravlje kockara* (ali i njihovih partnera) uključuje depresiju, nesanicu, probavne smetnje, glavobolju, gubitak apetita, fizičku slabost, bolove u mišićima, ubrzani rad srca, teškoće s disanjem i dr.

Ostali problemi povezani s ovisnošću o kockanju. Kao prvi i najočitiji problem, ekscesivno kockanje može čovjeka koštati veoma mnogo novca. S vremena na vrijeme, kockar će biti na dobitku, ali bitno je znati da vjerovatnoća uvijek radi protiv njih, te će na kraju ponovno završiti na dnu (na taj način kockarnica ostvaruje profit; kada bi svi kockari stalno pobjeđivali ni jedna kockarnica ne bi opstala na tržištu). Ljudi s ozbiljnim kockarskim problemima često prokockaju sve što imaju, a nerijetko se upuštaju i u krađe kako bi podupirali svoje kockarske navike. Kockanje može uticati na gubitak interesa za druge aktivnosti. Izostajanje iz škole ili s posla zbog kockanja utiče na karijeru ili šanse za dobijanje dobrog posla. Kockanje također utiče na karakter, uzrokujući promjene u raspoloženju i probleme u socijalnom funkcionisanju i međuljudskim odnosima. Kockanje može uticati i na zdravlje osobe, uzrokujući probleme sa spavanjem, anksioznost, stres, depresiju, izljeve bijesa, suicidalna promišljanja, kao i pokušaje suicida. Također, budući da je kockanje protivzakonito za maloljetne osobe, oni se mogu dovesti u ozbiljne problem sa zakonom. Uz patološko

⁶ <https://bit.ly/3ZI2TIw>

kockanje, gotovo u pravilu se javlja i neki drugi psihički poremećaj. Emocionalne poteškoće i izolacija intenzivne emocije u krugu porodice su česte i mogu rješavanje problema učiniti teškim. Porodice se mogu osjećati bespomoćno i ne vidjeti rješenja svojih problema. Osoba koja kocka često će poricati da problem uopće postoji.

4.5. Uloga socijalnog radnika u radu s mladim ovisnim o kockanju

Uloga socijalnog radnika u liječenju ovisnosti o kockanju je višestruka. Socijalni radnici mogu pomagati tokom procesa liječenja kroz angažovanost i učešće u pojedinim tretmanima, pružanju podrške i stručne pomoći ovisniku i članovima njegove porodice, preventivnim djelovanjem kroz različite edukacije o štetnosti kockanja, saradnju s obrazovnim i kulturnim ustanovama, rad u društvenoj zajednici kao i na mnoge druge načine.

U okviru svog profesionalnog djelovanja socijalni radnici utiču na sprječavanje ovisnosti o kockanju. Različitim programima prevencije i edukacije oni ukazuju na štetnost i posljedice koje sa sobom nosi ova opasna ovisnost. Aktivno djeluju u obrazovnim i kulturnim ustanovama gdje zajedno sa prosvjetnim i drugim radnicima ukazuju na štetnost kockanja, odnosno posjete kladionicama među mladima. Neprekidno kroz svakodnevne aktivnosti u društvenim zajednicama rade na sprječavanju ovisnosti, ali i na pružanju pomoći licima koja su ovisnici o kockanju (Huremović, Mahmutović 2018).

Socijalni radnici su aktivno uključeni i u same tretmane liječenja ovisnika. Angažovani su u specijalizovanim ustanovama koji se bave pružanjem pomoći ovisnicima, te kroz tretmane liječenja doprinose postupcima izlječenja. Tokom tretmana liječenja ovisnici prolaze kroz različite procese i postupke liječenja čiji je cilj izlječenje od ovisnosti kao i sprječavanje recidiva i resocijalizacija ovisnika i njegovo uključivanje u normalne društvene tokove. Tokom tih tretmana socijalni radnici pružaju stručnu i profesionalnu pomoć kroz komunikacijske i socijalizacijske aktivnosti sa ovisnicima. Direktno su uključeni u rad sa ovisnicima i pomažu im u izgradnji socijalnih vještina. Zajedno sa stručnjacima iz drugih oblasti aktivno učestvuju u izradi tretmana i donošenja odluka koji se tiču samog procesa liječenja ovisnika. Pojedini tretmani liječenja nezaobilazno uključuju i angažovanje porodice u procesu liječenja. Članovi bliže porodice pružaju podršku ovisniku te kroz terapijske zajednice i druge tretmane liječenja zajedno sa socijalnim radnicima pomažu u izlječenju ovisnika. Na neki način, upravo socijalni radnici održavaju vezu i balans između porodice i ovisnika, neprekidno ukazuju na napretke u tretmanu liječenja, te učvršćuju vjeru kako ovisnika tako i članova njegove porodice. Nezaobilazna je i uključenost socijalnih radnika u terapijskim zajednicama. Socijalni radnik u terapijskoj zajednici ovisnika o kockanju ima ulogu terapeuta, savjetnika, „vodiča“ u

rehabilitaciji ovisnika, odnosno u terapijskim grupama u kojima ima određene poslove i zadatke u svrhu ispunjenja ciljeva terapijske zajednice (Bugari, 2013). Uloga socijalnog rada kao profesije u terapijskim zajednicama ovisnika ogleda se u primjeni određenih psihosocijalnih intervencija, postupaka socioterapije, savjetodavnih i psihoterapijskih individualnih ili grupnih postupaka u radu i programu terapijske zajednice. U terapijskim zajednicama socijalni radnici s članovima tokom njihovog boravka provode individualno, grupno i porodično savjetovanje, koje je usmjereno na kvalitetnije rješavanje problema ovisnosti putem osposobljavanja pojedinaca za samostalno suočavanje sa svojim problemima i oslobađanjem njihovih kapaciteta i potencijala za napredovanjem i samopomoći (Brlas, 2011). Savjetodavni postupci u suštini su usmjereni prvenstveno aktiviranju ili mijenjanju čovjekovih psihičkih procesa, mišljenja, motivacije, stavova te ponašanja, koje kod osoba ovisnih o kockanju dovodi do preuzimanja odgovornosti za svoj problem i njegovo rješavanje i osposobljavanje za normalan život (Brlas, 2011).

Pored navedenog, ciljevi liječenja ovisnika o kockanju su i sprečavanje recidiva kao i resocijalizacija ovisnika. Problem sa kojim se susreću stručnjaci tokom liječenja ovisnosti svakako je i pojava recidiva. Određeni broj pacijenata koji budu uključeni u proces liječenja, i koji prođu kroz sve faze liječenja nakon nekog vremena ponovno se vraćaju kockanju. Razlozi povratka mogu biti različiti, a najčešće su socijalne i psihološke prirode, te je recidiv veliki problem sa kojim se susreću osobe koje učestvuju u procesu liječenja.

Socijalni radnici doprinose sprječavaju recidiva kroz stalno savjetovanje i provjeravanje osobe koja je liječeni ovisnik kako bi se uticalo na smanjenje broja povratnika. Konačni cilj liječenja ovisnosti svakako je resocijalizacija ovisnika. Pod resocijalizacijom podrazumijeva se njegovo uključivanje u svakodnevne društvene tokove kroz obavljanje društvenih aktivnosti. Nakon tretmana liječenja ovisnici se susreću sa problemima socijalizacije. Na neki način budu etiketirani te imaju poteškoće prilikom pronalaska društvenih i emotivnih veza kao i zaposlenja. Naravno, socijalni radnici su upoznati sa ovim poteškoćama te aktivno ili pasivno učestvuju u pružanju pomoći ovisniku tokom njihovog prevazilaženja problema ovisnosti o kockanju.

5. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

Empirijsko istraživanje o uzrocima i posljedicama ovisnosti o kockanju kod mladih obuhvatio je početni uzorak od 261 ispitanika. U istraživanju su učestvovali učenici srednjih škola sa područja Kantona Sarajevo i to: JU Srednja ekonomska škola, JU Srednja elektrotehnička škola, JU Srednja škola za saobraćaj i komunikacije, JU Treća gimnazija i JU Elektrotehnička škola za energetiku. Molbom koja je upućena Ministarstvu za odgoj i obrazovanje Kantona Sarajevo je bila obuhvaćena i JU Srednja mašinska tehnička škola, ali ista nije učestvovala u anketiranju iz opravdanih tehničkih razloga. Za sve navedene škole, u odgovoru Ministarstva je data saglasnost da se realizira anketa sa učenicima srednjih škola.

Anketa je dostavljena direktorima navedenih škola koji su ujedno i odobrili anketiranje učenika. Ispitanici koji su dostavili svoje rezultate ankete, naknadno su objedinjeni sa rezultatima koji su dobijeni pomoću Google alata. Anketno istraživanje je izvršeno u aprilu 2023. godine. Pored instrumenta istraživanja, odnosno tehnike prikupljanja podataka putem anketnog upitnika sa pitanjima, koristili smo i tehniku intervju sa stručnim licima. Na ovaj način je obavljeno niz intervju sa stručnim licima, pedagozima i psiholozima navedenih srednjih škola, kao s osobama koje su u konstantnom kontaktu s populacijom koja je bila predmet istraživanja. Pored ovoga, od posebnog značaja za istraživanu temu rada, obavljen je intervju sa stručnim licem, magistrom društvenih nauka iz područja socijalne pedagogije, a koja je trenutno zaposlena kao stručna saradnica za programe prevencije ovisnosti u školskom okruženju u Udruženju za prevenciju ovisnosti NARKO-NE. Taj intervju, odnosno stručno mišljenje o navedenoj temi, donosimo u nastavku.

5.1. Intervju sa stručnim licem

Obzirom da je intervju obavljen sa stručnjakom, inače magistrom društvenih nauka iz područja socijalne pedagogije, ali i dugogodišnjim radnikom na području ovisnosti, njeno mišljenje o ovoj temi je izuzetno dragocjeno. Iskustvo je stekla radeći u Javnoj ustanovi „Terapijska zajednica Kampus“ Kantona Sarajevo, na brojnim projektima u kojima je učestvovala kao stručno lice. Zaposlena je i svakodnevno radi na prevenciji ovisnosti o kockanju kod mladih. Intervju je obavljen na bazi njenog iskustva, a ponajviše se odnosio na načine prevencije, te posljedicama ovisnosti o kockanju kod mladih. Nakon što su stručnom licu prezentovani podaci koji su dobijeni putem anketnog upitnika realiziranog u pet srednjih škola na području Kantona Sarajevo, krenulo se s pitanja iz intervju.

Prvo pitanje se odnosilo na uzroke pojave ovisnosti, odnosno da li se uzrok za pojavu ovisnosti o kockanju mladih može pripisati neadekvatnoj društvenoj reakciji i brizi o mladima? U odgovoru na ovo pitanje, intervjuisana je navela da smatra da Bosna i Hercegovina ima dobre zakonske propise koji štite mlade, odnosno maloljetna lica kada je u pitanju ova pojava. Formalno pravno, mladi su zaštićeni i o njima se vodi računa, međutim praksa pokazuje da se ovi zakonski propisi ne provode obzirom na to da mladi bez problema posjećuju kladionice i dostupno im je korištenje njihovih usluga, kako u većim tako i u manjim sredinama.

Dalje nas je zanimalo, da li postoje propusti u zakonskim rješenjima koji su naročito vidljivi u manjim sredinama? Intervjuisana ovdje navodi da praksa pokazuje da mladi koji žive u manjim sredinama posjećuju kladionice u istoj mjeri kao i mladi u većim sredinama. Prema podacima Poreske uprave FBiH, na području FBiH registrovano je 12 pravnih subjekata koji obavljaju djelatnost priređivanja igara na sreću – klađenjem, s 2.119 uplatnih mjesta. Oni su u 2021. ostvarili ukupan promet od 1.598,112.128 KM. To su uplate koje su izvršili igrači po osnovu različitih vrsta klađenja. U 2022. godini je iznos uplata u kladionicama bio veći za 114,011,816 KM, dok je u 2022. godini bilo 2.011 uplatnih mjesta. Samim tim mladima je olakšan pristup ovakvim mjestima i vrlo lako dolaze u iskušenje da ista posjećuju i koriste usluge koje nude kladionice.

Na pitanje, koji su glavni uzroci koji dovode do pojave ovisnosti o kockanju kod mladih, intervjuisano stručno lice smatra da su mladi podložniji uticaju i pritiscima koje društvo nameće, i samim tim što su u ovom periodu mentalno i emocionalno nezreli, impulsivnije donose odluke ne razmišljajući o posljedicama istih. Navela je da postoje razlike o procentima kada je u pitanju razvoj ovisnosti kod adolescenata. Prema istraživanju koje je proveo Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli i Fakultet za edukaciju i rehabilitaciju Sveučilišta u Zagrebu (istraživanje provedeno u Sarajevu i Tuzli), utvrđeno je da je stopa razvoja ovisnosti kod mladih od 4-8% jer već su razvili naviku kockanja, dok je stopa ovisnosti kod odraslih puno manja kada počnu da se susreću s ovom pojavom i iznosi od 1-3%, što će reći da mladi puno brže razvijaju ovu vrstu ovisnosti.

Zanimalo nas je i koje su posljedice ovisnosti o kockanju kod mladih na njihovo zdravlje, njihove odnose s drugima, školsko funkcionisanje i finansijsko stanje? Ovdje je navela da prema istraživanjima i dosadašnjoj praksi, kada dođe do razvoja ovisnosti kod mladih u ranijoj dobi puno je teže istu prevazići u odnosu na to kada se razvije kasnije, jer mladi već imaju naviku kockanja i iskustva su vezana za taj vid ponašanja, te ne znaju za bolji i kvalitetniji model ponašanja i življenja. Također, prema dosadašnjim iskustvima, a i stručna literatura govori o tome da često jedna ovisnost prelazi u drugu, i jako je važno da se prilikom rehabilitacije, ukoliko dođe do nje, pronađe uzrok koji je doveo do pojave ovisnosti.

U skladu s temom istraživanja, zatraženo je mišljenje i o tome da li postoje razlike u učestalosti kockanja i izraženosti štetnih posljedica povezanih s kockanjem s obzirom na spol i starost učenika, odnosno mladih. Ovdje je jasno istaknuto da svakako postoje podaci ali i praksa koja pokazuje da su muškarci mnogo više skloniji ka kockanju i klađenju, nego žene. Rezultati istraživanja koje je provedeno u Tuzli i Sarajevu o navikama kockanja srednjoškolaca u dvije urbane sredine u Bosni i Hercegovini pokazuju da razlike s obzirom na spol postoje kod većine igara na sreću (sportske kladionice, bingo u casinu, igre na automatima, rulet, kartaške igre u casinu, virtuelne trke konja, klađenje na različite izbore, internet kockanje) na način da su ih mladići u većoj mjeri igrali. Bitno je imati na umu da se većina tih aktivnosti svrstava u grupu igara koje se smatraju rizičnijima za razvoj problema vezanih uz kockanje.

S obzirom na ozbiljnost istraživanog problema sa stanovišta posljedica koje ovisnost o kockanju ostavlja na mlade, zanimalo nas je da li postoje zvanični podaci o broju registrovanih mladih/maloljetnih ovisnika o kockanju u Kantonu Sarajevo? Intervjuisana je potvrdila da ne postoje zvanični podaci, odnosno ne postoje registrovani maloljetni ovisnici o kockanju u Kantonu Sarajevo, što svakako ostavlja prostor da se i ova oblast uredi. Tek kada budu postojali zvanični podaci o broju i strukturi mladih koji se bore s ovisnosti o kockanju, moći će se donositi i preduzimati adekvatne mjere kao odgovor na ovaj rastući problem.

Iz prethodnog pitanja je proizašlo i naredno kao logičan nastavak, a odnosilo se na to da li postoje programi koji su bazirani na rješavanju ovog problema? I na ovo pitanje je odgovor bio sličan kao i kod prethodnog, odnosno kako konstatuje i intervjuisano stručno lice, nažalost ne postoji program koji se odnosi na pružanje pomoći mladima koji su razvili ovisnost o kockanju.

Na pitanje, ko ima najvažniju ulogu u prevenciji ovisnosti i na koji način se ista može smanjiti odnosno eliminirati iz društva, intervjuisana je navela da je svakako najpotrebnije u borbi protiv ove pojave sistemsko rješavanje problema. To prije svega podrazumijeva aktivnosti koje imaju za cilj prevenciju i jačanje kapaciteta mladih, odnosno edukaciji mladih kroz obrazovanje, kao i uključivanje svih koji su na neki način involvirani u život mladih.

S obzirom na to da ne postoje zvanični podaci, odnosno registar mladih/maloljetnih ovisnika o kockanju, zanimalo nas je kakva su njena iskustva u vezi broja mladih u današnjem društvu koji je razvio ovaj oblik ovisnosti, kao i koji je najbolji način u suzbijanju ove ovisnosti? Intervjuisana je istakla da je važno raditi na kontinuiranoj prevenciji, jer prevencija je ključna. Prevencija treba biti integrisana u obrazovni sistem čime će se obezbijediti održivost i kontinuitet, a preventivnim aktivnostima trebaju biti obuhvaćeni učenici, roditelji, nastavnici i stručni radnici u školama. Što se tiče pokazatelja iz prakse, većina mladih/maloljetnih osoba ne kocka, a što je pokazalo istraživanje navika kockanja srednjoškolaca u dvije urbane sredine u

Bosni i Hercegovini koje je provedeno u Sarajevu i Tuzli. Dobijeni rezultati istraživanja su slični sa rezultatima istraživanje koje je provedeno za potrebe izrade ovog rada. Intervjuisano stručno lice ovdje navodi da jedan broj mladih ne prepoznaje da ima sklonost ka razvoju ove vrste ovisnosti, međutim, problem postoji kada oni mladi koji počnu da kockaju, izuzetno brzo razviju ovu vrstu ovisnosti koju kasno prepoznaju i teško izlaze iz tog svijeta u kojem su navikli da žive.

Na kraju razgovora, zatraženo je još mišljenje i zaključak kada je u pitanju ovisnost o kockanju mladih. Intervjuisana je ponovila da je izuzetno važno pronaći sistemska rješenja kao i kontinuirano provođenje prevencije kroz edukaciju i saradnju vladinog i nevladinog sektora. Smatra da Bosna i Hercegovina ima dobra zakonska rješenja, međutim ona se ne provode u praksi i potrebno je pronaći način za provođenje zakona u potpunosti kako bi se mladi zaštitili od ove pojave. Također smatra da je neophodno da postoji program samopomoći za maloljetnike koji su razvili ovisnost u specijaliziranim ustanovama.

5.2. Uzorak, pristup i sprovođenje istraživanja

Na osnovu rezultata ankete možemo zaključiti da što se tiče faktora pola javlja neujednačena raspodjela, te je u datom uzorku bilo 176 muških i 85 ženskih ispitanika. U kasnijim istraživanjima bi se ovaj podatak mogao dovesti u korelaciju sa odgovorima na ostala pitanja, te ispitati da li faktor pola utiče na stav i mišljenje ispitanika prema ovoj temi i problematici. Ovakva neujednačena raspodjela po faktoru pola je očekivana jer su za prostor istraživanja odabrane škole koje tradicionalno više pohađaju muškarci. Međutim, s obzirom na ranije vršena istraživanja iz ove oblasti koja potvrđuju da je neuporedivo veći broj ovisnika muškog pola, onda je i bilo logično da svoje istraživanje fokusiramo upravo na ove škole.

Što se tiče starosne strukture učesnika ankete najviše je ispitanika koji imaju 18 i više godina njih 92, zatim šesnaestogodišnjaka 86, ispitanika koji imaju 17 godina je bilo 65 i najmanji broj njih 18 ima 15 i manje godina. Kao što se vidi iz dobijenih rezultata starosna struktura ispitanika je šarolika što predstavlja dobru polaznu osnovu za kasnija pitanja i odgovore. Na pitanje s kim žive najveći broj učenika, njih čak 223 je reklo da živi sa oba roditelja, sa majkom 25, sa ocem 7 učenika i 6 ispitanika je reklo „neko drugi“. Struktura porodice u kojoj učenici žive kada je u pitanju ovisnost bilo koje vrste, pa i ovisnost o kockanju je veoma značajna. Ohrabruje podatak da najveći broj učesnika ankete živi u porodicama sa oba roditelja, što govori u prilog tome da dolaze iz funkcionalnih porodica. Što se tiče školskog uspjeha koji su učenici ostvarili na kraju prošle školske godine više je nego dobar. Naime 104 učenika je imalo odličan uspjeh, 103 vrlo dobar, 49 dobar, zadovoljava 4 i nezadovoljava samo

jedan učenik. Ovaj podatak bi se mogao kasnije dovesti u vezu sa rezultatima dobijenim na neka druga anketna pitanja.

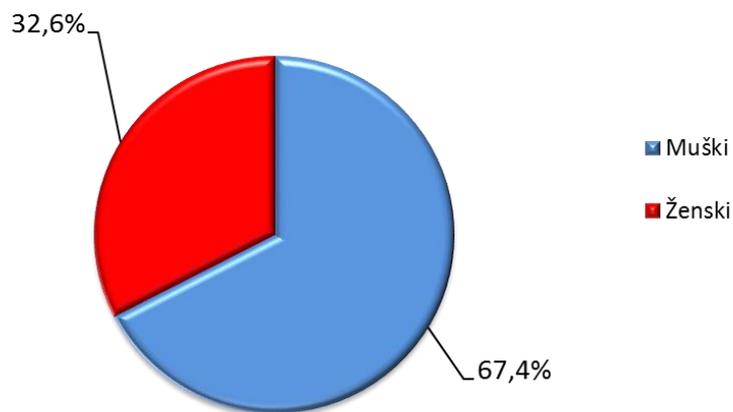
5.3. Interpretacija dobijenih rezultata

Iz rezultata koje smo prikazali u tabeli 1. (u nastavku rada) koja se odnosi na vrstu i zastupljenost kockarskih aktivnosti učenika u protekla tri mjeseca možemo zaključiti da velika većina učenika zapravo ne koristi nikako ili u veoma malom procentu klasične kockarske igre kao što su lutrijske igre (loto, TV Bingo, Eurojackpot...), kartanje (black jack, poker, belot...), sportske kladionice (nogomet, košarka...), casino aparate, živu igru u casinu (black jack, poker, rulet...), internet sportska kladionica i internet casino (poker, slots, rulet...). Većina učenika zapravo više koristi igre vještine kao što su pikado i bilijar, izazov da oni ili neko drugi može napraviti nešto i igranje videoigrica za novac ili neku vrijednost. Na pitanje da li se kockaju ili klade češće sami ili u društvu, najveći broj učenika je odgovorio da se uopšte ne kocka. Preostali broj ispitanika je podijeljen na jednak broj onih kojima nije bitno da li kockaju sami od onih kojima je to bitno. Najveći broj učenika kao razlog kockanja je zaokružio „ništa od navedenog“, dok je radi zabave reklo najviše od preostalog broja učenika. Obično kockanje i započinje iz zabave jer djeca to ne smatraju bolešću, ne misle da time štete niti sebi niti drugima, da ne izaziva nikakve štetne nuspojave jer ne konzumiraju opijate i to im predstavlja jedan vid zabave. Najveći broj učenika je odgovorio da nikad ne osjeća krivicu zbog izgubljenog novca na kockanju, dok je preostali broj ispitanika odgovorio da ipak osjeća neku dozu krivice. Objašnjenje za ovo je da je jedini ponuđeni odgovor u negaciji upravo „nikad“ i da djeca ne znajući šta da odgovore po inerciji zaokruže upravo odgovor „nikad“. S druge strane imamo relativno veliki broj djece koja se kockaju i koja uvijek osjećaju krivicu zbog gubitka novca na kocki. To je u suštini dobra stvar, jer su negdje svjesni koliko je kockanje štetno i da može proizvesti gubitke. Dalje, veliki broj učenika koji se kockaju se osjeća tužno ili depresivno zbog izgubljenog novca na kockanju. Osjećaj krivice zbog izgubljenog novca izaziva tugu, pa negdje i depresiju. Učenici koji se kockaju uglavnom osjećaju stres zbog kockanja u manjoj ili većoj mjeri. Gotovo svi učenici koji kockaju kriju svoje kockanje/klađenje od porodice i profesora. Onaj mali dio učenika kojima porodica i prijatelji znaju da kockaju pokušavaju da reaguju na način da skrenu pažnju djeci da ovaj porok može preći u ovisnost. Veliki broj djece posuđuje novac da bi mogli da kockaju što samo po sebi izaziva ovisnost, jer na taj način mladi pokušavajući da vrate dug sve više upadaju u zamku kockanja i začarani krug ovisnosti. Najveći broj učenika novac koji je namijenjen za kupovinu hrane ili odjeće koriste za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova. Svi učenici koji kockaju su u nekom momentu prodali lične stvari

(mobitel, odjeću...) da bi imali novac za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova. Zapravo to je već faza kada je ovisnost uveliko uzela maha i teško se ovisnik može vratiti na pravi put. 10 učenika, bez obzira što je to statistički gledano mali procenat od ukupnog broja ispitanika, su priznali da su nekad ukrali novac ili neke druge dragocjenosti radi kockanja. Svi učenici koji kockaju su se vraćali u kladionicu s namjerom da povrate izgubljeni novac. To je klasična zamka u koju upadaju ovisnici o kockanju. Određeni broj učenika koji vrlo često izostaju iz škole zbog kockanja su već u fazi ovisnosti. Ovdje se postavlja pitanje uloge roditelja, profesora, razrednog starješine, odnosno njihova povezanost i reakcija na izostanak djece iz škole. Neka ranija ispitivanja su pokazala da ovisnici o kockanju uglavnom koriste alkohol i cigarete. Međutim, konkretno kod ovog ispitivanja ne možemo dovesti u korelaciju korištenje alkohola i cigareta sa kockanjem. Dalje kroz anketu dobijamo podatak da velika većina učenika koristi fizičko nasilje za rješavanje problema. Bez obzira da li to bilo rijetko ili ponekad, fizičko nasilje ne bi trebalo da bude način za rješavanje problema. Kroz odgovore na anketna pitanja zaključujemo da većina svoje kockanje ne smatra problematičnim i da nisu svjesni koliko to može proizvesti problema za njih i njihove najbliže. Najveći broj ispitanika je rekao da nikad ne kockaju dok ne izgube i posljednji novac. S obzirom da se radi o uzorku starosne dobi od 15 do 18 ili više godina, to su učenici koji uglavnom nemaju vlastiti izvor prihoda, te nije ni za očekivati da kockaju dok ne izgube sav novac. Dalje možemo zaključiti da su učenici upoznati sa tim da je ovisnost o kockanju kao bilo koja druga ovisnost. Kroz nastavni plan i program djeca uče u školi o bolestima ovisnosti u koje je između ostalih svrstana i ovisnost o kockanju. Sve više se radi na radionicama koje ukazuju na ovaj problem i djeci se na praktičnim primjerima prikazuje koliko je ovo potencijalno opasna bolest ovisnosti. Najveći broj djece smatra da se može postati ovisan o kockanju. Veći broj anketiranih se ne slaže sa konstatacijom da dugoročno gledano, kockanjem se mnogo više dobija nego gubi i to je podatak koji ohrabruje. Zaista, dugoročno gledano kockanjem se više gubi nego dobija i kockarnice rade i zarađuju na tom principu koristeći slabosti ovisnika i okrećući ih u svoju korist. Svi učesnici ankete koji kockaju su bar jednom bili u situaciji da prokockaju više novca nego što su namjerali. Posljednje anketno pitanje, odnosno odgovori dobijeni na njega, su zapravo potvrdila neka ranija pitanja i odgovore iz ove ankete. Naime, najveći broj učenika smatra da nema problem sa kockanjem i da zapravo najveći broj njih uopšte ne kocka.

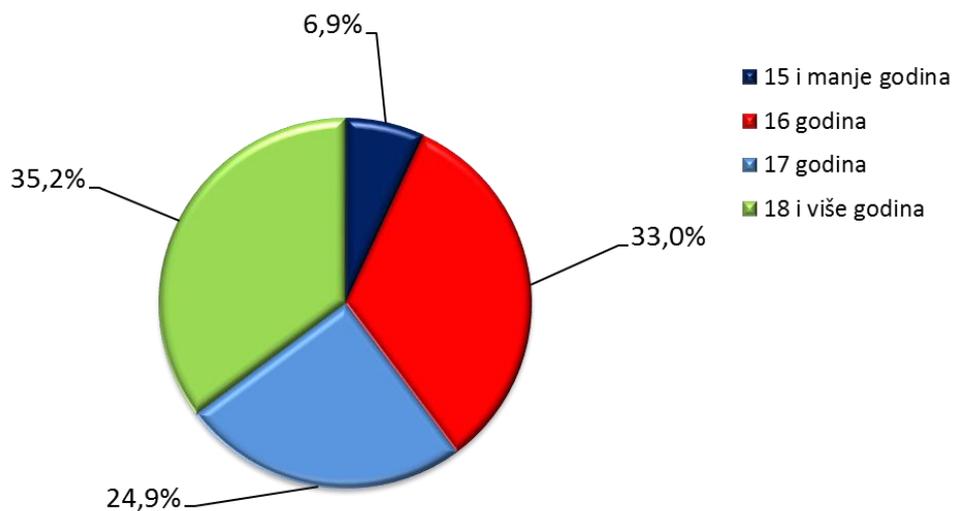
5.4. Rezultati istraživanja i rasprava

S obzirom da je u istraživanju učestovalo ukupno 261 ispitanika, taj broj ujedno predstavlja i uzorak na kojem je zasnovano istraživanje. Radi boljeg razumijevanja dobijenih rezultata ankete, iste ćemo obraditi i prikazati grafičkim prikazom:

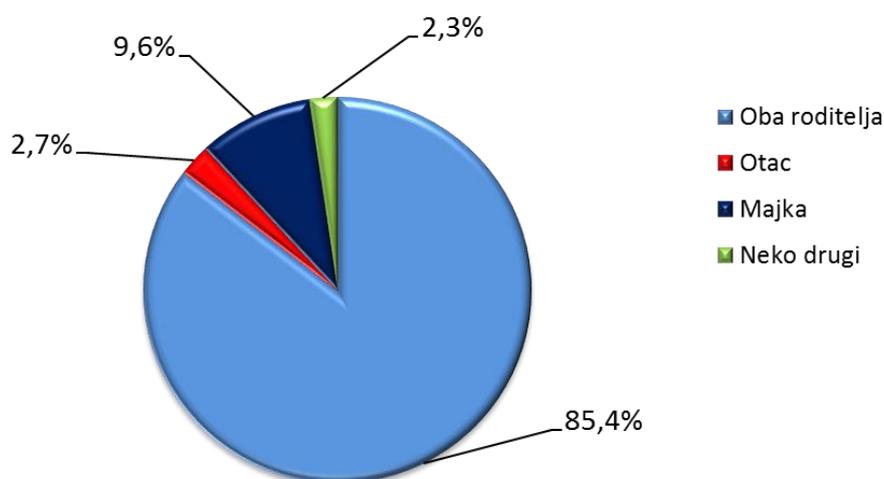
Grafikon 1: *Polna struktura učesnika ankete.*

Na osnovu prikupljenih i analiziranih rezultata ankete možemo zaključiti da se po sociodemografskom faktoru pola javlja neujednačena raspodjela, te je u datom uzorku bilo 176 muških (67,4%) i 85 ženskih (32,6%) ispitanika. U kasnijim istraživanjima bi se ovaj podatak mogao dovesti u korelaciju sa odgovorima na ostala pitanja, te ispitati da li faktor pola utiče na stav i mišljenje ispitanika prema ovoj temi i problematici. Ovakva neujednačena raspodjela po faktoru pola je očekivana jer su za prostor istraživanja odabrane škole koje tradicionalno više pohađaju muškarci. Međutim, s obzirom na ranije vršena istraživanja iz ove oblasti koja potvrđuju da je neuporedivo veći broj ovisnika muškog pola, onda je i bilo logično da svoje istraživanje fokusiramo upravo na ove škole. Obzirom da je uzorak veliki može se utvrditi da je reprezentativan, jer je i broj osoba ženskog pola, koje su učestvovala u anketi, značajan.

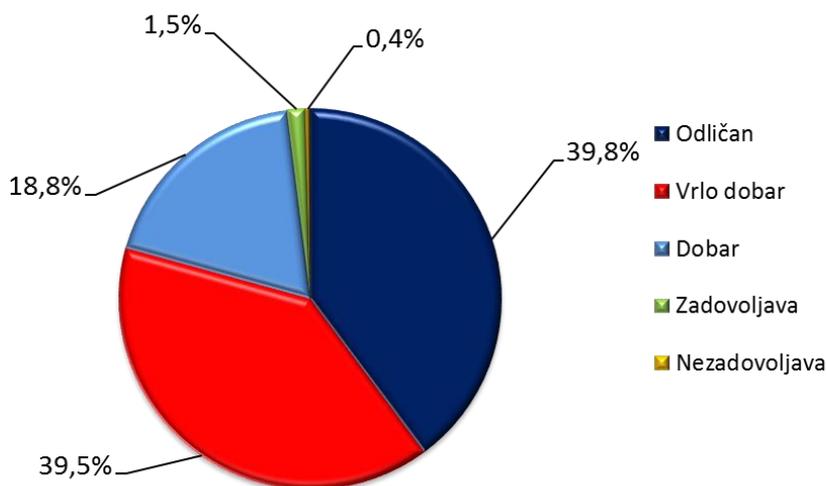
Grafikon 2: *Starosna struktura ispitanika.*

Kada je u pitanju starosna struktura učesnika ankete najviše je ispitanika koji imaju 18 i više godina i to 92 ili 35,2%, zatim šesnaestogodišnjaka 86 ili 33,0%, ispitanika koji imaju 17 godina je bilo 65 ili 24,95 i najmanji broj njih 18 ili 6,9% ima 15 i manje godina. Kao što se vidi iz dobijenih rezultata starosna struktura ispitanika je šarolika što predstavlja dobru polaznu osnovu za kasnija pitanja i odgovore. Najmanji broj ih je sa 15 i manje godina što je i za očekivati jer je to uzrast kada učenici tek upisuju srednju školu, još uvijek se pronalaze u novoj sredini pa je i za očekivati da su skeptični prema bilo kakvoj vrsti ankete, a pogotovo kada je u pitanju ova tema bez obzira što je u samom anketnom upitniku naglašeno da je anketa anonimna. Stariji učenici su slobodniji, lakše sarađuju i tema im nije strana.

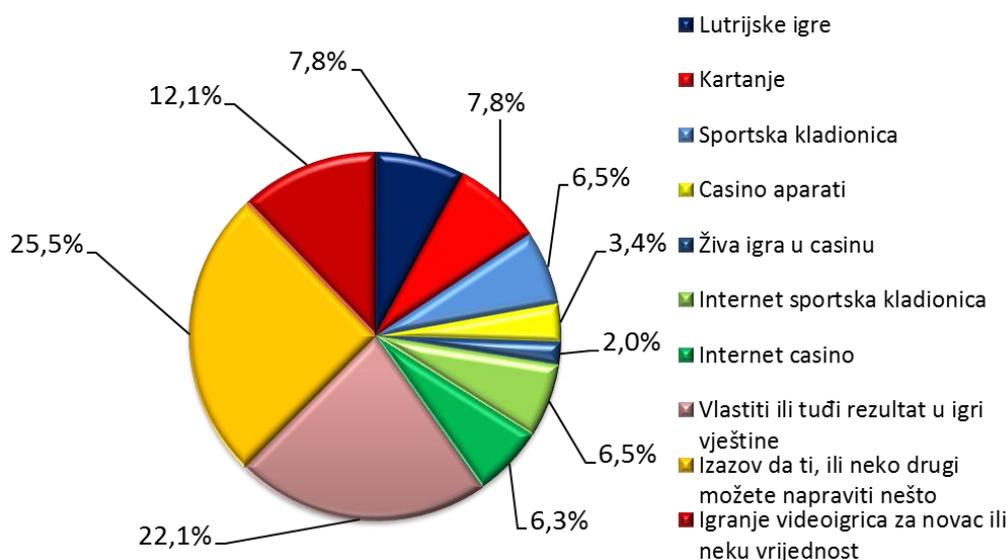
Grafikon 3: *Struktura porodice u kojoj žive ispitanici.*

Na pitanje s kim živite najveći broj učenika, njih čak 223 ili 85,4%, je reklo da živi sa oba roditelja, sa majkom 25 ili 9,6%, sa ocem 7 učenika ili 2,7% i 6 ispitanika ili 2,3% je reklo „neko drugi“. Struktura porodice u kojoj učenici žive kada je u pitanju ovisnost bilo koje vrste, pa i ovisnost o kockanju je veoma značajna. Ohrabruje podatak da najveći broj učesnika ankete živi u porodicama sa oba roditelja, što govori u prilog tome da dolaze iz funkcionalnih porodica. Porodica kao temelj svakog društva je bitan faktor u svim segmentima odrastanja djece, a pogotovo kada je u pitanju kockanje. Smjernice koje treba da dobije od roditelja, i majke i oca, su temelj u vaspitanju. Naime, sami prosvjetni radnici ne mogu u dovoljnoj mjeri uticati na vaspitanje srednjoškolaca, jer su više bazirani na obrazovni dio. Zato su roditelji ti koji treba da usmjere svoju djecu i ukažu na sve štetnosti i opasnosti koje društvo kao zajednica nude i da prate svoju djecu na svakodnevnom nivou kako bi eventualno primijetili promjene u ponašanju i reagovali na vrijeme.

Grafikon 4: Školski uspjeh ispitanika.

Školski uspjeh koji su učenici ostvarili na kraju prošle školske godine više je nego dobar. Naime 104 učenika ili 39,8% je imalo odličan uspjeh, 103 ili 39,5% vrlo dobar, 49 ili 18,8% dobar, zadovoljava 4 ili 1,5% i nezadovoljava samo jedan učenik ili 0,4%. Ovaj podataka bi se mogao kasnije dovesti u vezu sa rezultatima dobijenim na neka druga anketna pitanja. Mišljenja sam da što je bolji školski uspjeh učenika, to je manja vjerovatnoća da će podleći ovoj ili bilo kojoj vrsti poroka, mada naravno nije pravilo. U prilog ovoj tvrdnji govori i prethodni podatak da najveći broj učenika živi u porodicama sa oba roditelja te s toga ne iznenađuje podatak da 207 ispitanika, od ukupno 261, imaju odličan ili vrlo dobar uspjeh. Kao što vode računa o uspjehu djece u školi, tako vode i računa gdje se djeca kreću, s kim se druže, na šta troše džeparac. Sve u svemu porodica je ta koja dijete vaspitava u kontrolisanim uslovima.

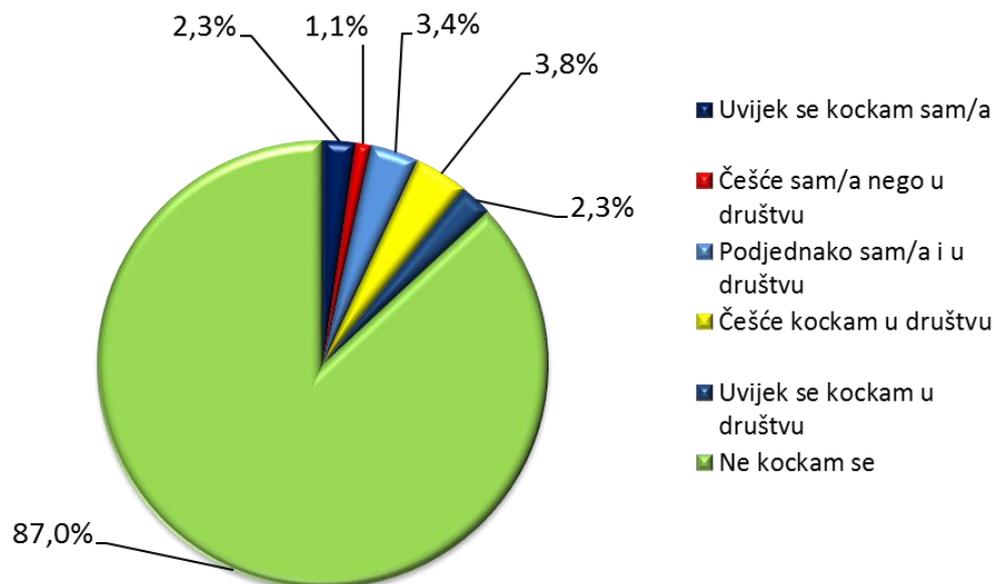
Grafikon 5: Vrste i zastupljenost kockarskih aktivnosti ispitanika.

Tabela 1. *Vrste i zastupljenost kockarskih aktivnosti ispitanika.*

Aktivnosti u protekla tri mjeseca	Nikad	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek
Lutrijske igre (loto, TV Bingo, Eurojackpot..)	226	17	11	3	4
Kartanje (black jack, poker, belot..)	226	12	14	6	3
Sportska kladionica (nogomet, košarka..)	232	9	10	5	5
Casino aparati	246	4	5	4	2
Živa igra u casinu (black jack, poker, rulet..)	252	1	4	2	2
Internet sportska kladionica	232	6	10	8	5
Internet casino (poker, slots, rulet..)	233	9	11	5	3
Vlastiti ili tuđi rezultat u igri vještine (pikado, bilijar)	162	48	33	14	4
Izazov da ti, ili neko drugi možete napraviti nešto	147	61	38	10	5
Igranje videoigrica za novac ili neku vrijednost	207	18	21	11	4

Iz rezultata koje smo dobili na osnovu ponuđene tabele, a koja se odnosi na vrstu i zastupljenost kockarskih aktivnosti učenika u protekla tri mjeseca možemo zaključiti da velika većina učenika zapravo ne koristi nikako ili u veoma malom procentu klasične kockarske igre kao što su lutrijske igre (loto, TV Bingo, Eurojackpot...), kartanje (black jack, poker, belot...), sportska kladionica (nogomet, košarka...), casino aparati, živa igra u casinu (black jack, poker, rulet...), internet sportska kladionica i internet casino (poker, slots, rulet...). Većina učenika zapravo više koristi igre vještine kao što su pikado i bilijar, izazov da oni ili neko drugi može napraviti nešto i igranje videoigrica za novac ili neku vrijednost.

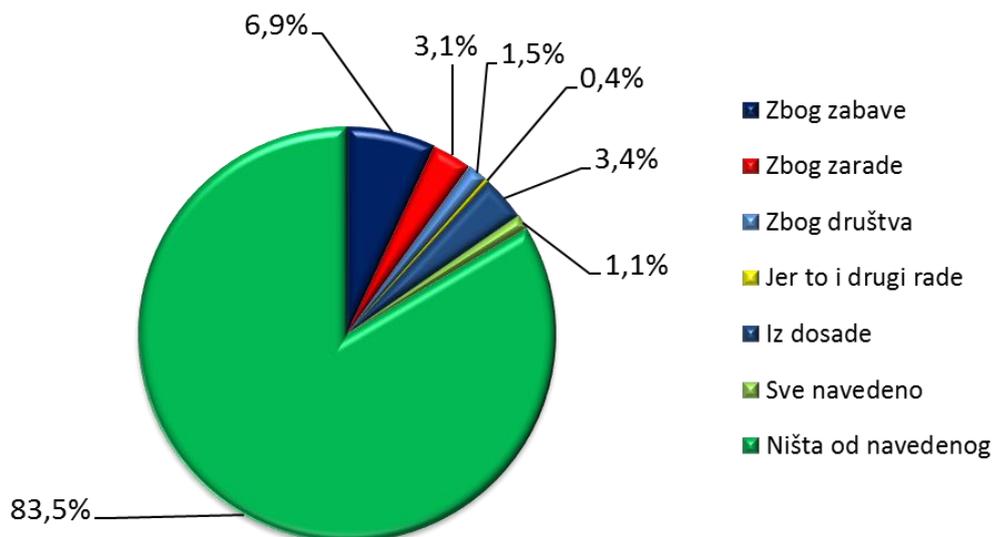
Na pitanje da li se kockate ili kladite češće sami ili u društvu najveći broj učenika njih čak 227 ili 87% je odgovorilo da se uopće ne kocka. Preostali broj ispitanika je podijeljen na sljedeći način: uvijek sam 6 ili 2,3%, češće sam 3 ili 1,1%, podjednako sam 9 ili 3,4%, češće u društvu 10 ili 3,8% i uvijek u društvu njih 6 ili 2,3%. Na ovom pitanju smo također željeli utvrditi polnu strukturu mladih kockara. Od ukupnog broja anketiranih učenika, obzirom da se 227 izjasnilo da ne kocka, polna struktura preostalih 34 anketirana je 28 muškog spola, dok je 6 ženskog spola. Ovo je donekle i logično jer je i sam broj anketiranih u mnogo većem procentu muškog spola. Međutim, ako su uzmu u obzir i sva ranija istraživanja provedena na ovu temu, uglavnom se dolazi do istog ili veoma sličnog rezultata kada je u pitanju spolna struktura mladih ili uopće ovisnika o kockanju.

Grafikon 6: *Socijalni aspekt kockanja mladih.*

Iz odgovora na ovo pitanje zaključujemo da ispitanicima koji kockaju, a ipak ih je veoma mali broj obzirom na ukupan broj anketiranih, nije bitno da li kockaju sami ili su u društvu. Ova pojava se može objasniti na način da ima djece koja ne žele da bilo ko zna za taj njihov porok, pa čak ni najbliži drugovi i prijatelji. Kod ove djece je ohrabrujuće to što su svjesna svoje ovisnosti, odnosno svjesna su da rade nešto što nije društveno prihvatljivo. S druge strane podjednak broj učenika koja kockaju rade to u društvu jer se na taj način osjećaju bitnima i žele se dokazati pred društvom. Ova druga grupa učenika je svakako rizičnija i postoji velika vjerovatnoća da će se upravo kod njih razviti ovisnost o kockanju.

Kao i kod prethodnih pitanja najveći broj učenika kao razlog kockanja je odabralo odgovor „ništa od navedenog“, njih čak 218 ili 83,55%. Radi zabave je reklo 18 učenika ili 6,9%, kao zaradu je navelo 8 učenika ili 3,1%, društvo 4 ili 1,5%, iz dosade 9 ispitanika ili 3,4% i samo jedan učenik ili 0,4% je rekao „jer to i drugi rade“.

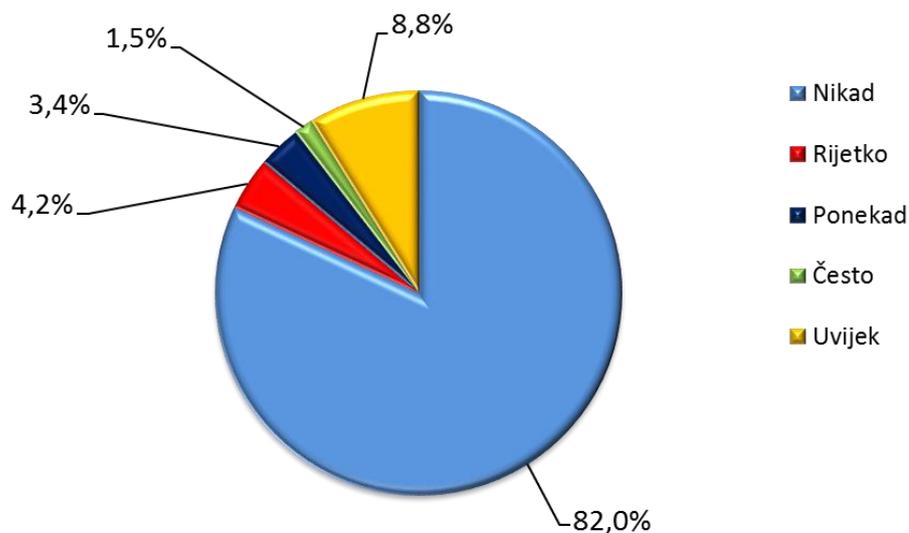

Grafikon 7: Razlozi kockanja ispitanika.

Uglavnom kockanje i započinje iz zabave jer djeca to ne smatraju bolešću ili aktivnošću koja im može razviti ovisnost. Ne misle da time štete niti sebi niti drugima, da kockanje ne izaziva nikakve štetne nuspojave jer ne konzumiraju opijate i to im predstavlja jedan vid zabave. Mnoge videoigrice su koncipirane kao hazardske, odnosno simuliraju kockanje. Upravo to može biti problem kada je u pitanju kockanje u stvarnom životu. Djeca žive virtuelno, igraju igrice, ništa štetno im se ne dešava prilikom takvog kockanja, te smatraju da će tako biti i u realnom životu.

Nešto manji broj njih je navelo da to radi radi zarade. Ovdje bi se moglo reći da se radi o djeci kod koje u porodici kockanje nije strana pojava, odnosno vide da je neko od starijih dobio određenu sumu novca i jednostavno prepisuju obrazac ponašanja. Ono što je interesantno je da je 9 učenika reklo da se kocka iz dosade. U današnje vrijeme kada je informaciona tehnologija toliko napredovala, pored društvenih mreža, raznih video igrica, filmova i drugih vidova zabave teško da će neki tinejdžer posegnuti za kockom iz tog razloga. Pretpostavka je da im je taj ponuđeni odgovor bio najprihvatljiviji kao objašnjenje zašto se kockaju, a sa druge strane taj podatak govori koliko djeca neozbiljno shvataju ovaj porok.

Na pitanje „Da li osjećate krivicu zbog izgubljenog novca na kockanju?“ najveći broj učenika je odgovorilo „nikad“ njih čak 214 ili 82%, rijetko 11 ili 4,2%, ponekad 9 ili 3,4%, često 4 učenika ili 1,5% i uvijek 23 ili 8,8%.

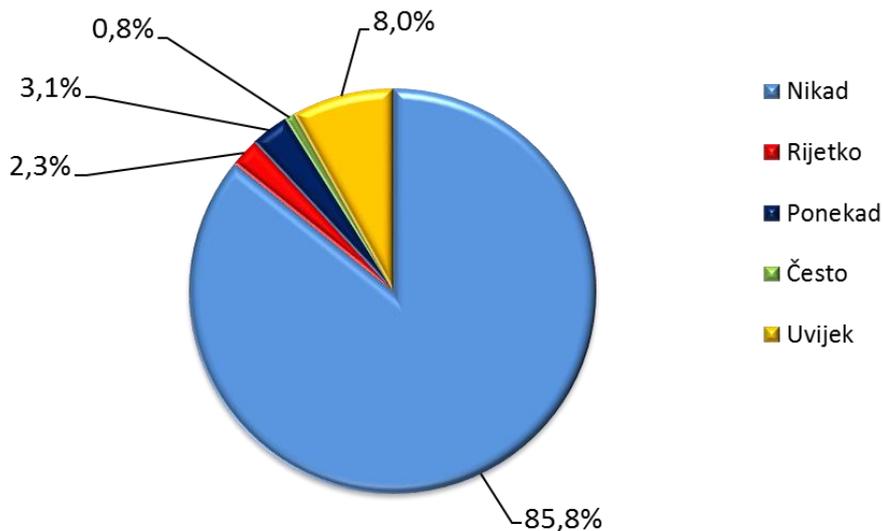

Grafikon 8: Procenat ispitanika koji osjeća krivicu zbog gubitka novca na kocki.

Rezultati dobijeni na ovo pitanje su donekle očekivani, jer se većina djece kod prethodnih odgovora izjasnila da uopće ne kockaju. Ukoliko posmatramo odgovore samo onih učenika koji su odabrali neki od odgovora izuzev „Nikad“, dobijamo 47 učenika koji se kockaju. U odgovorima na ranija pitanja taj broj učenika je bio manji (34 ispitanik), pa je donekle ovaj podatak iznenađujući. Logično je da su svi ispitanici koji su ranije izjavili da ne kockaju uopće, odabrali upravo odgovor „Nikad“, ali to onda pokazuje da nisu iskreno odgovorili na ovo ili prethodno pitanje. Ipak i ovakav rezultat je donekle ohrabrujući, jer bez obzira koliko često mladi osjećaju krivicu zbog gubitka novca na kocki, ipak su negdje svjesni opasnosti koje kocka nosi sa sobom tako da su svi oni koji su ranije izjavili da se kockaju, odabrali jedan od odgovora koji podrazumijeva pojavu osjećaja krivice zbog gubitka novca, bez obzira na učestalost pojave takvog osjećaja.

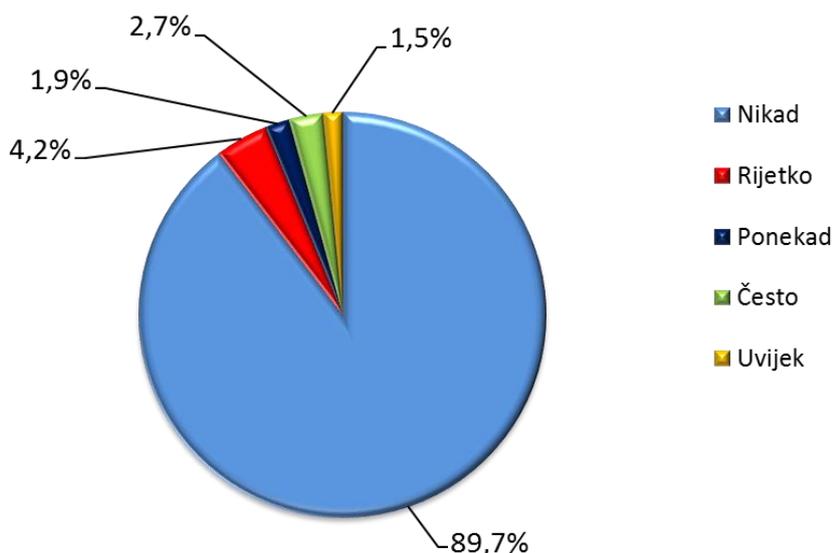
Također, odgovori na pitanje su pokazali relativno veliki broj djece koja se kockaju i koja uvijek osjećaju krivicu zbog gubitka novca na kocki. Čak 23 ispitanika ili 8,8% se izjasnilo da uvijek osjeća krivicu zbog gubitka novca na kocki. To je u suštini dobra stvar, jer su negdje svjesni koliko je kockanje štetno i da može proizvesti finansijske, ali i neke druge gubitke.

Međutim mnoga istraživanja su pokazala da čak ni osjećaj krivice kod kockara neće pomoći da se isti oslobode ovog poroka, nego će upravo suprotno, tražiti način da dođe do još novca kako bi izgubljeni vratio, što je naravno pogrešno. Gubitak rađa gubitak.

Grafikon 9: Procenat ispitanika koji se osjeća tužno zbog gubitka novca na kocki.

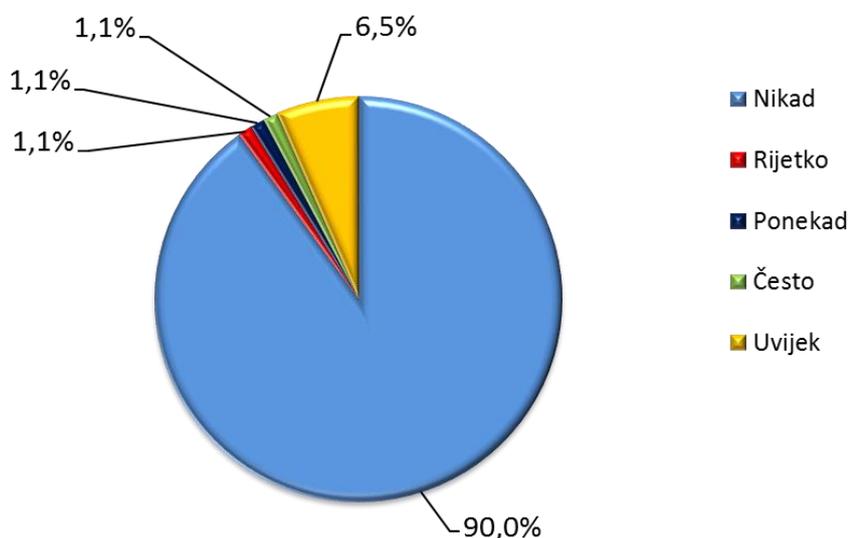
Kao i kod prethodnog pitanja najveći broj učenika je na pitanje „Da li se osjećate tužno ili depresivno zbog izgubljenog novca na kockanju?“ odgovorilo sa „nikad“ njih 224 ili 85,5%. Objašnjenje za ovu pojavu je kao i kod prethodnog pitanja. Uvijek se osjeća tužno ili depresivno njih 21 ili 8,0%, često 2 učenika ili 0,8%, ponekad 8 ispitanika ili 3,1% i rijetko 6 učenika ili 2,3%. Rezultati na ovo pitanje su očekivani, jer je u direktnoj vezi sa prethodnim pitanjem. Osjećaj krivice zbog izgubljenog novca izaziva tugu, pa negdje i depresiju.

Grafikon 10: Procenat ispitanika koji osjeća stres prilikom kockanja.

U prethodnom teorijskom dijelu smo objasnili da ovisnost o kockanju zapravo pokreće osjećaj sreće i da se tom prilikom pojačano luče dopamin i serotonin i mogućnosti da se dobije određena suma novca, tako da su rezultati dobijeni na pitanje „Koliko često ste osjećali stres

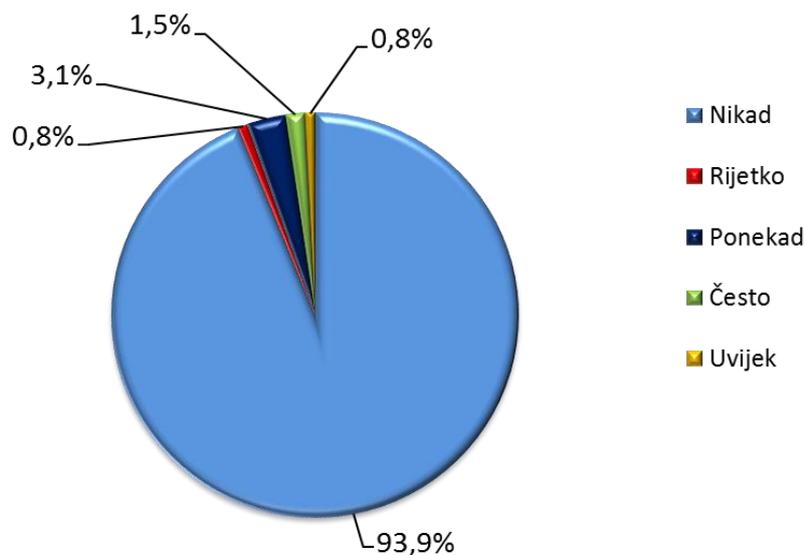
zbog kockanja“ manje više očekivani. Rijetko osjeća stres 11 ispitanika ili 4,2%, ponekad 5 ili 1,9%, često 7 ili 2,7% i uvijek 4 učenika ili 1,5%. I ovdje imamo pojavu da je najveći broj učenika odgovorio negacijom, odnosno da su odgovorili da nikad ne osjećaju stres prilikom kockanja. Objašnjenje je da su to zapravo učenici koji uopće ne kockaju.

Grafikon 11: *Procenat ispitanika koji svoje kockanje kriju od roditelja i profesora.*

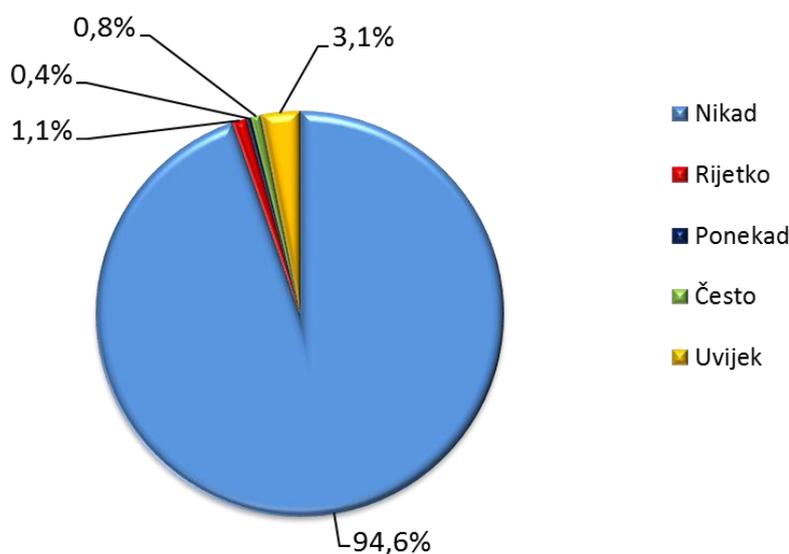
Da ipak postoji razvijena svijest kod djece i mladih da je kockanje štetno i zabranjeno za maloljetna lica, govori podatak koji je dobijen na pitanje „Da li svoje kockanje / klađenje krijete od porodice i profesora“. Naime njih 17 ili 6,5% je reklo uvijek, često 3 ili 1,1%, ponekad i rijetko isto po 3 ili po 1,1%. Naravno da je najveći broj njih 235 ili 90,0% reklo nikad i ovo navodimo ovdje samo kao podatak, a objašnjenje za to je već opisano kod prethodnih pitanja.

Djeci se kroz nastavne i vannastavne aktivnosti u školama prezentuje i objašnjava da je kocka porok koji izaziva ovisnost kao i bilo koji drugi opijat poput droge ili alkohola. S druge strane i ona djeca koja nisu upoznata sa štetnostima kockanja, dovoljno je da iz radoznalosti uđu u neku kockarnicu vidjeće natpise da je zabranjeno kockanje licima mlađim od 18 godina i radnik ili vlasnik kockarnice je u obavezi da ih upozori na to i ne dozvoli klađenje, pa čak ni boravak u kladionici.

Grafikon 12: Procenat ispitanika kojima porodica i prijatelji kažu da previše kockaju.

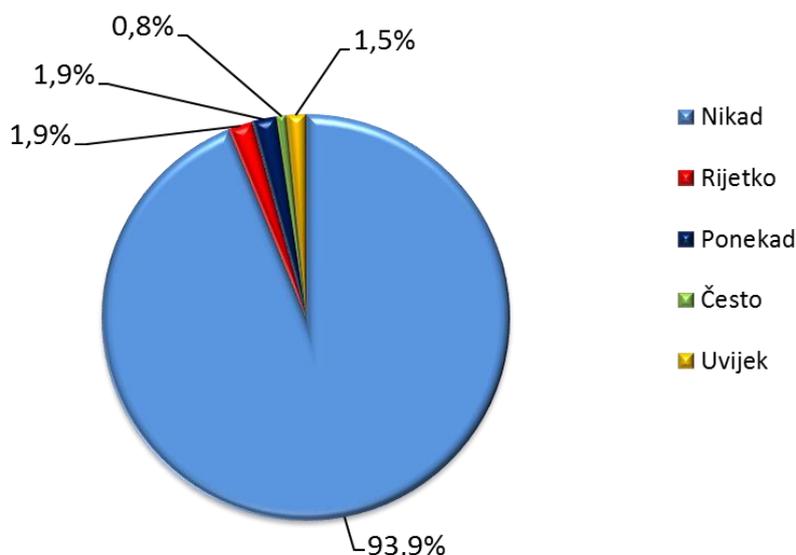
Kada analiziramo rezultate dobijene na ovo pitanje, ako izuzmemo njih 245 ili 93,9% koji su odgovorili sa „nikad“, zaključujemo da preostali broj učenika koji kockaju ipak pretjeruju u tom poroku. Naime, 2 učenika ili 0,8% je odgovorilo da im porodica i prijatelji rijetko kažu da previše kockaju, ponekad im kažu je odgovorilo 8 učenika ili 3,1%, često 4 ili 1,5% i uvijek im kažu je reklo 2 učenika ili 0,8%. Sve u svemu zaključujemo da okolina reaguje ili bar pokušava da reaguje na način da skrene pažnju djeci da ovaj porok može preći u ovisnost.

Grafikon 13: Procenat ispitanika koji posuđuju novac da bi mogli da kockaju.

Poražavajući je podatak da najveći broj djece, njih 8 ili 3,1%, opet ako izuzmemo odgovor nikad koji je dalo 247 učenika ili 94,6%, uvijek posuđuju novac da bi mogli da kockaju

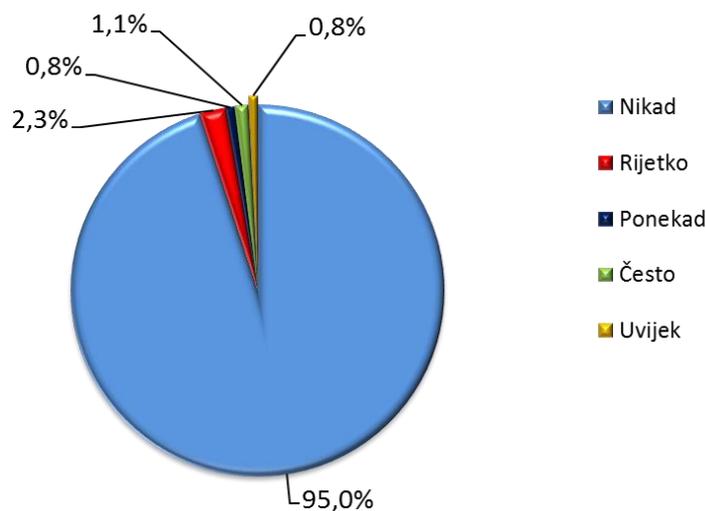
što samo po sebi izaziva ovisnost, jer na taj način mladi pokušavajući da vrate dug sve više upadaju u zamku kockanja i začarani krug ovisnosti. Često posuđuju novac da bi mogli da kockaju 2 učenika ili 0,8%, ponekad 1 učenik ili 0,4% i rijetko 3 ili 1,1%. Kao što je već rečeno pozajmljivanje je začarani krug koji dovodi do ovisnosti ili obrnuto. Ovdje je pitanje šta je uzrok, a šta posljedica. U svakom slučaju nije dobro ni jedno ni drugo, jer su usko povezane pojave i vrlo često povezane jedna s drugom.

Grafikon 14: Procenat ispitanika koji su novac namjenjen za kupovinu hrane ili odjeće, koristili za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova.

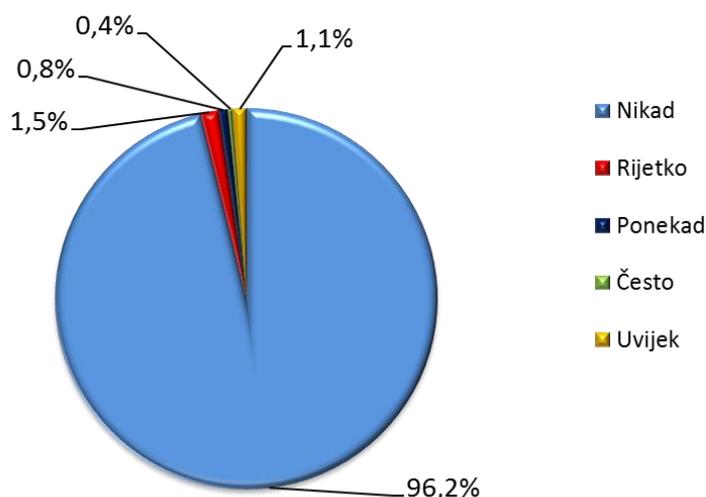
Ovdje imamo situaciju koja objašnjava odgovore na prethodno pitanje, a u vezi sa posuđivanjem novca za kockanje. Naime, najveći broj učenika prema podacima dobijenim na ovo pitanje rijetko ili ponekad po 5 učenika ili po 1,9%, novac koji je namijenjen za kupovinu hrane ili odjeće koriste za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova. 2 učenika ili 0,8% je odgovorilo da često koristi taj novac za kockanje i uvijek 4 ili 1,5%. Čisto zbog statističkog podatka i ovdje imamo najveći broj ispitanika koji je odgovorio sa nikad njih čak 245 ili 93,9%.

Na pitanje „Da li ste prodali neke lične stvari (mobitel, odjeću...) da bi imali novac za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova“ učenici su odgovarali slično kao i kod prethodnih pitanja. Prema rezultatima dobijenim na ovo pitanje svi učenici koji kockaju su u nekom momentu prodali lične stvari (mobitel, odjeću...) da bi imali novac za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova. Naime njih 6 ili 2,3% je odgovorilo sa „rijetko“, 2 učenika ili 0,8% „ponekad“, „često“ 3 ili 1,1% i „uvijek“ 2 ili 0,8%. Nikad je odgovorio najveći broj učenika, njih čak 248 ili 95,0%, iz čega zaključujemo da zapravo najveći broj ispitanika ne kocka.

Grafikon 15: Procenat ispitanika koji su prodali neke lične stvari (mobitel, odjeću...) da bi imali novac za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova.

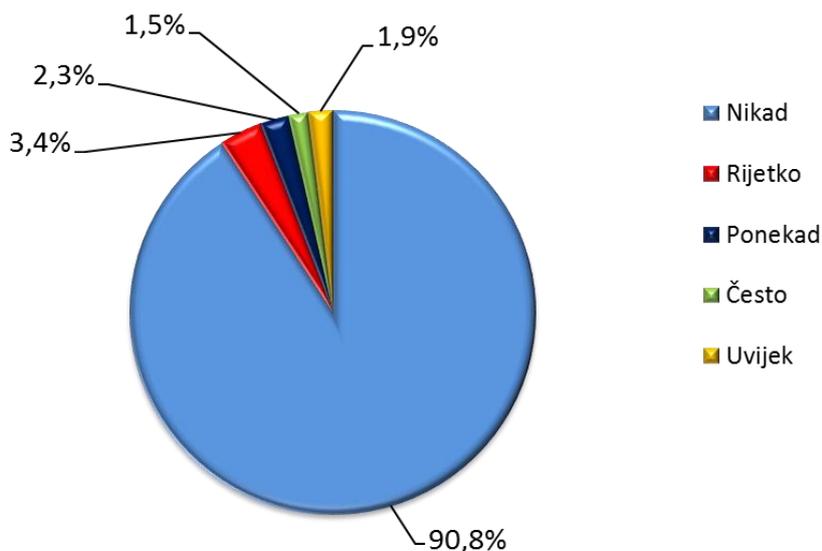
U odnosu na ukupan broj ispitanika njih 261, vidimo da je samo 13 učenika ili 5% u jednom trenutku prodalo nešto od ličnih stvari. Statistički gledano to je mali procenat u odnosu na ukupan broj ispitanika, ali poražavajuće je da skoro trećina učenika koji su kockali došli u tu fazu. Zapravo to je već faza kada je ovisnost uveliko uzela maha i teško se ovisnik može vratiti na pravi put. Nije rijedak slučaj da ovisnici o kockanju prodaju neke lične stvari poput uspomena, kućnih aparata, zlata i raznih drugih vrijednosti. Po ovome kockanje kao bolest ovisnosti se ne razlikuje od ovisnosti od droge, alkohola ili nekih drugih opijata.

Grafikon 16: Procenat ispitanika koji su krali novac ili druge vrijednosti da bi imali novac za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova.

Na pitanje „Da li ste krali novac ili druge vrijednosti da bi imali novac za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova“ najveći broj ispitanika njih 251 ili 96,2% je odgovorilo „nikad“,

što je svakako ohrabrujući podatak. Objašnjenje zašto je najveći broj ispitanika ovako odgovorio je u tome da su ili to djeca koja ne kockaju uopće, što je veća vjerovatnoća ili da prosto učenici nisu spremni priznati pa čak ni u anonimnoj anketi, da su nekad nešto ukrali. I ovih 10 učenika, bez obzira što je to statistički gledano mali procenat od ukupnog broja ispitanika, koji su priznali da su nekad ukrali novac ili neke druge dragocjenosti radi kockanja je veliki. Krađa je krivično djelo, a kockanje kao bolest ovisnosti je 10 učenika uzrasta od 15 do 18 i više godina u jednom momentu njihovog života dovelo do toga da počine krivično djelo.

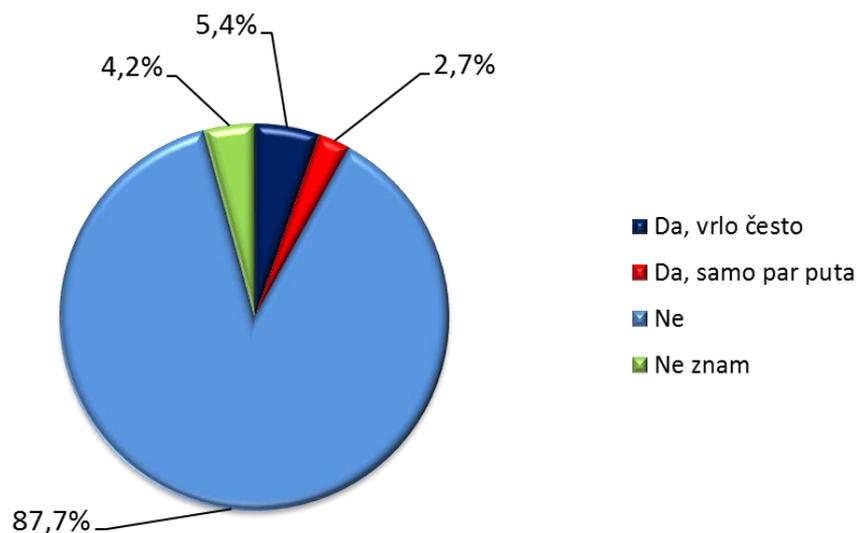

Grafikon 17: Procenat ispitanika koji se vraćao u kladionicu s namjerom da povрати novac koji je prethodnih dana izgubio.

Očekivano, najveći broj ispitanika njih 237 ili 90,8% je reklo da se nikad nije vraćao u kladionicu sa namjerom da povрати novac koji je prethodnog dana izgubio. Rijetko je odgovorilo njih 9 ili 3,4%, ponekad 6 ili 2,3%, često 4 ili 1,5% i uvijek 5 učenika ili 1,9%. Opet imamo situaciju da su se svi učenici koji kockaju, a koji nisu u ovoj grupi koja je odgovorila sa „nikad“, vraćali u kladionicu s namjerom da povрати izgubljeni novac. To je klasična zamka u koju upadaju ovisnici o kockanju. Neprekidni krug u kome im se čini da će novim kockanjem povratiti izgubljeni novac što je potpuno pogrešno. Naravno da ovisnici ne razmišljaju tako, jer da imaju taj nivo svijesti ne bi bili ovisnici.

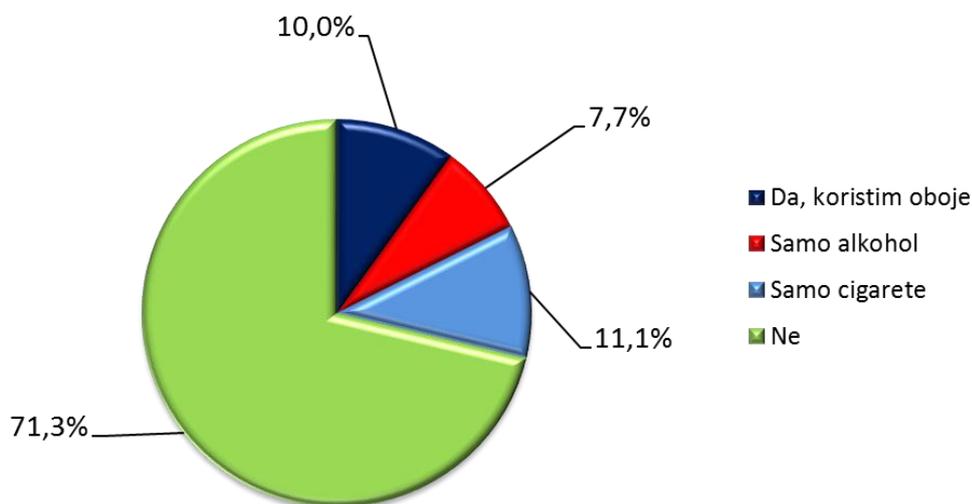
Na pitanje „Da li ste ikada izostali sa časa ili iz škole zbog kockanja“ najveći broj je odgovorio sa „ne“ njih 229 ili 87,7%, „ne znam“ 11 ili 4,2%, dok je 14 učenika ili 5,4% reklo „da, vrlo često“ i 7 učenika ili 2,7% „da, samo par puta“.

Obzirom da se 14 učenika izjasnilo da vrlo često izostaju iz škole zbog kockanja, možemo konstatovati da su oni već u fazi ovisnosti o kockanju.

Grafikon 18: Procenat ispitanika koji su izostali iz škole zbog kockanja.

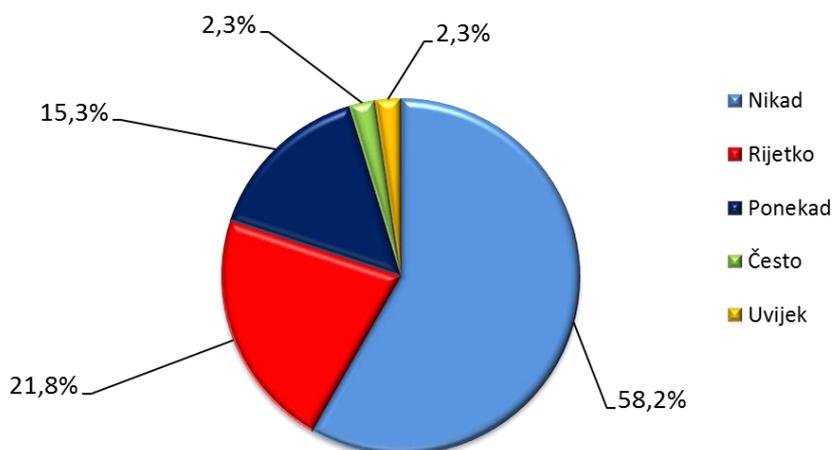
Ovdje se postavlja pitanje uloge roditelja, profesora, razrednog starješine, odnosno njihova povezanost i reakcija na izostanak djece iz škole. S druge strane, djeca su spremna da slažu roditelje i da kažu kako su ili bolesni ili prosto imaju težak dan u školi i roditelji te izostanke pravdaju, ne znajući gdje im se djeca u tom trenutku zapravo nalaze. Zato je uloga oba roditelja kada govorimo o ovisnosti o kockanju jako bitna.

Grafikon 19: Procenat ispitanika koji koriste alkohol i cigarete.

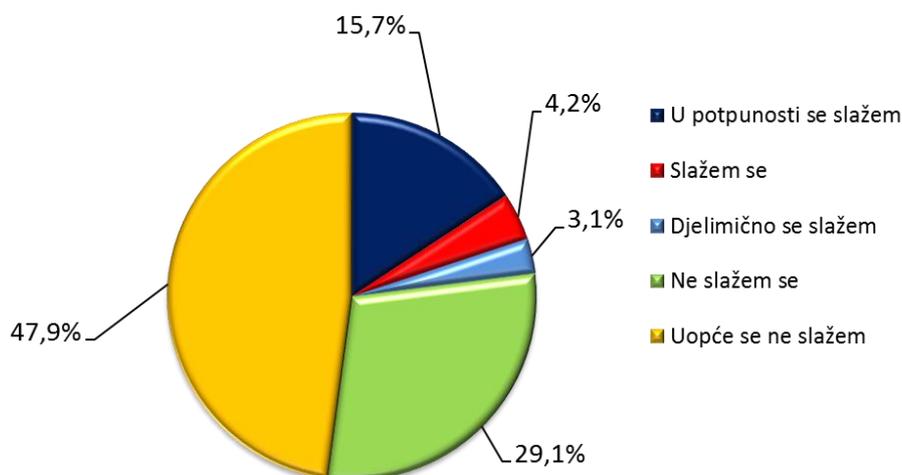
Na pitanje „Da li koristite alkohol ili cigarete“ najveći broj, ali ne tako veliki kao kod prethodnih pitanja, je reklo „ne“ njih 186 ili 71,3%. Učenika koji koriste samo alkohol je 20 ili 7,7%, samo cigarete 29 ili 11,1% i oboje koristi 26 učenika ili 10,0%. Neka ranija ispitivanja su pokazala da ovisnici o kockanju uglavnom koriste alkohol i cigarete. Međutim, konkretno

kod ovog ispitivanja ne možemo dovesti u korelaciju korištenje alkohola i cigareta sa kockanjem.

Grafikon 20: Procenat ispitanika koji koriste fizičko nasilje za rješavanje problema.

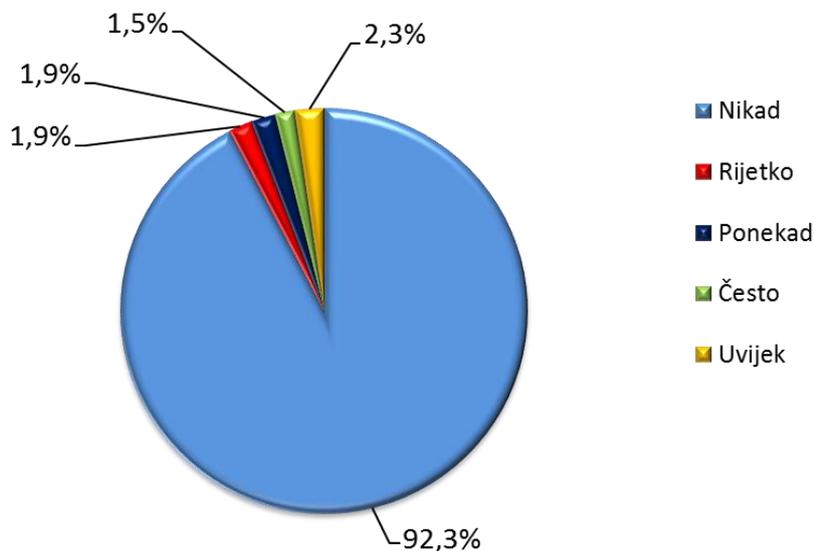
Podaci dobijeni na pitanje „Da li koristite fizičko nasilje za rješavanje problema“ nisu ohrabrujući. Izričita su bila 152 učenika ili 58,2% i odgovorili sa „nikad“. Rijetko koristi fizičko nasilje njih 57 ili 21,8%, što govori da nije isključeno bez obzira što je rijetko. Ponekad 40 ili 15,3% i po 6 učenika ili po 2,3% je reklo da često i uvijek koristi fizičko nasilje za rješavanje problema. Ovdje su učenici bili otvoreniji, pa su i odgovori šaroliki. Svakako da nije podatak hvale vrijedan da 109 od ukupno 261 učenika ipak koristi fizičko nasilje za rješavanje problema. Bez obzira da li to bilo rijetko ili ponekad fizičko nasilje ne bi trebalo da bude način za rješavanje problema.

Grafikon 21: Procenat ispitanika koji svoje kockanje smatra problematičnim.

Da li svoje kockanje smatraju problematičnim najveći broj ispitanika njih 125 ili 47,9% je reklo da se uopće ne slaže s tim, „ne slažem se“ je reklo 76 ili 29,1% i „djelimično se slažem“

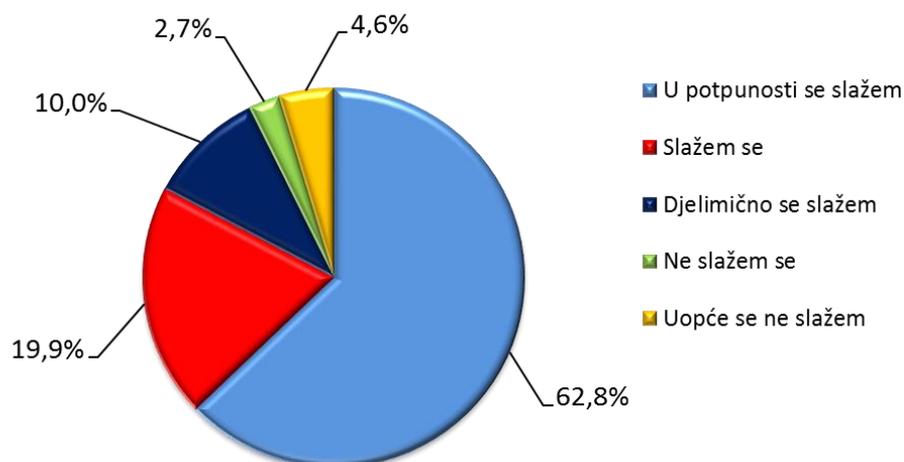
8 ili 3,1%. „U potpunosti se slažem“ je odgovorio 41 ispitanik ili 15,7% i „slažem se“ 11 ili 4,2%. Ovi podaci ukazuju na to da većina ovisnika o kockanju to ne vidi kao problem. Priznanje da je neko ovisnik je pola puta ka izlječenju. Na žalost ovdje imamo situaciju da ipak većina svoje kockanje ne smatra problematičnim i da nisu svjesni koliko to može proizvesti problema za njih i njihove najbliže.

Grafikon 22: Procenat ispitanika koji kocka dok ne izgubi sav novac.

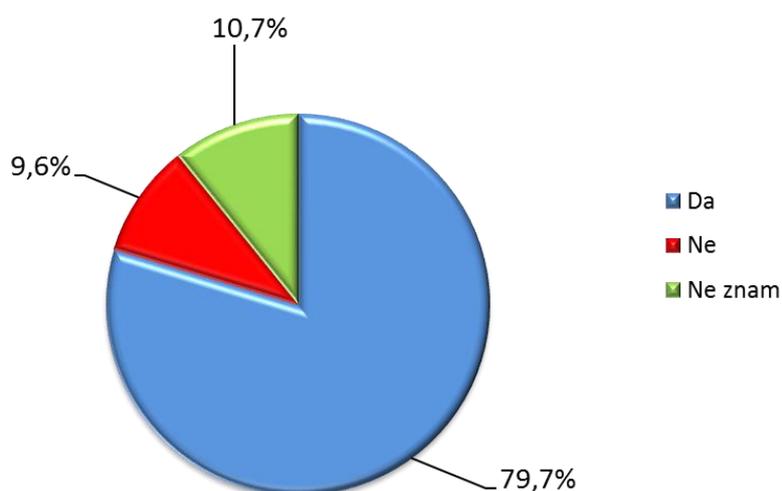
Najveći broj ispitanika njih čak 241 ili 92,3% je reklo da nikad ne kockaju dok ne izgube i posljednji novac. Preostali broj je raspoređen na sljedeći način: rijetko je reklo 5 učenika ili 1,9%. Isti broj ispitanika je reklo ponekad, dok je često reklo 4 učenika ili 1,5% i uvijek 6 ili 2,3%. S obzirom da se ovdje radi o uzorku starosne dobi od 15 do 18 ili više godina, to su učenici koji uglavnom nemaju vlastiti izvor prihoda te nije ni za očekivati da kockaju dok ne izgube sav novac. S druge strane upravo to i može biti razlog zašto pojedini upravo tako rade. Naime, oni rijetko ili gotovo nikad nemaju kod sebe puno novca tako da i ono što imaju lako izgube do posljednje pare.

Na konstataciju u anketi koja glasi „Kockanje je ovisnost kao bilo koja druga (alkoholizam, narkomanija...)“ najveći broj njih 164 ili 62,8% je odgovorilo „u potpunosti se slažem“, 52 ili 19,9% „slažem se“ i „djelimično se slažem“ 26 ili 10,0%. S druge strane 7 učenika ili 2,7% se ne slaže sa tom konstatacijom i 12 ispitanika ili 4,6% se „uopće se ne slaže“.

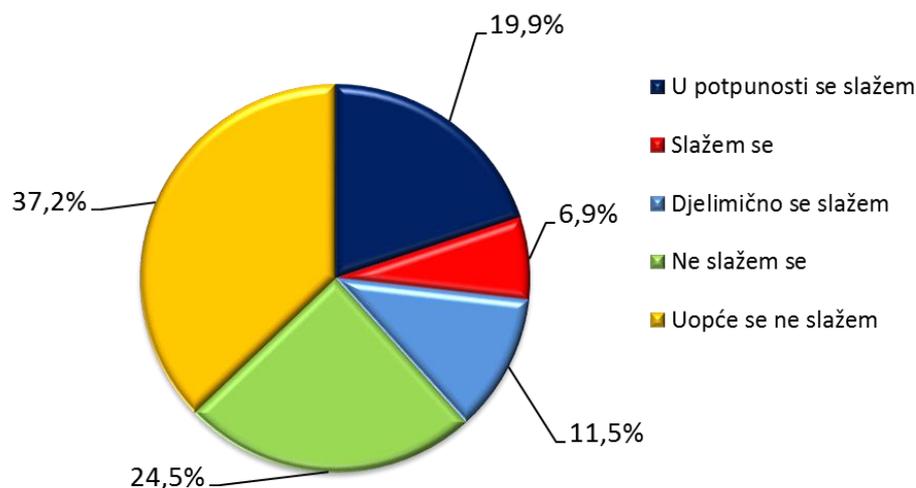
Grafikon 23: Procenat ispitanika koji smatra da je ovisnost o kockanju kao bilo koja druga.

Iz odgovora na ovu konstataciju možemo zaključiti da su učenici upoznati s tim da je ovisnost o kockanju kao bilo koja druga ovisnost. Kroz nastavni plan i program djeca uče u školi o bolestima ovisnosti u koje je između ostalih svrstana i ovisnost o kockanju. Sve više se radi na radionicama koje ukazuju na ovaj problem i djeci se na praktičnim primjerima prikazuje koliko je ovo potencijalno opasna bolest ovisnosti.

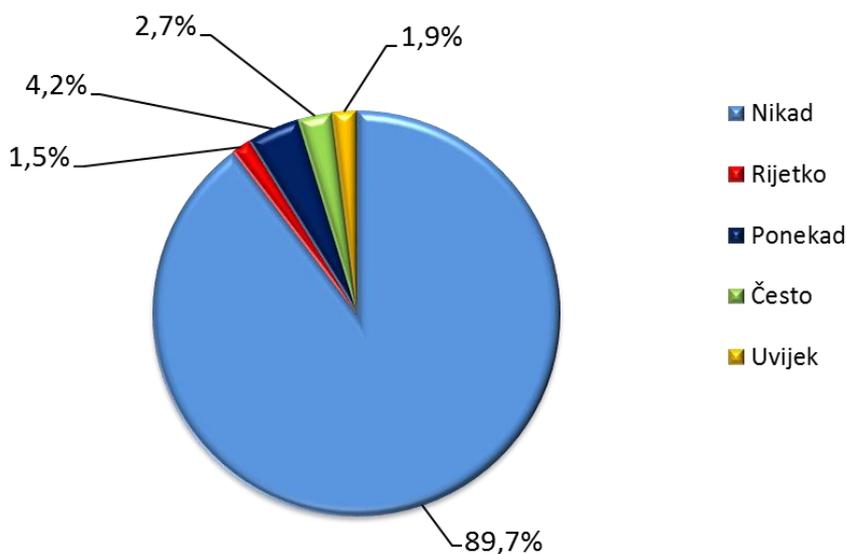
Grafikon 24: Procenat ispitanika koji smatra da se uopće može postati ovisan o kockanju.

Na pitanje „Da li uopće smatrate da se može postati ovisan o kockanju“ najveći broj je odgovorilo sa „Da“ njih čak 208 ili 79,7%, „Ne“ je odgovorilo 25 ili 9,6% i „Ne znam“ 28 ili 10,7%. Rezultat je očekivan s obzirom na odgovore koji su analizirani u prethodnom pitanju. Kao što je rečeno svijest djece je na visokom nivou kada je u pitanju ovisnost o kockanju, što se i vidi iz odgovora na ovo pitanje.

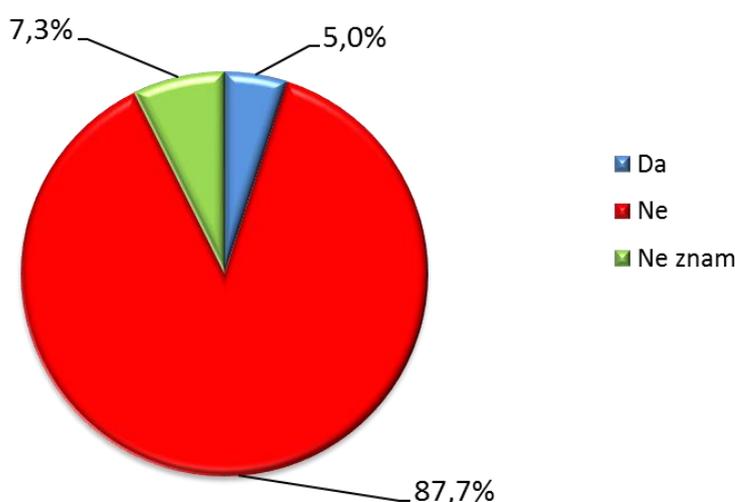
Grafikon 25: Procenat ispitanika koji smatra da se, dugoročno gledano, kockanjem više dobija nego gubi.

Još jedna konstatacija u anketi u vezi koje su se učesnici trebali izjasniti, a koja glasi „Dugoročno gledano, kockanjem se mnogo više dobija nego gubi“ ispitanici su se izjasnili na sljedeći način: „u potpunosti se slažem“ 52 ili 19,9%, „slažem se“ 18 ili 6,9%, „djelimično se slažem“ 30 ili 11,5%, „ne slažem se“ 64 ili 24,5% i „uopće se ne slažem“ 97 ili 37,2%. Veći broj anketiranih se ne slaže sa ovom konstatacijom i to je podatak koji ohrabruje. Nešto manji broj njih se slaže sa ovom konstatacijom u potpunosti ili djelimično. Zaista, dugoročno gledano kockanjem se više gubi nego dobija i kockarnice rade i zarađuju na tom principu koristeći slabosti ovisnika i okrećući ih u svoju korist.

Grafikon 26: Procenat ispitanika koji je makar jednom prokockao više novca nego što je namjeravao.

Na pitanje „Da li ste ikada prokockali više novca nego što ste namjerali“ najveći broj učenika njih 234 ili 89,7% je odgovorilo sa „nikad“. Rijetko 4 ili 1,5% ispitanika, često 7 ili 2,7% i uvijek 5 ili 1,9%. I ovdje imamo situaciju da je u ovom većinskom broju ispitanika koji je odgovorio sa „nikad“ najveći broj njih koji uopće ne kockaju, jer teško da se kockari mogu kontrolisati dok god imaju i posljednji novčić u novčaniku. S druge strane, ako tako posmatramo ovu situaciju, zaključujemo da su svi učesnici ankete koji kockaju bar jednom bili u situaciji da prokockaju više novca nego što su namjerali.

Grafikon 27: Procenat ispitanika koji je makar jednom pomislio da ima problem s kockom.

Očekivano najveći broj ispitanika njih 229 ili 87,7% je reklo da nikada ne pomisle da možda imaju problem s kockanjem, dok je samo njih 13 ili 5,0% reklo „da“ i „ne znam“ je odgovorilo 19 učenika ili 7,3%. Ovo posljednje anketno pitanje, odnosno odgovori dobijeni na njega, su zapravo potvrdila neka ranija pitanja i odgovore iz ove ankete. Naime, najveći broj učenika smatra da nema problem sa kockanjem i da zapravo najveći broj njih uopće ne kocka.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

Uzroci i posljedice ovisnosti o kockanju kod mladih su ozbiljan problem koji zahtijeva ozbiljnu pažnju i angažman svih društvenih faktora. Iako su mladi ljudi skloni eksperimentisanju s različitim oblicima rizika, ovisnost o kockanju može dovesti do ozbiljnih problema i posljedica. Jedan od glavnih uzroka ovisnosti o kockanju kod mladih je nedostatak svijesti o štetnosti ove aktivnosti. Mladi ljudi često ne razumiju rizike povezane s kockanjem i vjeruju da mogu brzo zaraditi novac. Međutim, kockanje često vodi u dugove i finansijske probleme, što može imati negativan uticaj na život mladih ljudi.

Posljedice ovisnosti o kockanju mogu biti ozbiljne i dugotrajne. Mladi ljudi koji su ovisni o kockanju mogu imati probleme u školi i na poslu, izolovati se od porodice i prijatelja, te doživjeti emocionalne i psihološke probleme kao što su depresija, anksioznost i suicidalne misli. Također, ovisnost o kockanju može dovesti do drugih oblika ovisnosti i loših navika.

Kako bi se spriječila ovisnost o kockanju kod mladih, važno je edukovati mlade ljude o rizicima kockanja i promovisati alternative načine zabave i razonode. Također, društvo mora preuzeti odgovornost za zaštitu mladih ljudi od kockanja i osigurati regulaciju kockarske industrije kako bi se spriječila neprimjeren promocija kockanja i zaštitila mlada populacija. Ukratko, ovisnost o kockanju kod mladih je složen problem s ozbiljnim posljedicama. Važno je preduzeti preventivne mjere i edukovati mlade ljude o rizicima povezanim s kockanjem kako bi se osigurao njihov siguran i zdrav razvoj.

Što se tiče hipoteza koje su postavljene u radu, situacija je sljedeća:

Posebna hipoteza jedan koja glasi: „Adolescenti najviše igraju sportske kladionice, zatim lutrijske igre i igre na automatima, dok su ostale kockarske aktivnosti manje zastupljene“ nije potvrđena što se vidi iz rezultata koje smo dobili na pitanje broj 5 gdje se zapravo većina učenika izjasnila da više koristi igre vještine kao što su pikado i bilijar, izazov da oni ili neko drugi može napraviti nešto i igranje videoigrica za novac ili neku vrijednost.

Posebna hipoteza dva koja glasi: „Postoje razlike u učestalosti kockanja i izraženosti štetnih posljedica povezanih s kockanjem s obzirom na spol“ je potpuno potvrđena u okviru odgovora na pitanje broj 6 gdje se vidi da od ukupnog broja učenika koji se kockaju njih 28 su muškog spola, dok je 6 ženskog spola, što govori u prilog tvrdnji da su osobe muškog spola sklonije kockanju u odnosu na osobe ženskog spola.

Posebna hipoteza tri koja glasi: „Postoje razlike u učestalosti kockanja i izraženosti štetnih posljedica povezanih s kockanjem s obzirom na starost učenika“ je potvrđena jer se iz starosne strukture učesnika može izvući zaključak da su stariji učenici skloniji kockanju. Naime

od utvrđenih 36 ispitanika koji su se izjasnili da kockaju, starosna struktura je takva da 22 ispitanika imaju 18 godina, 8 ispitanika ima 17 godina i 6 ispitanika ima 16 godina.

Posebna hipoteza četiri koja glasi: „Emocionalni faktori, kao što su stres, tjeskoba, depresija i osjećaj usamljenosti, igraju važnu ulogu u razvoju ovisnosti o kockanju kod mladih“ je u potpunosti potvrđena odgovorima na pitanja broj 8, 9 i 10. Naime od ukupnog broja učenika koji se kockaju, svi su se u jednom momentu osjećali tužno ili depresivno kada su gubili novac kockanjem i to im je izazivalo stres u manjoj ili većoj mjeri.

Posebna hipoteza pet koja glasi: „Mladi koji redovno kockaju ili učestvuju u igrama na sreću imaju izražene štetne posljedice poput konzumiranja cigareta, alkohola, izostanci iz škole, slabiji uspjeh u školi“ je djelimično potvrđena odgovorima na pitanja broj 4, 18 i 19. Naime, hipoteza nije potvrđena u dijelu koji se odnosi na konzumiranje alkohola i cigareta i uspjeha učenika u školi, dok je potvrđena u dijelu koji se odnosi na izostanak iz škole. Neka ranija ispitivanja su pokazala da ovisnici o kockanju uglavnom koriste alkohol i cigarete, međutim konkretno kod ovog ispitivanja ne možemo dovesti u korelaciju korištenje alkohola i cigareta sa kockanjem, kao i slabiji uspjeh u školi. Od ukupnog broja učenika koji se kockaju njih 14 vrlo često izostaju iz škole zbog kockanja.

Posebna hipoteza šest koja glasi: „Ovisnost o kockanju kod mladih ima negativne posljedice na njihovo psiho-fizičko zdravlje, odnose s drugima i finansijsko stanje“ je potvrđena. Potvrđena je odgovorima na pitanja broj 13, 15, 16 i 20. Naime, učenici posuđuju novac da bi mogli da kockaju što samo po sebi izaziva ovisnost. Dalje, svi učenici koji kockaju su u nekom momentu prodali lične stvari (mobitel, odjeću...) da bi imali novac za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova ili su nekad ukrali novac ili neke druge dragocjenosti radi kockanja. Što se tiče odnosa s drugima učenici u manjoj ili većoj mjeri koriste fizičko nasilje za rješavanje problema.

Nakon analize posebnih hipoteza možemo izvesti zaključak da je generalna hipoteza koja glasi: „Određeni faktori utiču na razvoj ovisnosti o kockanju kod mladih, uključujući socio-demografske, emocionalne, spolne, psihološke i finansijske faktore, a što dalje dovodi do toga da ovisnost o kockanju kod mladih ima negativne posljedice na njihovo zdravlje, odnose s drugima, školsko funkcionisanje i finansijsko stanje“ potvrđena. Naime, iz analize posebnih hipoteza zaključujemo da mnogi faktori utiču na razvoj ovisnosti o kockanju kod mladih, što opet za posljedicu ima negativan uticaj na njihovo zdravlje, odnose sa drugima i finansijsko stanje.

Prevenција ovisnosti o kockanju kod mladih zahtijeva multidisciplinarni pristup koji uključuje edukaciju, podršku, razvoj alternativnih aktivnosti i saradnju s kockarskim industrijama. Važno je uložiti napore u podizanje svijesti o ovom problemu i osigurati da mladi

imaju pristup pomoći i podršci kako bi se održali sretni, zdravi i bez ovisnosti. Uzevši u obzir sve ranije navedeno, izdvojit ćemo nekoliko preporuka koje mogu pomoći kod rješavanja problema ovisnosti o kockanju kod mladih. Preporuke su:

- *Edukacija o rizicima kockanja.* Važno je edukovati mlade ljude o potencijalnim opasnostima i rizicima povezanim s kockanjem. Obrazovne institucije, roditelji i društvene organizacije trebaju pružiti informacije o negativnim posljedicama ovisnosti o kockanju kako bi se podigla svijest i prevencija.
- *Promovisanje svijesti o problemu.* Potrebno je aktivno promovirati svijest o problemu ovisnosti o kockanju kod mladih putem medijskih kampanja, javnih predavanja i društvenih mreža. Cilj je informirati mlade o štetnosti kockanja i podstaknuti ih da prepoznaju znakove ovisnosti.
- *Razvoj alternativnih aktivnosti.* Mladi bi trebali biti usmjereni na učestvovanje u različitim aktivnostima koje nisu vezane za kockanje. To može uključivati sportske aktivnosti, umjetnost, muziku, volontiranje ili hobije. Društvene organizacije i obrazovne institucije trebaju pružiti prilike za razvoj tih alternativa.
- *Rano prepoznavanje znakova ovisnosti.* Roditelji, nastavnici i drugi staratelji trebaju biti edukovani o znakovima ovisnosti o kockanju kod mladih kako bi ih mogli prepoznati na vrijeme. Rano prepoznavanje omogućuje pravovremenu intervenciju i podršku mladima koji su podložni ovisnosti.
- *Pristup liječenju i podršci.* Važno je osigurati dostupnost stručne pomoći i podrške mladima koji su već razvili ovisnost o kockanju. Psiholozi, terapeuti i organizacije za prevenciju ovisnosti trebaju biti dostupni za pružanje terapije, savjetovanja i podrške mladima koji se bore s ovim problemom.
- *Partnerstvo s kockarskim industrijama.* Industrija kockanja treba preuzeti odgovornost u prevenciji ovisnosti kod mladih. Partnerstvo s kockarskim industrijama može uključivati uspostavljanje stroge regulacije, zabranu oglašavanja prema mladima i promoviranje odgovornog kockanja.
- *Kontinuirano istraživanje i praćenje.* Kontinuirano istraživanje o uzrocima i posljedicama ovisnosti o kockanju kod mladih ključno je za razumijevanje problema i razvoj efikasnih strategija prevencije. Zato je važno podržavati istraživanja i pratiti trendove kako bi se prilagodile preventivne mjere.

LITERATURA

Knjige, članci, zbornici

1. Adilović, M. (2018). *Učestalost igranja na sreću i zastupljenost problematičnog kockanja kod srednjoškolaca na području grada Zenice*, Novi Muallim, XIX, br. 75.
2. Alvarez-Monjaras, M., Mayes, L.C., Potenza, M.N., Rutheford, H.J.V. (2018). *A developmental model of addictions: integrating neurobiological and psychodynamic theories through the lens of attachment*. Attachment & Human Development, 1-22.
3. Američka psihijatrijska udruga. (2014). *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje*, peto izdanje. Jastrebarsko: Naklada Slap.
4. Bagby, R. M., Vachon, D. D., Bulmash, E. L., Toneatto, T., Quilty, L. C., Costa, P. T. (2007). *Pathological gambling and the five-factor model of personality*. Personality and Individual Differences, 43(4), 873-880.
5. Beaver, K.M., Hoffman, T., Shields, R.T., Vaughn, M.G., DeLisi, M., Wright, J.P. (2010). *Gender differences in genetic and environmental influences on gambling: results from a sample of twins from the National Longitudinal Study of Adolescent Health*. Addiction, 105(3), 536-542.
6. Binde, P. (2009). *Gambling Motivation and Involvement: A review of Social Science Research*. Swedish National Institute of Public Health.
7. Blaszczynski, A. P., Wilson, A. C., McConaghy, N. (1986). *Sensation seeking and pathological gambling*. British Journal of Addiction, 81(1), 113-117.
8. Blaszczynski, A., McConaghy, N., i Frankova, A. (1989). *Crime, antisocial personality and pathological gambling*. Journal of gambling behavior, 5(2), 137-152.
9. Blaszczynski, A., Nower, L. (2002). *A Pathways Model of Problem and Pathological Gambling*. Addiction, 97(5), 487-499.
10. Brlas, S. (2011). *Savjetodavni rad s ovisnicima*. Virovitica: Zavod za javno zdravstvo „Sveti Rok“.
11. Bugari, S. (2013). *Liječenje ovisnika o drogama u terapijskim zajednicama*. Connectum.
12. Calado, F., Alexandre, J., Griffiths, M.D. (2017). *Prevalence of Adolescent Problem Gambling: A Systematic Review of Recent Research*, 33(2), 397–424.
13. Clark, L. (2010). *Decision-making during gambling: an integration of cognitive and psychobiological approaches*. Philosophical Transaction of the Royal Society B: Biological Sciences, 365(1538), 319-330.
14. Comings, D.E., Rosenthal, R.J., Lesieur, H.R., Rugle, L.J., Muhleman, D., Chiu, C., ... Gade, R. (1996). *A study of the dopamine D2 receptor gene in pathological gambling*. Pharmacogenetics, 6(3), 223-234.

15. Čorak, D., Krnić, D., Modrić, I. (2013). *Kocka i mladi*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Ravnateljstvo policije.
16. Darbyshire, P., Oster, C., Carrig, H. (2001). *Children of parent(s) who have a gambling problem: a review of the literature and commentary on research approaches*. Health and Social Care, 9(4), 185-193.
17. Derevensky, J.L., Gupta, R. (2004). *The Measurement of Youth Gambling Problems: Current Instruments, Methodological Issues, and Future Directions*. U: Gupta, R., 4. Derevensky, J.D. (ur.): *Gambling Problems in Youth – Theoretical and Applied Perspectives*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
18. Dowd, D. A., Keough, M. T., Jakobson, L. S., Bolton, J. M., Edgerton, J. D. (2019). *A latent class analysis of young adult gamblers from the Manitoba Longitudinal Survey of Young Adults*. International Gambling Studies, 19(1), 148-166.
19. Forbush, K. T., Shaw, M., Graeber, M. A., Hovick, L., Meyer, V. J., Moser, D. J., ... i Black, D. W. (2008). *Neuropsychological characteristics and personality traits in pathological gambling*. CNS spectrums, 13(4), 306-315.
20. Gaillard, A. (1993). *Les joueurs dependants - une populations meconnue en France*. Collection des Rapportes, Paris. Document Toxibase, 403407, 134, 49-58.
21. Goudriaan, A.E., Oosterlaan, J., de Beurs, E., i van den Brink, W. (2006). *Neurocognitive functions in pathological gambling: a comparison with alcohol dependence, Tourette syndrome and normal controls*. Addiction, 101(4), 534-547.
22. Gupta, R., Derevensky, J. (1998). *Familial and social influences on juvenile gambling behavior*. Journal of Gambling Studies, 13(3), 179-192.
23. Jacobs, D.F., Marston, A.R., Singer, R.D., Widaman, K., Little, T., Veizades, J. (1989). *Children of problem gamblers*. Journal of Gambling Behavior, 5(4), 261-268.
24. Karlsson, A., i Håkansson, A. (2018). *Gambling disorder, increased mortality, suicidality, and associated comorbidity: A longitudinal nationwide register study*. Journal of Behavioral Addictions, 7(4), 1091-1099.
25. Koić, E. (2009). *Problematično i patološko kockanje*. Virovitica: Zavod za javno zdravstvo "Sveti Rok".
26. Koić, E., Medved, B. (2009). *Stavovi mladih o kockanju*. Urbane odrednice zdravlja mladih. 5(17).
27. Ladouceur, R. (2004a). *Gambling: The Hidden Addiction*. The Canadian Journal of Psychiatry, 49(8), 501-503.
28. Ladouceur, R. (2004b). *Perceptions among pathological and nonpathological gamblers*. Addictive Behaviors, 29(3), 555-565.

29. Ledgerwood, D.M., Weinstock, J., Morasco, B.J., i Petry, N.M. (2007). *Clinical Features and Treatment Prognosis of Pathological Gamblers With and Without Recent Gambling-Related Illegal Behavior*. The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law, 35(3), 294-301.
30. Lee, H. P., Chae, P. K., Lee, H. S., Kim, Y. K. (2007). *The five-factor gambling motivation model*. Psychiatry Research, 150(1), 21-32.
31. Lesieur, H.R. (1998). *Costs and Treatment of Pathological Gambling*. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 556(1), 153-171.
32. Lesieur, H.R., Custer, R.L. (1984). *Pathological Gambling: Roots, Phases, and Treatment*. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 474(1), 146-156.
33. Linnet, J., Peterson, E., Doudet, D.J., Gjedde A., Møller, A. (2010). *Dopamine release in ventral striatum of pathological gamblers losing money*. Acta Psychiatrica Scandinavica, 122(4), 326-333.
34. Lobo, D.S.S., Kennedy, J.L. (2009). *Genetic aspects of pathological gambling: a complex disorder with shared genetic vulnerabilities*. Addiction, 104(9), 1454-1465.
35. Meyer, G., Schwertfeger, J., Exton, M.S., Janssen, O.E., Knapp, W., Stadler, M.A., ... Krüger, T.H.C. (2004). *Neuroendocrine response to casino gambling in problem gamblers*. Psychoneuroendocrinology 29(10), 1272-1280.
36. Moore, S.M., Ohtsuka, K. (1999). *The prediction of gambling behavior and problem gambling from attitudes and perceived norms*. Social Behavior and Personality: an international journal, 27(5), 455-466.
37. Neighbors, C., Lostutter, T. W., Cronce, J. M., Larimer, M. E. (2002). *Exploring college student gambling motivation*. Journal of Gambling studies, 18(4), 361-370
38. Nordin, C., Eklundh, T. (1999). *Altered CSF 5-HIAA Disposition in Pathologic Male Gamblers*. CNS Spectrums, 4(12), 25-33.
39. Nordin, C., Sjödin, I. (2006). *CSF monoamine patterns in pathological gamblers and healthy controls*. Journal of Psychiatric Research, 40(5), 454-459.
40. Orford, J., Wardle, H., Griffiths, M., Sproston, K., Erens, B. (2010). *The role of social factors in gambling: Evidence from the 2007 British Gambling Prevalence Survey*. Community, Work & Family, 13(3), 257-271.
41. Parke, A., Griffiths, M., Irwing, P. (2004). *Personality traits in pathological gambling: Sensation seeking, deferment of gratification and competitiveness as risk factors*. Addiction Research & Theory, 12(3), 201-212.

42. Pejnović Franelić, I. (2013). *Skлонost studenata prve godine sveučilišnih studija prema kockanju i klađenju*, disertacija, Zagreb.
43. Quigley, L., Yakovenko, I., Hodgins, D.C., Dobson, K.S., el-Guebaly, N., Casey, D.M., ... Schopflocher, D.P. (2014). *Comorbid Problem Gambling and Major Depression in a Community Sample*. *Journal of Gambling Studies*, 31(4), 1135-1152.
44. Ricijaš, N., Dodig Hundrić, D., Huić, A., Kranželić, V. (2016). *Kockanje mladih u Hrvatskoj - učestalost igranja i zastupljenost problematičnog kockanja*. *Kriminologija i socijalna integracija*, 24 (2), 24-47.
45. Ricijaš, N., Dodig, D., Huić, A., Kranželić, V. (2011). *Navike i obilježja kockanja adolescenata u urbanim sredinama*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb.
46. Rockloff, M.J., Dyer, V. (2006). *The four „Es“ of Problem Gambling: A Psychological Measure of Risk*. *The Journal of Gambling Studies*, 22, 1, 101-120.
47. Rømer Thomsen, K., Callesen, M.B., Linnet, J., Kringelbach, M.L., i Møller, A. (2009). *Severity of gambling is associated with severity of depressive symptoms in pathological gamblers*. *Behavioural Pharmacology*, 20(5-6), 527-536.
48. Rosenthal, R.J. (2015). *Masochism and Pathological Gambling*. *Psychodynamic Psychiatry*, 43(1), 1-25.
49. Roy, A., Adinoff, B., Roehrich, L., Lamparski, D., Custer, R., Lorenz, V., ... Linnoila, M. (1988). *Pathological gambling*. *Archives of General Psychiatry*, 45(4), 369-373.
50. Skoko, I., Topić-Stipić, D., i Primorac, M. (2015). *Problem ovisnosti o klađenju – Sportske kladionice u Mostaru*. *Obnovljeni život*, 70(4), 499-518.
51. Suomi, A., Jackson, A.C., Dowling, N.A., Lavis, T., Patford, J., Thomas, S.A., ... Cockman, S. (2013). *Problem gambling and family violence: family member reports of prevalence, family impacts and family coping*. *Asian Journal of Gambling Issues and Public Health*, 3(13).
52. Thrasher, R.G., Andrew, D.P.S., Mahony, D.F. (2007). *The Efficacy of the Theory of Reasoned Action to Explain Gambling Behavior in College Students*. *College Student Affairs Journal*, 27(1), 57-75.
53. Torre, R. (2017). *Kockanje – kako protiv ovisnosti*. Zagreb: Profil Knjiga.
54. Tse, S., Hong, S., Wang, C., Cunningham-Williams, R. (2012). *Gambling Behavior and Problems Among Older Adults: A Systematic Review of Empirical Studies*. *The Journals of Gerontology*, 67(5), 639–652.
55. Vinctić H. (2007). *Državne lutrije i odgovorno priređivanje igara na sreću*. Kockanje – 1. Hrvatski interdisciplinarni simpozij s međunarodnom suradnjom, Virovitica: Zbornik sažetaka.

56. Walleur, M., Valea, D. (2002). *Les addictions sans drogue(s)*. Revue toxibase 6, 1-15
57. Zoričić, Z., Torre, R., Orešković, A. (2009). *Kockanje i klađenje – ovisnosti novog doba*. Medicus, 18 (2_Adolescencija), 205-209.

Zakoni i internet izvori

1. Bijedić, M., Kuralić-Čišić, L., Kovačević, R., Vardo, E. (2015). *Obilježja kockanja srednjoškolaca u Sarajevu i Tuzli*, Univerzitet u Tuzli, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. Preuzeto sa: https://www.lutrijabih.ba/lutrijaapp/assets/upload/documents/Izvjestaj_Lutriji_BiH_UNIVERZITET_TUZLA.pdf, (09.04.2023)
2. Dodig, D., Ricijaš, N. (2011a). *Obilježja kockanja zagrebačkih adolescenata*. Izvorni naučni članak. Preuzeto sa: <https://hrcak.srce.hr/file/102562> (26.01.2023)
3. Dodig, D., Ricijaš, N., Stojanović, A. (2014). *Sportsko klađenje studenata u Zagrebu*. Izvorni naučni članak. Preuzeto sa: https://bib.irb.hr/datoteka/654654.IZVJESTAJ_-_KOCKANJE_ADOLESCENATA.pdf, (22.01.2023)
4. Dowling, N. (2014). *The impact of gambling problems on families (AGRC discussion paper, no.1)*. Melbourne: Australian Gambling Research Centre. Preuzeto sa: https://aifs.gov.au/agrc/sites/default/files/publication-documents/agrc-dp1-family-impacts_0.pdf (28.01.2023)
5. Huremović, V., Mahmutović, S. (2018). *Uloga Socijalnog radnika u liječenju osoba sa duševnim smetnjama*. DHS 1 (4). Preuzeto sa: https://www.researchgate.net/publication/349924565_Uloga_socijalnog_radnika_u_liječenju_osoba_sa_dusevnim_smetnjama/link/637bb25154eb5f547cf055de/download, (29.01.2023)
6. Rickwood, D., Blaszczynski, A., Delfabbro, P., Dowling, N., Heading, K. (2010). *The Psychology of Gambling*. *APS Review Paper*, 1-37. Preuzeto s <https://pdfs.semanticscholar.org/a1b8/0a8e365a87c0424e15ff0078a92eeb444035.pdf> (04.02.2023)
7. Udruženje za prevenciju ovisnosti NARKO-NE, (2016). *Istraživanje o kockanju i korištenju interneta, te navikama konzumiranja cigareta, alkohola i marihuane među djecom i mladima u tri kantona Federacije Bosne i Hercegovine*, Putokazi u zdravlje društvo. Preuzeto sa: https://prevencija.ba/images/publikacije/Rezultati_istrazivanja_2016_NarkoNe.pdf (07.04.2023)

8. *Zakon o igrama na sreću* („Službene novine Bosne i Hercegovine“, Sarajevo, broj: 1, od 15. januara/siječnja 2002. godine). Preuzeto sa: https://parlamentfbih.gov.ba/dom_naroda/bos/parlament/propisi/usvojeni_p_14_18/Zakon%20o%20igramama%20na%20srecu_hr.pdf
9. *Zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine* („Službene novine Bosne i Hercegovine“, Sarajevo, broj: 36 od 16 juna 2010). Preuzeto sa: <https://fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2010/zakoni/22hrv.html>
10. Zuckerman Itković, Z. (2009). *Kockanje u sportskim kladionicama* – pilot istraživanje među studentima Sveučilišta u Zadru. Preuzeto sa: <https://hrcak.srce.hr/file/70030> (17.02.2023)

POPIS SLIKA I GRAFIKONA

Popis slika

Slika 1. <i>Ovisnost o kockanju.</i>	22
Slika 2. <i>Ovisnici o kockanju sve mlađi.</i>	34
Slika 3. <i>Srednjoškolci u sportskoj kladionici.</i>	37
Slika 4. <i>Posljedice ovisnosti o kockanju su teške i dugoročne.</i>	47

Popis grafikona

Grafikon 1: <i>Polna struktura učesnika ankete.</i>	56
Grafikon 2: <i>Starosna struktura ispitanika.</i>	56
Grafikon 3: <i>Struktura porodice u kojoj žive ispitanici.</i>	57
Grafikon 4: <i>Školski uspjeh ispitanika.</i>	58
Grafikon 5: <i>Vrste i zastupljenost kockarskih aktivnosti ispitanika.</i>	58
Grafikon 6: <i>Socijalni aspekt kockanja mladih.</i>	60
Grafikon 7: <i>Razlozi kockanja ispitanika.</i>	61
Grafikon 8: <i>Procenat ispitanika koji osjeća krivicu zbog gubitka novca na kocki.</i>	62
Grafikon 9: <i>Procenat ispitanika koji se osjeća tužno zbog gubitka novca na kocki.</i>	63
Grafikon 10: <i>Procenat ispitanika koji osjeća stres prilikom kockanja.</i>	63
Grafikon 11: <i>Procenat ispitanika koji svoje kockanje krije od roditelja i profesora.</i>	64
Grafikon 12: <i>Procenat ispitanika kojima porodica i prijatelji kažu da previše kockaju.</i>	65
Grafikon 13: <i>Procenat ispitanika koji posuđuju novac da bi mogli da kockaju.</i>	65
Grafikon 14: <i>Procenat ispitanika koji su novac namjenjen za kupovinu hrane ili odjeće, koristili za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova.</i>	66
Grafikon 15: <i>Procenat ispitanika koji su prodali neke lične stvari (mobitel, odjeću...) da bi imali novac za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova.</i>	67
Grafikon 16: <i>Procenat ispitanika koji su krali novac ili druge vrijednosti da bi imali novac za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova.</i>	67
Grafikon 17: <i>Procenat ispitanika koji se vraćao u kladionicu s namjerom da povрати novac koji je prethodnih dana izgubio.</i>	68

Grafikon 18: <i>Procenat ispitanika koji su izostali iz škole zbog kockanja.</i>	69
Grafikon 19: <i>Procenat ispitanika koji koriste alkohol i cigarete.</i>	69
Grafikon 20: <i>Procenat ispitanika koji koriste fizičko nasilje za rješavanje problema.</i>	70
Grafikon 21: <i>Procenat ispitanika koji svoje kockanje smatra problematičnim.</i>	70
Grafikon 22: <i>Procenat ispitanika koji kocka dok ne izgubi sav novac.</i>	71
Grafikon 23: <i>Procenat ispitanika koji smatra da je ovisnost o kockanju kao bilo koja druga.</i>	72
Grafikon 24: <i>Procenat ispitanika koji smatra da se uopće može postati ovisan o kockanju.</i> ..	72
Grafikon 25: <i>Procenat ispitanika koji smatra da se, dugoročno gledano, kockanjem više dobija nego gubi.</i>	73
Grafikon 26: <i>Procenat ispitanika koji je makar jednom prokockao više novca nego što je namjeravao.</i>	73
Grafikon 27: <i>Procenat ispitanika koji je makar jednom pomislio da ima problem s kockom.</i>	74

PRILOZI

ANKETA

Poštovani,

Pred Vama se nalazi anketa koja će biti korištena u svrhu izrade magistarskog rada na temu „Uzroci i posljedice ovisnosti o kockanju kod mladih“.

Molimo Vas da učestvujete u istraživanju i da odgovorite na pitanja postavljena u anketi.

Anketa je anonimna, a podaci će se koristiti samo za potrebe izrade ovog rada.

Zahvaljujemo na saradnji.

1. Pol:

- a) Muški
- b) Ženski

2. Koliko godina imate?

- a) 15 i manje godina
- b) 16 godina
- c) 17 godina
- d) 18 i više godina

3. S kim živite?

- a) Oba roditelja
- b) Otac
- c) Majka
- d) Neko drugi

4. Školski uspjeh koji ste ostvarili u prošloj godini?

- a) Odličan
- b) Vrlo dobar
- c) Dobar
- d) Zadovoljava
- e) Nezadovoljava

5. Koliko često ste učestvovali u sljedećim aktivnostima u posljednja tri mjeseca?

Aktivnosti u protekla tri mjeseca	1	2	3	4	5
	nikad uvijek	rijetko	ponekad	često	
Lutrijske igre (loto, TV Bingo, Eurojackpot..)	1	2	3	4	5
Kartanje (black jack, poker, belot..)	1	2	3	4	5
Sportska kladionica (nogomet, košarka..)	1	2	3	4	5
Casino aparati	1	2	3	4	5
Živa igra u casinu (black jack, poker, rulet..)	1	2	3	4	5
Internet sportska kladionica	1	2	3	4	5
Internet casino (poker, slots, rulet..)	1	2	3	4	5
Vlastiti ili tuđi rezultat u igri vještine (pikado, bilijar..)	1	2	3	4	5
Izazov da ti, ili neko drugi možete napraviti nešto	1	2	3	4	5
Igranje videoigrica za novac ili neku vrijednost	1	2	3	4	5

6. Da li se kockate ili kladite češće sami ili u društvu?

- Uvijek se kockam sam/a
- Češće sam/a nego u društvu
- Podjednako sam/a i u društvu
- Češće kockam u društvu
- Uvijek se kockam u društvu
- Ne kockam se

7. Iz kojih razloga se najčešće kockate?

- Zbog zabave
- Zbog zarade
- Zbog društva
- Jer to i drugi rade
- Iz dosade
- Sve navedeno
- Ništa od navedenog

8. Da li osjećate krivicu zbog izgubljenog novca na kockanju?
- a) Nikad
  - b) Rijetko
  - c) Ponekad
  - d) Često
  - e) Uvijek
9. Da li se osjećate tužno ili depresivno zbog izgubljenog novca na kockanju?
- a) Nikad
  - b) Rijetko
  - c) Ponekad
  - d) Često
  - e) Uvijek
10. Koliko često ste osjećali stres zbog kockanja?
- a) Nikad
  - b) Rijetko
  - c) Ponekad
  - d) Često
  - e) Uvijek
11. Da li svoje kockanje / klađenje krijete od porodice i profesora?
- a) Nikad
  - b) Rijetko
  - c) Ponekad
  - d) Često
  - e) Uvijek
12. Da li Vam porodica ili prijatelji kažu da previše kockate?
- a) Nikad
  - b) Rijetko
  - c) Ponekad
  - d) Često
  - e) Uvijek

13. Da li posuđujete novac od porodice ili prijatelja da bi mogli kockati?
- a) Nikad
  - b) Rijetko
  - c) Ponekad
  - d) Često
  - e) Uvijek
14. Da li ste novac koji je trebao biti potrošen na kupovinu hrane ili odjeće koristili za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova?
- a) Nikad
  - b) Rijetko
  - c) Ponekad
  - d) Često
  - e) Uvijek
15. Da li ste prodali neke svoje stvari (mobitel, odjeću,...) da bi imali novac za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova?
- a) Nikad
  - b) Rijetko
  - c) Ponekad
  - d) Često
  - e) Uvijek
16. Da li ste krali novac ili druge vrijednosti da bi imali novac za kockanje ili vraćanje kockarskih dugova?
- a) Nikad
  - b) Rijetko
  - c) Ponekad
  - d) Često
  - e) Uvijek
17. Koliko često ste se vraćali u kladionicu / kockarnicu sa namjerom da povratite novac koji ste prethodni dan izgubili?
- a) Nikad
  - b) Rijetko

- c) Ponekad
- d) Često
- e) Uvijek

18. Da li ste ikada izostali sa časa ili iz škole zbog kockanja?

- a) Da, vrlo često
- b) Da, ali samo par puta
- c) Ne
- d) Ne znam

19. Da li koristite alkohol ili cigarete?

- a) Da, koristim oboje
- b) Samo alkohol
- c) Samo cigarete
- d) Ne

20. Da li koristite fizičko nasilje za rješavanje problema?

- a) Nikad
- b) Rijetko
- c) Ponekad
- d) Često
- e) Uvijek

21. Svoje kockanje smatrate problematičnim.

- a) U potpunosti se slažem
- b) Slažem se
- c) Djelimično se slažem
- d) Ne slažem se
- e) Uopće se ne slažem

22. Kockate li dok ne izgubite i posljednji novac?

- a) Nikad
- b) Rijetko
- c) Ponekad
- d) Često
- e) Uvijek

23. Kockanje je ovisnost kao bilo koja druga (alkoholizam, narkomanija...).

- a) U potpunosti se slažem
- b) Slažem se
- c) Djelimično se slažem
- d) Ne slažem se
- e) Uopće se ne slažem

24. Da li uopće smatrate da se može postati ovisan o kockanju?

- a) Da
- b) Ne
- c) Ne znam

25. Dugoročno gledano, kockanjem se mnogo više dobija nego gubi.

- a) U potpunosti se slažem
- b) Slažem se
- c) Djelimično se slažem
- d) Ne slažem se
- e) Uopće se ne slažem

26. Da li ste ikada prokockali više novca nego što ste namjerali?

- a) Nikad
- b) Rijetko
- c) Ponekad
- d) Često
- e) Uvijek

27. Da li ikada pomislite da možda imate problem s kockanjem?

- a) Da
- b) Ne
- c) Ne znam

Zahvaljujem Vam se na učešću u anketi.

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

Obrazac AR

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
IZJAVA o autentičnosti radova

Stranica 92 od 92

Naziv odsjeka i/ili katedre: Odsjek za socijalni rad
Predmet: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Zijada Karamović
Naslov rada: Uzroci i posljedice ovisnosti o kockanju kod mladih
Vrsta rada: Završni magistarski rad
Broj stranica: 92

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis

Sarajevo, _____

_____